

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΣ ΔΙΑΝΟΥ
(Α.Μ.: 1012202003023)

Θέμα: «Μαρίνος Λυμπερόπουλος (Καπετάν Κρόμπας) (1875-1905): Η συμβολή
ενός Μεσσήνιου στον Μακεδονικό Αγώνα»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	6

Α΄ Κεφάλαιο

Το γενικό πλαίσιο του Μακεδονικού Αγώνα.....	8
1.1. Οι συνθήκες που είχαν προηγηθεί.....	8
1.2. Τα κυριότερα γεγονότα της περιόδου 1904-1906.....	9
1.3. Τα κυριότερα γεγονότα της περιόδου 1907-1908.....	16
1.4. Σύντομος απολογισμός του Μακεδονικού Αγώνα.....	18

Β΄ Κεφάλαιο

Από τη γέννησή του ως την κατάταξή του στο στρατό.....	20
2.1. Η καταγωγή και η οικογένεια του Μαρίνου Λυμπερόπουλου.....	20
2.2. Οι σπουδές στη Νομική	22
2.3. Η απόφαση παραμονής του στο στρατό.....	23
2.4. Η οικία του Μαρίνου Λυμπερόπουλου	23

Γ΄ Κεφάλαιο

Ο αγώνας του στη Μακεδονία.....	25
3.1. Η είδηση του θανάτου του Παύλου Μελά.....	25
3.2. Η προετοιμασία του στη Βουλιαγμένη.....	25
3.3. Η πρώτη μετάβασή του στη Μακεδονία ως υπαρχηγός	27
3.4. Τα γεγονότα που μεσολάβησαν	31
3.5. Η δεύτερη μετάβαση στη Μακεδονία ως αρχηγός σώματος.....	34
3.5.1. Τα καθήκοντα των αρχηγών.....	34
3.5.2. Η δράση του Κρόμπα ως αρχηγού.....	35
3.6. Η συμπλοκή στο Πεταλίνο και το τέλος του	39
3.7. Τα μνημόσυνά του.....	46
3.8. Τιμές προς τη μνήμη του Μαρίνου Λυμπερόπουλου.....	47
3.9. Ένα θεατρικό έργο για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο.....	50
3.10. Άλλοι Μεσσήνιοι Μακεδονομάχοι	53
3.11. Η ζωή των Μακεδονομάχων.....	54

Επίλογος.....	57
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	60
Παράρτημα.....	66
Περίληψη.....	98

Πρόλογος

Μεγαλωμένη στο Βλαχόπουλο Μεσσηνίας, είκοσι λεπτά από την πόλη της Μεσσήνης πολλές φορές οι υποχρεώσεις της οικογένειάς μας οδηγούσαν στο «Νησί». Εκεί, έξω από το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας χάζευα περιμένοντας την προτομή ενός «Καπετάν Κρόμπα» και αναρωτιόμουν ποιος να ήταν αυτός και τι έκανε για να κοσμήει η παρουσία του την κεντρική πλατεία της Μεσσήνης. Σε ερώτησή μου ο πατέρας μου ανέφερε σκόρπιες πληροφορίες για τη Μακεδονία που «όλοι ήθελαν κομμάτι από την πίτα» όπως έλεγε, για τον Τέλλο Άγρα που στο μυαλό μου τον είχα ως ποδοσφαιρική ομάδα ως τότε αλλά από τα λεγόμενα του πατέρα μου καταλάβαινα πως ήταν άνθρωπος και μάλιστα σπουδαίος και για τη Γιουγκοσλαβία που επέμενε να ονομαστεί Μακεδονία. Πολλές φορές άκουγα στην τηλεόραση για τους αγώνες του Παύλου Μελά και των άλλων γενναίων Μακεδονομάχων και ακόμα, μου προξενούσαν εντύπωση οι φορεσιές Μακεδονομάχων στις εθνικές παρελάσεις. Όλα αυτά όμως βρίσκονταν σε σύγχυση στον νου μου καθώς το κομμάτι «Μακεδονικός Αγώνας» δυστυχώς δεν διδάχτηκε ποτέ αναλυτικά σε κάποια βαθμίδα της εκπαίδευσής μου και επίσης, δεν υπήρχε και δεν υπάρχει έως σήμερα μία πανελλαδική ημέρα μνήμης για το Μακεδονικό Αγώνα

Παρ' όλα αυτά μέσα από τα μαθήματα του μεταπτυχιακού μας στην Νεότερη και Σύγχρονη ιστορία μας δόθηκαν οι κατευθύνσεις να αρχίσουμε να ξεδιαλύνουμε και να φωτίζουμε το «τι εστί μακεδονικός αγώνας» και να αντιληφθούμε πως η Μακεδονία διεκδικείται συνεχώς και έχει υπάρξει χώρος αιματηρών συγκρούσεων.

Φυσικά, θα ήταν αδύνατον να γίνει αφήγηση ολόκληρου του Μακεδονικού Αγώνα σε μία διπλωματική εργασία. Η παρούσα εργασία θα εστιάσει στην ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα, από το 1904 έως το 1908 και σε έναν Μεσσήνιο Μακεδονομάχο που με απaráμιλλο θάρρος βρέθηκε στις επάλξεις του Μακεδονικού Αγώνα θυσιάζοντας τη ζωή του για τα ιδανικά του, το Μαρίνο Λυμπερόπουλο, γνωστό ως Καπετάν Κρόμπα από το Αριστοδέμειο του Δήμου Μεσσήνης.

Αυτό που σίγουρο συνδέεται με την ένοπλη φάση του Αγώνα είναι το 1871, χρονιά κατά την οποία ο Σουλτάνος αναγνώρισε την Βουλγαρική Εξαρχία, επιτρέποντας έτσι στους Βούλγαρους να ιδρύουν δικές του Μητροπόλεις και εκκλησίες. Σε πρώτο στάδιο λοιπόν, οι Βούλγαροι μέσω της εκκλησίας και των γραμμάτων προσπάθησαν να προσελκύσουν τον ντόπιο πληθυσμό. Όταν όμως αυτοί αντιλήφθηκαν τους σκοπούς τους θέλησαν να απομακρυνθούν και να στραφούν στο

Πατριαρχείο αφού ανεξαρτήτως γλώσσας ένιωθαν Έλληνες. Και αφού η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου ακυρώθηκε από τη συνθήκη του Βερολίνου ανατρέποντας τα σχέδια της « Μεγάλης Βουλγαρίας» άρχισε ιδίως από το 1895 και έπειτα η βουλγαρική προπαγάνδα . Ιερείς, δάσκαλοι και προεστοί εξοντώθηκαν με μαρτυρικούς θανάτους για να λειτουργήσουν ως παράδειγμα προς αποφυγή για τους υπόλοιπους Έλληνες. Όλο αυτό όμως είχε τα αντίθετα αποτελέσματα! Δυνάμωσε και πείσμωνσε ακόμα πιο πολλοί τους -στην πλειοψηφία τους- αλλόφωνους Μακεδόνες που η ψυχή τους όμως ήταν ατόφια ελληνική.

Και όταν με την εξέγερση – απάτη του Ίλιντεν οι Βούλγαροι κάλεσαν όλους τους κατοίκους να εξεγερθούν κατά της οθωμανικής εξουσίας αποδεκατίστηκαν ολόκληρα πατριαρχικά χωριά τόσο από τους Τούρκους όσο και από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες όλος ο ελληνισμός κατάλαβε πως ο ένοπλος αγώνας είναι μονόδρομος.

Ιδίως μετά την θυσία του Παύλου Μελά το μικρό ελληνικό κράτος ταρακουνήθηκε. Δεν θα ήταν υπερβολή να λέγαμε πως όσο η Ελλάδα βοήθησε τη Μακεδονία άλλο τόσο και η Μακεδονία βοήθησε την Ελλάδα να βγει από την μιζέρια, τη μοιρολατρεία και την ταπείνωση πράγματα που της ενίσχυσε ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897.

Έτσι, σε πολλούς θαρραλέους άνδρες άναψε η σπίθα και από κάθε γωνιά του Ελληνισμού κατέφθασαν στην Μακεδονία για να τη σώσουν και να σωθούν. Ένας από αυτούς τους άνδρες ήταν ο γενναίος Μαρίνος Λυμπερόπουλος, ο πρωταγωνιστής της παρούσας εργασίας που άδραξε τα όπλα και ανέβηκε δύο φορές στα Μακεδονικά εδάφη. Ο λόγος που τον διάλεξα έχει να κάνει με την πίστη μου πως σε αυτές τις ιδιαίτερες εποχές που ζούμε χρειάζεται να «γνωρίζουμε ανθρώπους» που έχοντας υψηλό φρόνημα προσέφεραν το ήθος και τις ικανότητές του στο Γένος.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να αποδώσω σε όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος που ήταν πάντα προσιτοί και φιλικοί απέναντι σε όλους τους φοιτητές και πρόθυμοι να εξηγούν τις απορίες μας και να ακούν τις απόψεις μας με προσοχή. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Χρήστου, τον διευθυντή του μεταπτυχιακού αυτού που με ευγένεια και σεβασμό στάθηκε δίπλα μας και έκανε ό,τι μας άγγωνε και μας προβληματίζε ύστερα από τη συζήτηση μαζί του να φαίνεται απλό και επιλύσιμο και στον κύριο Μιχαηλίδη, τον επιβλέποντα καθηγητή που με την αμεσότητα η οποία τον χαρακτηρίζει κατάφερε να μας δείξει οπτικές της ιστορίας που δεν είχαμε προηγουμένως σκεφτεί.

Στην πορεία μου όμως προς την εκπόνηση της εργασίας πολύτιμη υπήρξε η βοήθεια του κύριου Ιωάννη Λύρα καθώς μέσα από τις ερευνητικές του αναρτήσεις στην ιστοσελίδα του απέκτησα τις πρώτες γνώσεις για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο και ήταν διαθέσιμος κάθε φορά που τον χρειαζόμουν. Επίσης, σπουδαία υπήρξε και η αρωγή του κύριου Ηλία Μπιτσάνη ο οποίος με την πρώτη μας γνωριμία θέλησε να με βοηθήσει δίνοντας μου υλικό για τον Τύπο της εποχής. Ένα μεγάλο ακόμα ευχαριστώ στον κύριο Δημήτρη Φιλίοπουλο και στην κυρία Όλγα Λυμπεροπούλου, δισέγγονη του Μαρίνου Λυμπερόπουλου που χωρίς αυτούς θα ήταν αδύνατο να αποκτήσω πρόσβαση στην οικία του Μαρίνου Λυμπερόπουλου και στον κύριο Παναγιώτη Υψηλάντη, υπεύθυνο της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Τρίπολης του οποίου η στήριξη του καθ' όλη τη διάρκεια της αναζήτησης βιβλιογραφικών πηγών ήταν πολύ πιο πάνω από την αναμενόμενη. Επιπλέον, καθοριστική υπήρξε η βοήθεια του κυρίου Ρούτση Νίκου για την πρόσβασή που μου έδωσε στο σπουδαίο αρχείο του.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω αυτήν την εργασία σε δύο πρόσωπα. Στο σύζυγό μου, Αποστόλη που η υπομονή και η στήριξή του είναι η κινητήριος δύναμή μου και είναι πάντα ο πρώτος ακροατής στα γραφόμενά μου και στο πρώτο παιδί που περιμένουμε του οποίου η γέννηση θα συμπέσει με το τέλος αυτού του ταξιδιού.

Είναι αυτονόητο πως για οποιαδήποτε αδυναμία της παρούσας εργασίας ευθύνεται αποκλειστικά η γράφουσα.

Καλαμάτα, Ιούνιος 2022

Εισαγωγή

Η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής εξειδίκευσης έχει ως θέμα τον Μεσσήνιο Μαρίνο Λυμπερόπουλο, γνωστό στο μακεδονικό μέτωπο με το ψευδώνυμο «Καπετάν Κρόμπας». Συγκεκριμένα, επιχειρείται να γίνει αφήγηση όλων των γνωστών παραγόντων που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην απόφασή του να αφήσει την άνετη ζωή του και να δηλώσει συμμετοχή στον αγώνα για τη διατήρηση του ελληνισμού της Μακεδονίας και μάλιστα όχι μία αλλά δύο φορές. Η εργασία κυρίως εστιάζει στην πολεμική του δράση η οποία χαρακτηρίστηκε από μεγάλη ανδρεία, ευγένεια και φιλοπατρία.

Έτσι λοιπόν, το πρώτο κεφάλαιο είναι εισαγωγικό στον Μακεδονικό Αγώνα καθώς πραγματεύεται τις συνθήκες που προηγήθηκαν τις ένοπλης φάσης του και τον αντίκτυπο που είχαν στον ελληνισμό της Μακεδονίας και στη συνέχεια αποδίδονται συνοπτικά τα κυριότερα πρόσωπα και γεγονότα των περιόδων 1904 – 1906 και 1907 – 1908. Κλείνοντας το πρώτο κεφάλαιο γίνεται ένας σύντομος απολογισμός του τι προσέφερε και ποιες συνέπειες είχαν οι συγκρούσεις με τους Βούλγαρους και τους Τούρκους για τον ελληνισμό της ταλαιπωρημένης Μακεδονίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο έχει τίτλο «Από τη γέννησή του έως την κατάταξη του στο στρατό» δίδονται όσες πληροφορίες βρέθηκαν για την οικογένεια και την καταγωγή του Μαρίνου Λυμπερόπουλου, για τις σπουδές του στην Νομική σχολή Αθηνών, την εκπλήρωση της στρατιωτικής του θητείας και την απόφασή του πως η στρατιωτική ζωή τον πληρούσε επαγγελματικά. Στο τέλος του δευτέρου κεφαλαίου περιγράφεται η επίσκεψή μου στη διατηρητέα οικία του καπετάν Κρόμπα στο Αριστοδήμειο του Δήμου Μεσσήνης.

Στο επόμενο κεφάλαιο, καταγράφεται η πολεμική δραστηριότητα του πρωταγωνιστή της εργασίας αρχίζοντας από την επίδραση που είχε σε αυτόν ο θάνατος του Παύλου Μελά και συνεχίζοντας με τις λεπτομέρειες της πρώτης μετάβασής του στη Μακεδονία, τα γεγονότα που μεσολάβησαν πριν την δεύτερη άφιξή του ως αρχηγός πλέον, το άδικο και πρόωρο τέλος με τους συντρόφους του στο Πεταλίνο ενώ στη συνέχεια αποδίδεται το μνημόσυνό του στον τόπο του όπως το προσέγγισε ο Τύπος της εποχής και το πώς τιμάται σήμερα η μνήμη του. Στο κεφάλαιο αυτό συμπεριλαμβάνεται ακόμα και η παρουσίαση του θεατρικού δράματος που γράφτηκε για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο και τέλος γίνεται μια μικρή αναφορά σε άλλους Μεσσήνιους Μακεδονομάχους και στον τρόπο που ζούσαν στα βουνά της Μακεδονίας

αυτοί και συνεπώς και ο Καπετάν Κρόμπας Ολοκληρώνοντας την εργασία παρατίθενται τα συμπεράσματα της έρευνας, οι πηγές και η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε καθώς και σχετικό παράρτημα με φωτογραφικό υλικό, χάρτες και αρχειακές πηγές που βρέθηκαν για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο.

Ελπίζω με την εργασία αυτή να καταφέρω να «φωτίσω» κάποιες άγνωστες πλευρές του σπουδαίου αυτού Μεσσήνιου ήρωα.

Α' Κεφάλαιο

Το γενικό πλαίσιο του Μακεδονικού Αγώνα

1.1. Οι συνθήκες που είχαν προηγηθεί

Το 1877 – 1878 έλαβε χώρα ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος που ανέδειξε νικήτρια τη Ρωσία. Αυτή, εφαρμόζοντας έντονη ανθελληνική δραστηριότητα και στηρίζοντας θερμά τους Βουλγάρους στις 3 Μαρτίου 1878 υπογράφουν στον Άγιο Στέφανο της Κωνσταντινούπολη συνθήκη που τερμάτιζε τον πόλεμο και εξυπηρετούσε ξεκάθαρα τις εθνικές διεκδικήσεις των Βούλγαρων. Η λεγόμενη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου όριζε τη δημιουργία της «Μεγάλης Βουλγαρίας» σύμφωνα με την οποία το βουλγαρικό κράτος θα έφτανε έως την Κωνσταντινούπολη.

Στόχος των Ρώσων ήταν να εφαρμόσουν τον πανσλαβισμό βρίσκοντας έξοδο στο Αιγαίο μέσω των Βούλγαρων. Στα δυτικά η Βουλγαρία θα έφτανε έως την Αλβανία έχοντας και μέρος της σημερινής Βόρειας Μακεδονίας. Με λίγα λόγια, η «Μεγάλη Βουλγαρία» θα περιλάμβανε την ευρύτερη κοιλάδα του Αξιού και οι εκβολές του ποταμού στον Θερμαϊκό θα ανήκαν σε αυτή. Ήταν μία από τις πιο άδικες συνθήκες σε βάρος του ελληνισμού. Η συνθήκη ήταν εκτός πραγματικότητας αν αναλογιστεί κανείς πως στην ουσία η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας περιλάμβανε τρεις νοητές ζώνες. Την βόρεια ζώνη που το μεγαλύτερο ποσοστό της άνηκε στην Εξαρχική (βουλγαρική εκκλησία), τη νότια ζώνη που αποτελούνταν από καθαρά ελληνικό πληθυσμό και τη μεσαία ζώνη που σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο ήταν προβληματική αφού ένα μέρος του αγροτικού πληθυσμού ήταν σλαβόφωνος ενώ ο αστικός πληθυσμός και ένα σημαντικό μέρος του αγροτικού πληθυσμού είχε «γνήσια ελληνική συνείδηση είτε ήταν σλαβόφωνος, είτε βλαχόφωνος, είτε αλβανόφωνος»¹.

Μάλιστα, το 1878 είχε πραγματοποιηθεί επανάσταση των Ελλήνων στη Μακεδονία που απέδειξε πως η περιοχή από την Κοζάνη ως τη Πελαγονία είχε ατόφιο ελληνικό πληθυσμό. Ευτυχώς σε πέντε μήνες, διαπιστώθηκε το άτοπο της παραπάνω συνθήκης και τον Ιούλιο του 1878 ακολούθησε το συνέδριο του Βερολίνου που «φρέναρε» τα σχέδια επέκτασης της Ρωσίας μέσω του πανσλαβισμού.

1.Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878 – 1894)*, *Απομνημονεύματα Αναστάσιου Πηχεώνα*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 20 – 21.

Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής, Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Αυστροουγγαρία, Γερμανία και Οθωμανική Αυτοκρατορία αποφάσισαν να επιστραφεί η Μακεδονία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Βόρεια Θράκη (Ανατολική Ρωμυλία) να κηρυχτεί αυτόνομη. Δυστυχώς, σε επτά χρόνια η Ανατολική Ρωμυλία προσαρτήθηκε στο βουλγαρικό κράτος.

Στην ουσία, κατά τον Δρογίδη, στο συνέδριο του Βερολίνου έγινε αναδιανομή των Βαλκανικών εδαφών με κριτήριο την πολιτική που ακολουθούσαν οι δυνατοί ηγεμόνες οι οποίοι επιθυμούσαν να είναι η κατάσταση στη Μακεδονία ευμετάβλητη ώστε να την εκμεταλλεύονται όπως τους εξυπηρετούσε κάθε φορά ².

Συμπερασματικά, μετά το 1870 παρατηρείται έξαρση του βουλγαρικού εθνικισμού ο οποίος σε συνδυασμό με τους Τούρκους καταδιώκουν αμείλικτα τον ελληνισμό. Ταυτόχρονα, εδάφη διεκδικούν και οι Σέρβοι και οι Ρουμάνοι ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις παραβλέπουν την ελληνικότητα της Μακεδονίας. Η Ελλάδα και ιδιαίτερα οι Μακεδόνες βρίσκονται σε δυσχερή θέση και η ανάγκη για δράση είναι μονόδρομος.

1.2. Τα κυριότερα γεγονότα της περιόδου 1904-1906

Ο αγώνας για τη Μακεδονία σαφώς και δεν άρχισε το 1904. Ήδη με τη σύσταση της ελεύθερης Ελλάδας και την παραμονή της υπό τουρκική διοίκηση οι Βούλγαροι κυρίως είχαν θέσει ως στόχο την προσάρτησή της. Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι ο αγώνας για τη Μακεδονία διακρίνεται σε δύο φάσεις, αυτή του πνευματικού αγώνα ο οποίος στην ουσία είναι αγώνας επικράτησης της πίστης και των γραμμάτων και σε γενικές γραμμές αρχίζει το 1830 και τελειώνει το 1903 όπου σταδιακά αρχίζει η ένοπλη φάση του Μακεδονικού αγώνα ως το 1908 ³.

Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στην ένοπλη κυρίως φάση του Μακεδονικού Αγώνα και τα γεγονότα της πράγμα που θα βοηθήσει μετέπειτα στην καλύτερη κατανόηση της δράσης του Μαρίνου Λυμπερόπουλου. Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι Βούλγαροι με ανεβασμένο το ηθικό τους από την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας και ιδρύοντας την Εξαρχία, αποκομμένοι

2. Δημήτριος Δρογίδης, *Βαλκάνια η Γη της Φωτιάς*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 120 – 121 και σ. 166.

3. Παντελής Τσάλλης, *Σελίδες εκ του μακεδονικού αγώνος – Το δοξασμένο Μοναστήρι ήτοι Ιστορία της Πατριωτικής Δράσεως της πόλεως Μοναστηρίου και των Περιχώρων (1830 – 1903)*, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 1.

πλέον από το Πατριαρχείο, ιδρύουν εκκλησίες, σχολεία τοποθετούν εξαρχικούς ιερείς. Στόχος τους είναι να ιδρύσουν τη Μεγάλη Βουλγαρία όπως όριζε η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878 παρά το γεγονός πως αυτή ακυρώθηκε από τη Συνθήκη του Βερολίνου την ίδια χρονιά. Με λίγα λόγια, η επιδίωξη των Βουλγάρων ήταν να βουλγαροποιηθεί η Μακεδονία, να αυτονομηθεί και σταδιακά να ενσωματωθεί στο Βουλγαρικό κράτος⁴.

Στο πέρασμα στην ένοπλη φάση αναμφισβήτητα συνετέλεσε η ΕΜΕΟ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση) η οποία ιδρύθηκε το 1893 από Βούλγαρους με σύνθημα «Η Μακεδονία για τους Μακεδόνες» η οποία σταδιακά κέρδιζε έδαφος στη Βουλγαρία. Παράλληλα, συστήνονται βουλγαρικές μακεδονικές επιτροπές που από το 1897 στέλνουν όλα και περισσότερα σώματα στη Μακεδονία. Τα μέλη τους αποκαλούνται «κομιτατζήδες» και αυτές «κομιτάτα» Χρησιμοποιώντας τη βία, τον εξαναγκασμό και την τρομοκρατία προσπαθούν να κάνουν τα πατριαρχικά χωριά να προσχωρήσουν στην Εξαρχία. Όπου συναντούν αντίσταση εκτελούν, καινε προσπαθώντας να το φανεί ότι το έκαναν οι Τούρκοι⁵.

Στις 20 Ιουλίου 1903 εκδηλώνεται η ψευδο - εξέγερση του Ήλι-ντεν αφού οι τοπικοί ηγέτες της ΕΜΕΟ είχαν πειστεί και προετοιμαστεί από τον Σαράφοφ να ξεσηκωθούν κατά των Τούρκων. Κατά αυτούς, η εξέγερση αφορούσε ολόκληρο το λαό της Μακεδονίας και συνοδεύτηκε από καταστροφές σε γέφυρες, σιδηροδρομικούς σταθμούς, τηλεφωνικά δίκτυα και πυρκαγιές σε αποθήκες και αχυρώνες μπεήδων κυρίως στη Δυτική Μακεδονία που ήταν μικρότερη η παρουσία των Τούρκων. Οι πρωτοστάτες έλεγαν στου χωρικούς πως μόνο μέσω της Επανάστασης θα κέρδιζαν την ελευθερία τους από τον οθωμανικό ζυγό με ό,τι αυτό συνεπαγόταν (λιγότερους ή καθόλου φόρους, απαλλαγή από τα χρέη τους κλπ.) Τις επόμενες μέρες η κατάσταση κορυφώνεται με πυρκαγιές σε κυβερνητικά κτήρια του Κρουσόβου και φόνους υπαλλήλων και Ελλήνων που αντέδρασαν.

Οι Τούρκοι από την πλευρά τους δεν ξαφνιάστηκαν, διόρθωσαν πολύ γρήγορα τις ζημιές και ενώ στις αρχές του 1903 είχαν «χαλαρώσει» αρκετά πλέον γίνονται σκληροί ακόμα και με αυτούς που δεν έφταιζαν. Ενδεικτικά, καταστρέφουν ολοκληρωτικά 22 χωριά, όπως το Ράκοβο, χιλιάδες κάτοικοι ωθούνται στο εσωτερικό της Βουλγαρίας και ως τα τέλη Αυγούστου οι Τούρκοι έλεγχαν πάλι την περιοχή που

4.Σοφοκλής Αγγελίδης, *Μακεδονικός Αγώνας: Διαλέξεις για τα 80 χρόνια*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 86 – 87.

5.Κωνσταντίνος Μαζαράκης – Αινιάν, *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 2004, σ. 15 - 21.

καταστράφηκε⁶.

Ωστόσο, αυτό που πέτυχαν οι Βούλγαροι ήταν να πείσουν πως οι μεταρρυθμίσεις ήταν αναγκαίες για την ειρήνευση στην Μακεδονία για αυτό και τον Οκτώβριο του 1903 στην Μυρστέγη της Αυστρίας⁷ υπογράφηκε από τους Αυστριακούς και τους Ρώσους σύμφωνο μεταρρυθμίσεων όπως η αναδιοργάνωση της χωροφυλακής, η παρουσία ξένων αξιωματικών και υπαξιωματικών στη Μακεδονία και η βελτίωση της διοίκησης και των δικαστηρίων οι οποίες επιβλήθηκαν και έγιναν δεκτές από την Τουρκία θεωρητικά αλλά στην πράξη υπήρξε μια μόνιμη καθυστέρηση από πλευράς της.

Καθώς λοιπόν, οι Βούλγαροι προσπαθούν να στρέψουν τις Δυνάμεις τις εποχής προς την πλευρά τους κάνοντας έντονη προπαγάνδα και υποστηρίζοντας σθεναρά την επικράτηση του βουλγαρικού στοιχείου στη Μακεδονία παρουσιάζοντας ακόμα και διαστρεβλωμένες στατιστικές⁸ και γεγονότα ο ελληνισμός αρχίζει να αφυπνίζεται και να κατανοεί την επιτακτική ανάγκη για δράση. Ήδη από το 1900 ο πατριάρχης Ιωακείμ Γ' είχε τοποθετήσει μορφωμένους και δραστήριους ιεράρχες στη Μακεδονία, τον Χρυσόστομο Καλαφάτη στη Δράμα, τον Γερμανό Καραβαγγέλη στην Καστοριά και τον Ιωακείμ Φορόπουλο στο Μοναστήρι. Να σημειωθεί πως κατά το διάστημα 1897 - 1904 η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε καμία ανάμειξη στα της Μακεδονίας.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης γυρνά από χωριό σε χωριό εμψυχώνοντας τους κατοίκους και λειτουργώντας στις εκκλησιές που είχαν κλείσει οι Βούλγαροι. Ακόμα, στέλνει επανειλημμένα εκθέσεις στην ελληνική κυβέρνηση με σκοπό την παροχή βοήθειας ενώ σπουδαία υπήρξε η πρωτοβουλία του να συναντήσει τον Κώττα από τη

6. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)*, Αθήνα 1998, σ. 100 - 105

7. Κ. Μαζαράκης – Αινιάν, *ό. π.*, σ. 44.

8. ΟΕΔΒ, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Μακεδονία - Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 1992, σ. 20 «Την εποχή του έντονου ελληνο – βουλγαρικού ανταγωνισμού είχαν κυκλοφορήσει διάφορες στατιστικές για την εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Μακεδονίας. Τα αριθμητικά στοιχεία παρουσίαζαν τεράστιες διαφορές μεταξύ τους, γιατί οι στατιστικές στηρίζονταν σε διαφορετικά κριτήρια και επιδίωκαν να εξυπηρετήσουν τις εθνικές βλέψεις των συντακτών τους. Συνήθως οι Βούλγαροι βασίζονταν στην ομιλούμενη γλώσσα, ενώ οι Έλληνες έπαιρναν ως βάση την εθνική συνείδηση ή την εκκλησιαστική ένταξη των κατοίκων στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ή τη Βουλγαρική Εξαρχία. Ίσως πιο κοντά στην πραγματικότητα ήταν η οθωμανική απογραφή του Χιλμή Πασά (1904), η οποία εμφανίζει την ακόλουθη αναλογία Ελλήνων και Βουλγάρων. Βιλαέτι Θεσσαλονίκης, Έλληνες 373.227 Βούλγαροι 207.317, Βιλαέτι Μοναστηριού 261.283 Έλληνες, 178.412 Τούρκοι».

Ρούλια, δεινό πολεμιστή ⁹ που είχε μνηθεί στην ΕΜΕΟ από το 1898 αλλά όταν συνειδητοποίησε τις διαφορές του από τους υπόλοιπους ηγέτες της ΕΜΕΟ άρχισε να δρα ανεξάρτητα προστατεύοντας όσους είχαν ελληνικό φρόνημα και ήταν πατριαρχικοί. Στα μέσα του 1901 Κώττας και Καραβαγγέλης συναντιούνται στον Τύρναβο , συμφωνούν να ενταχθεί στο πλευρό των Ελλήνων και το γεγονός αυτό προκαλεί μεγάλες απώλειες στους Βούλγαρους. Ο Καραβαγγέλης κατόρθωσε με την πολυδαίδαλη δράση του να εξυψώσει το ηθικό των καταπιεσμένων Ελλήνων της Μακεδονίας αλλά και να βάλει σοβαρά εμπόδια στην επικράτηση των Βουλγάρων στην Καστοριά ¹⁰.

Ένας επίσης σπουδαίος άνθρωπος που συνειδητοποίησε εγκαίρως τον κίνδυνο και έδρασε για να αποσοβηθεί ήταν ο Ίωνας Δραγούμης , γραμματέας του ελληνικού Προξενείου Θεσσαλονίκης. Αυτοί οι δύο έθεσαν τις βάσεις για την οργάνωση των Ελλήνων στη Μακεδονία ¹¹.

Μεταφερόμενοι τώρα στην Αθήνα χρειάζεται να επισημάνουμε πως μετά το 1897 και τον ατυχή για εμάς ελληνοτουρκικό πόλεμο επικρατεί υλική και πνευματική παρακμή. Ήδη από το 1894 είχε συσταθεί η Εθνική Εταιρεία με σκοπό την «αναζωπύρωση του εθνικού φρονήματος» ¹² αποτελούμενη από στρατιωτικούς αλλά μετέπειτα και απλούς πολίτες. Η Εθνική Εταιρεία διαμαρτυρόταν για την κατάσταση στη Μακεδονία και την αδιαφορία της Κυβέρνησης. Η ίδια -εκτός των άλλων – συνέβαλε ενεργά στέλλοντας το δεύτερο εξάμηνο του 1896 σώματα στη Μακεδονία και αναλαμβάνοντας την περίθαλψη ασθενών Μακεδόνων καθώς και ενισχύοντας τα σχολεία της. Το 1900 διαλύθηκε η Εθνική Εταιρεία, όμως τα μέλη της – Παύλος Μελάς, Τσόντος , Μαζαράκης, Κατεχάκης κ.ά.- που είχαν συνυπηρετήσει κυρίως στην Χαρτογραφική Υπηρεσία διατήρησαν την επαφή τους ¹³. Παρά τη διάλυσή της η Εθνική Εταιρεία κρατά το Διοικητικό της Συμβούλιο και στηρίζει τους Μακεδόνες ανεξαρτήτως αν η άποψη της Ελληνικής Κυβέρνησης επιμένει για ήρεμους τόνους. Ωσπου , έπειτα από το Ήλιντεν και την καταστροφή του Κρούσοβου η κατάσταση

9.Αρχείο Μακεδονικού αγώνα Πηνελόπης Δέλτα, *Απομνημονεύματα Γερμανού Καραβαγγέλη, Γεωργίου Δικάνου Μακρή, Παναγιώτη Παπατζανετέα* ,Θεσσαλονίκη 1968, σ. 9 - 12.

10.ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό. π.*, σ. 118 - 130.

11.Απόστολος Βακαλόπουλος, , *Νέα ελληνική ιστορία, 1204- 1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 329 και Δημήτριος Ευρυγένης, *Ο Ίων Δραγούμης και ο Μακεδονικός αγών*, Θεσσαλονίκη 1993, σ .9 «Ο Ίωνας Δραγούμης υπήρξε οργανωτής και εμπνευστής των Ελλήνων του Βορρά».

12. Γεώργιος Λυριτζής, *Η Εθνική Εταιρεία και η δράσις αυτής*, Κοζάνη 1970, σ. 7 - 16.

13.Εθνικό Κέντρο Χαρτών και Χαρτογραφικής Κληρονομιάς, *Η ελληνική Χαρτογραφική Πορεία προς τη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 25 – 26.

φτάνει στο απροχώρητο. Ο Παύλος Μελάς αρχίζει να αλληλογραφεί με το Γερμανό Καραβαγγέλη και ύστερα από την πίεση της κοινής γνώμης η ελληνική κυβέρνηση αναλαμβάνει δράση. Πιστεύει πως πρώτα πρέπει να βολιδοσκοπήσει το χώρο.

Έτσι, γίνεται αποστολή επιτροπής 4 ατόμων για να εκτιμήσει την κατάσταση στη Μακεδονία. Η επικεφαλής των επιτροπών είναι οι Κοντούλης, Κολοκοτρώνης, Μελάς και Παπούλας και γυρνώντας στην Αθήνα στις 8/5/1904 μεταφέρουν το κλίμα της περιοχής και την προθυμία των ντόπιων να υπερασπιστούν την ελληνικότητα της Μακεδονίας. Στις 22/5/ 1904 ιδρύεται το Μακεδονικό Κομιτάτο με πρόεδρο τον διευθυντή της Εφημερίδας Εμπρός, Καλαποθάκη το οποίο έδειξε διάθεση να διευθύνει τον αγώνα κάτι που εξυπηρετούσε σε μεγάλο βαθμό την Κυβέρνηση ¹⁴.

Στο μεταξύ, στη Μακεδονία οι βουλγαρικές συμμορίες βρίσκονται πάλι σε δράση πιέζοντας τα χωριά να ενταχθούν στην Εξαρχία. Ταυτόχρονα, σε μικρότερο βαθμό, δρουν και οι Σέρβοι, Ρουμάνοι και Αλβανοί. Όλα δείχνουν πως ο ένοπλος αγώνας επιβάλλεται και η ανοχή της Ελλάδας πρέπει να σταματήσει. Στις 19 Ιουλίου 1904 φτάνει στην Κοζάνη ο Μελάς με το Λάκη Πύρζα για να εκπαιδεύσει αντάρτικο σώμα που είχε συγκροτηθεί στην περιοχή. Τις πρώτες επιτυχίες σημειώνει το σώμα Καούδη¹⁵ πετυχαίνοντας να θορυβήσει την ΕΜΕΟ και να προκαλέσει μεγάλα πλήγματα στους Βούλγαρους. Ο Μελάς γυρνώντας από την Κοζάνη στις 14 Αυγούστου διορίζεται αρχηγός όλων των ελληνικών σωμάτων στη Μακεδονία και αφού προετοιμάζει τους άντρες του εισέρχεται στις 27/28 Αυγούστου στη Μακεδονία. Μιλιά θερμά στους κατοίκους, εξοπλίζει φρουρές, συλλαμβάνει τους δολοφόνους πατριαρχικών, σχηματίζει επιτροπές για την κατεύθυνση του Αγώνα. Οι κάτοικοι αναθαρρούν με την παρουσία Ελλήνων αξιωματικών.

Στις 12 Οκτωβρίου βρίσκεται με το σώμα του στα Στάτιστα όπου ειδοποιείται πως ισχυρές τουρκικές δυνάμεις πλησιάζουν. Οι πυροβολισμοί ξεκινούν και μια βολίδα των Τούρκων τον σκοτώνει. Ο θάνατός του συγκλόνισε όλη την Ελλάδα και αποτέλεσε ορόσημο για το Μακεδονικό Αγώνα. Κάθε Έλληνας τότε συνειδητοποίησε τον κίνδυνο που απειλούσε τη Μακεδονία και οι αξιωματικοί αρχίζουν να ζητούν να μεταβούν οικειοθελώς στον πολύπαθο αυτό χώρο. Ένας από

14..ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό. π., σ. 148 - 154.

15.Ρεθεμνιώτικα Νέα, *ΟΤΑΝ ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΠΟΤΙΖΑΝ ΜΕ ΑΙΜΑ ΤΟ ΧΩΜΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ*, Εύα Λαδιά, <https://rethnea.gr>, ημ. δημ. 24-01-2019, ημ. πρ. 20-06-2022.

τους κύριους οργανωτές του Μακεδονικού Αγώνα , ο Ίωνας Δραγούμης γράφει «Με τη σπίθα που άναψε ο Παύλος Μελάς πολλοί που ήταν τυφλοί ως τότε είδαν»¹⁶.

Έτσι, τα Προξενεία αρχίζουν να οργανώνονται καλύτερα και να τοποθετούν αξιωματικούς σε καίριες θέσεις φαινομενικά ως γραμματείς, ουσιαστικά για να μελετούν τον τόπο, να οργανώνουν τον ανεφοδιασμό και τις κινήσεις των σωμάτων. Το Νοέμβριο του 1904 φτάνει ο Ανθυπολοχαγός Πεζικού Γεώργιος Κατεχάκης με 25 άνδρες σημειώνοντας πολλές επιτυχίες. Ξεχωρίζει η μάχη στο Ζέλοβο¹⁷ όπου οι Βούλγαροι κομιτατζήδες με αρχηγό το Μήτηρο Βλάχο θέλησαν να επιτεθούν στους Κατεχάκη, Καουδή και Κύρου. Η έκβαση υπήρξε νικηφόρα για τους Έλληνες καθώς έπειτα από παρέμβαση των Τούρκων είχαν μόλις μία απώλεια εν αντιθέσει με τους Βούλγαρους που είχαν 12. Στη Δυτική Μακεδονία εισέρχεται το σώμα του Γεώργιου Τσόντου ενώ στις αρχές του 1905 πληθαίνουν τα ελληνικά ανταρτικά σώματα όπως των Πούλακα Δικώνυμου, Ζώη κ.ά.

Είναι γεγονός πως ο Αγώνας στη Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία δεν ήταν τόσο αναπτυγμένος όσο στη Δυτική. Η κατάσταση όμως αλλάζει όταν αναλαμβάνει το Προξενείο ο Κορομηλάς ο οποίος θεωρούσε πως μόνο με τα όπλα μπορεί να διατηρηθεί η ελληνικότητα της Μακεδονίας. Στο Προξενείο τοποθετούνται στρατιωτικοί όπως ο Αθανάσιος Εξαδάχτυλος, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Δημήτριος Κάκκαβος και όλοι οι κάτοικοι της περιοχής εργάζονται για τη διάσωση της Μακεδονίας¹⁸. Την άνοιξη του 1905 στη Δυτική Μακεδονία βρίσκονταν τουλάχιστον 565 άνδρες σε ικανοποιητικά στον αριθμό οργανωμένα σώματα διοικούμενα κυρίως από αξιωματικού του ελληνικού στρατού. Συνεχώς, καταφθάνουν νέα σώματα αγγίζοντας τον αριθμό των 1.000.

Η στάση των Τούρκων βέβαια γίνεται σταδιακά σκληρότερη προκαλώντας και πολλές απώλειες στους Έλληνες όπως το θάνατο του Μιχαήλ Μωραΐτη, του Σπυρίδωνα Φραγκόπουλου και του Μαρίνου Λυμπερόπουλου για τον οποίο θα γίνει εκτενής αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο¹⁹. Με πρωτοβουλία του Μακεδονικού Κομιτάτου οργανώνονται 4 σώματα με 200 άνδρες οι οποίοι εκπαιδεύονται σε ειδικό

16. Ίων Δραγούμης, *Μαρτύρων και Ηρώων αίμα*, Αθήνα 1907, σ. 13.

17. Μηχανή του Χρόνου, *Η μάχη στο Ζέλοβο*, <https://www.mixanitouxronou.gr/tag/i-machi-sto-zelovo/>, χ.χ., ημ. πρ. 19-6-202.

18. Γενικό Επιτελείο Στρατού, *ό. π.*, σ. 183 – 186.

19. Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, *Η ελληνική απεπίθεση στη Μακεδονία (1905 – 1906)*, 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 13 - 14.

κέντρο στη Βουλιαγμένη προκειμένου να μεταβούν στη Μακεδονία. Τα σώματα αυτά έχουν αρχηγούς του Μωραΐτη, Μαζαράκη, Αναγνωστάκο και Σπυρομήλιο. Στο σώμα του τελευταίου ανήκει ως υπαρχηγός και ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος, Ανθυπολοχαγός Πεζικού²⁰. Το Προξενείο είχε την ελπίδα πως με αυτά τα 4 σώματα θα μείωνε τις δυνάμεις των 4 μεγάλων βουλγαρικών συμμοριών της Κεντρικής Μακεδονίας²¹. Ιδίως τα σώματα Σπυρομήλιου και Μαζαράκη κατόρθωσαν να εκκαθαρίσουν την περιοχή νότια του Αλιάκμονα από του Βούλγαρους και να κατοχυρώσουν την επικοινωνία της περιοχής με την ελεύθερη Ελλάδα. Ωστόσο, ένας τραυματισμός του Σπυρομήλιου έκανε τα δύο σώματα να επιστρέψουν στην Αθήνα.

Ιδιαίτερη αναφορά ακόμα θα πρέπει να γίνει στο Εμμανουήλ Κατσίγαρη²² που έδρασε με επιτυχία στις περιοχές Βερμίου – Καρατζόβας και Μοριχόβου αλλά και στους Καλομενόπουλο και Τσολακόπουλο²³ που πολέμησαν με ηρωισμό. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους τα σώματα στη Δυτική Μακεδονία ήταν πολύ ενισχυμένα και μάλιστα οι ελληνικές επιτυχίες είχαν αναστατώσει τις Μεγάλες Δυνάμεις που έκαναν διαμαρτυρίες προς την Τουρκία.

Πριν δούμε το πώς εξελίχθηκε ο αγώνας το 1906 ας αναφερθούμε συνοπτικά στη στάση των ευρωπαϊκών δυνάμεων απέναντι στον ελληνισμό της Μακεδονίας²⁴. Η Ρωσία υποστηρίζει ξεκάθαρα τη Βουλγαρία, παρεμφερή δραστηριότητα εκδηλώνουν και οι Αυστριακοί, οι Άγγλοι τάσσονται υπέρ της Τουρκίας ενώ οι Γάλλοι έχουν εστίασει το ενδιαφέρον τους στον καθολικό κλήρο της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου. Τέλος, οι Τούρκοι πολεμούν αμείλικτα τον ελληνισμό.

Ας περάσουμε τώρα στα βασικότερα γεγονότα του 1906. Όπως τονίζει ο Μαζαράκης κατά τη διάρκεια του 1906 οι βουλγαρικές δυνάμεις αποδυναμώνονται αφού έχουν να επιλύσουν και τις μεταξύ τους διαφορές και ακόμα οι συμπλοκές τους με τους Τούρκους τους προκαλούν σοβαρές απώλειες²⁵. Στην Δυτική Μακεδονία σκοτώνεται ο Νταλίπης και ο Κύρου σε ενέδρα των Τούρκων ενώ ο Γύπαρης προδίδεται από Εξαρχικούς, Τον Ιούνιο του 1906 επιστρέφει ο Τσόντος όπου γίνεται γενικός αρχηγός ως το Μορίχοβο. . Εκεί βρίσκονται οι Σκαλίδης, Καραβίτης κ.ά. που

20. Κ. Μαζαράκης - Αινιάν, *ό. π.*, σ. 83.

21. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό. π.*, σ. 193.

22. Douglas.Dakin, *Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 1985, σ. 88

23. D.Dakin, *ό. π.*, σ. 90.

24. Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρόιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878 – 1894)*, *Απομνημονεύματα Αναστάσιου Πηχεώνα*, σ. 26 – 62.

25.Κ. Μαζαράκης - Αινιάν, *ό. π.*, σ. 89.

συνεχίζουν επιτυχημένα τον Αγώνα. Παράλληλα , από το 1906 και έπειτα αρχίζει ο αγώνας για την επικράτηση στη λίμνη των Γενιτσών ενώ η Θεσσαλονίκη οργανώνει οικονομικό πόλεμο κατά των Βούλγαρων με τον αποκλεισμό τους από όλες τις εμπορικές δραστηριότητες ²⁶.

Δυστυχώς , για την περιοχή του Μοναστηρίου τα πράγματα δεν πάνε τόσο καλά αφού υπάρχει συνεχής διαμάχη για τη διεύθυνση του Αγώνα ανάμεσα στο Μακεδονικό Κομιτάτο και στο Προξενείο Μοναστηρίου. Ο χειμώνας του 1905 – 1906 ήταν ιδιαίτερα δύσκολος και πολλοί οπλαρχηγοί αποχωρούν. Στις Μαιου γίνεται η μάχη της Οσνίτσανης όπου ο αρχηγός Βλαχάκης και ο υπαρχηγός Πετροπουλάκης πέφτουν γενναία.

Το τέλος του 1906 βρίσκει τις ελληνικές θέσεις να έχουν παγιωθεί στην Δυτική Μακεδονία, στο Μορίχοβο υπήρχε μεγάλη βελτίωση υπέρ του ελληνισμού, στα Κορέστια και στις Πρέσπες ο Αγώνας δεν είχε αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, στην περιοχή της Φλώρινας οι Έλληνες είχαν επικρατήσει όπως και στα Καστανοχώρια και τη Πόπολη. Όμως, και στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία σημειώθηκαν σπουδαίες επιτυχίες με τους Κατεχάκη και Γαρέφη.

1.3. Τα κυριότερα γεγονότα της περιόδου 1907-1908

Ο αγώνας συνεχίζεται αμείωτος το 1907. Όπως προαναφέρθηκε, επικεντρώνεται στο Βάλτο των Γιαννιτσών όπου Βούλγαροι και Έλληνες μένοντας σε καλύβες γύρω από τη λίμνη επιδίδονται σε σκληρό ανταρτοπόλεμο. Ιδιαίτερα τα έτη 1906 – 1907 η μάχη της επικράτησης υπήρξε δριμεία. Η σημασία της λίμνης ήταν μεγάλη αφού όσοι έμεναν στις καλύβες της είχαν ένα πολύ καλό καταφύγιο από τους Τούρκους που δεν μπορούσαν εύκολα να τις προσβάλλουν ²⁷. Οι Σάρρος , Αγαπηνός, Δεμέστιχας και άλλοι και νωρίτερα ο Μπουκουβάλας σημειώνουν επιτυχίες ωστόσο οι συνθήκες διαβίωσης στη λίμνη είναι δύσκολες ενώ τέλος Φεβρουαρίου τραυματίζεται ο Αγαπηνός αναχωρεί, επιστρέφει και μία εβδομάδα μετά νοσεί από ελονοσία. Ακολούθως, μεταφέρεται στη Νάουσα. Εκεί όμως εξακολουθεί να δραστηριοποιείται για τον Αγώνα και γνωρίζοντας πως κάποιοι Βούλγαροι απογοητευμένοι από τις ήττες και την έκβαση σκέφτονται να ενταχθούν στην

26. ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό. π., σ. 227- 232.

27. Αρχείο Μακεδονικού Αγώνα Πηνελόπης Δέλτα, *Απομνημονεύματα Γερμανού Καραβαγγέλη, Γεωργίου Δικόνυμου Μακρή, Παναγιώτη Παπατζανετέα*, σ. 22 - 40, Θεσσαλονίκη 1968.

ελληνική πλευρά αποφασίζει να συναντήσει τον Ζλάταν και τον Κασάπτσε, δύο τέτοιους Βούλγαρους²⁸. Στις 3 Ιουνίου 1907 με τον σύντροφό του Τώνη Μίγγα και ενώ ο Άγρας τους έδειξε εμπιστοσύνη αυτοί άνανδρα τους σκότωσαν και για τέσσερις μέρες γυρνούσαν τα νεκρά σώματά τους στα βουλγαρικά χωριά πράγμα που όταν μαθεύτηκε στην Ελλάδα σήκωσε τεράστια οργή και πάθος.

Παράλληλα, στη Δυτική Μακεδονία και συγκεκριμένα στο Μοναστήρι συνεχίζεται ο Αγώνας ο οποίος εντείνεται τον Απρίλιο ενώ στο Μορίχοβο τα σώματα Παπά, Βολάνη και Ζώη διαγράφουν πολλές επιτυχίες εναντίον Βουλγάρων και Τούρκων. Ταυτόχρονα δρουν οι Παπαβιέρος, Κατσίγαρης, Στέφος ως τον Δεκέμβριο του 1907. Αλλά και στην περιοχή της Καστοριάς ο Φαληρέας και ο Παπαδάς επιβεβαιώνουν την υπεροχή των ελληνικών δυνάμεων. Φυσικά σημειώθηκαν και ήττες των Ελλήνων όπως στο Καλογερίκο με τον Ανθυπολοχαγό Γσοτάκο όπου πολλοί σκοτώθηκαν και άλλοι αιχμαλωτίστηκαν από τους Τούρκους.

Όπως διαπιστώνει ο Βρετανός οικονομικός σύμβουλος Χάρβευ τον Ιούλιο του 1907 «τα περισσότερα από τα ισχυρά σχισματικά χωριά καταστράφηκαν ενώ τα μικρά χωριά εκδηλώθηκαν ήδη ως πατριαρχικά»²⁹. Η υπεροχή του ελληνισμού είχε αποδειχθεί και με το παραπάνω³⁰.

Στις αρχές του 1908 γίνεται προσπάθεια να ανασυγκροτηθούν οι βουλγαρικές δυνάμεις όμως συνεχίζουν την έξοδο στη Μακεδονία και νέα ελληνικά σώματα. Ο πρωθυπουργός Θεοτόκης τοποθετεί τον στρατηγό Δαγκλή στη διεύθυνση του βιλαετιού Θεσσαλονίκης με κύριο στόχο να εξομαλύνει τις σχέσεις Κομιτάτου - αξιωματικών. Αυτός αντιλαμβάνεται πως χρειάζεται ριζική αναδιοργάνωση.

Όμως, με την Επανάσταση των Νεότουρκων τον Ιούλιο του 1908 τερματίζεται ο Μακεδονικός Αγώνας. Οι Νεότουρκοι, ζητώντας εκσυγχρονισμό και

28. Η Μηχανή του Χρόνου, Τέλλος Άγρας. Ο μακεδονομάχος που παράκουσε τις εντολές και έστησε αντάρτικο στον βάλτο των Γιαννιτσών. Οι Βούλγαροι κομιτατζήδες τον έπιασαν με προδοσία και τον κρέμασαν, <https://www.mixanitouxronou.gr/tellos-agras-o-makedonomachos-pou-parakouse-tis-entoles-ke-estise-antartiko-mesa-ston-valto-ton-giannitson-enepnefse-tin-antistasi-otan-voulgari-komitatzides-ton-epiasan-me-prodosia-ke-ton-kremasan/>, χ.χ, ημ. πρ. 19-6-2022

29. Ηλίας Μάρκος, Ο συγγραφέας παραθέτει τα λόγια του δημοσιογράφου Παγιαρέζ το 1907 που έζησε από κοντά τα γεγονότα της Μακεδονίας « Τι μ' ενδιαφέρει αν τα θύματα του Βουλγαρικού Κομιτάτου μιλούν ελληνικά, κουτσοβλάχικα, τουρκικά ή βουλγαρικά (τότε δεν είχαν ακόμη ανακαλυφθεί τα «μακεδονικά»). Ο, τι με ενδιαφέρει είναι, πως όλοι αυτοί οι Μακεδόνες ανεξάρτητα από τη γλώσσα τους, προτιμούν να σταυρωθούν απ' τους κομιτατζήδες, παρά να απαρηθηθούν τον ελληνισμό τους. Οι άσημοι αυτοί ήρωες είναι Έλληνες και κλίνω το γόνυ προ του υπέρτατου μεγαλείου τους».

30.. ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό. π., σ. 302

αναδιοργάνωση των οθωμανικών εδαφών από τα θεμέλια κατόρθωσαν να πείσουν τους υποτελείς χριστιανούς για τις αγαθές προθέσεις τους. Μάλιστα, Βούλγαροι, Αλβανοί και Έλληνες (λιγότερο πρόθυμοι και ενωμένοι με τους Σέρβους) κατέθεσαν τυπικά τα όπλα. Ύστερα, αξιωματικοί και αντάρτες επιστρέφουν στις βάσεις τους.

Όπως αποδείχθηκε στην πορεία οι Νεότουρκοι όχι μόνο δεν ήταν ελπίδα για τους Έλληνες αλλά στράφηκαν με μένος εναντίον τους παρά τις αρχικές τους τοποθετήσεις. Οι Νεότουρκοι άσκησαν φοβερές πιέσεις στους κατοίκους της Μακεδονίας, εκδηλώνοντας μεγάλη αυταρχικότητα και μισελληνισμό. Λίγα χρόνια μετά , τον Οκτώβριο του 1912 τα βαλκανικά κράτη ύστερα από συνεννόηση κήρυξαν πόλεμο εναντίον της Τουρκίας ³¹.

1.4. Σύντομος απολογισμός του Μακεδονικού Αγώνα

Η διεκδίκηση της Μακεδονίας από τις εθνότητες που ζούσαν σε αυτήν φάνηκε εξαρχής ότι θα οδηγούσε σε έναν αγώνα βίας. Στρατός, εκκλησία και εννοείται ο ζήλος των εντοπίων στάθηκαν ικανά να διατηρήσουν άσβεστο τον ελληνισμό της Μακεδονίας. Βέβαια, οι θυσίες αίματος ήταν πολλές. Τα μεταρρυθμιστικά προγράμματα που αποφασίζονταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Υψηλή Πύλη παρέμεναν «κενό γράμμα» ³² όποτε ο ένοπλος αγώνας στάθηκε ο μόνος δρόμος για τους Έλληνες της Μακεδονίας από τη στιγμή που η βουλγαρική προπαγάνδα είχε φτάσει στα ύψη ενώ ταυτόχρονα Σέρβοι, Ρουμάνοι και Αλβανοί απειλούσαν τον ελληνισμό.

Μέσα από τον Μακεδονικό Αγώνα φάνηκε η ικανότητα των Ελλήνων αξιωματικών και η καλή οργάνωση των ντόπιων. Αμφότεροι, προσαρμόστηκαν γρήγορα στον ιδιόμορφο αυτό αγώνα. Αναμφίβολα, η ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στη Μακεδονία στάθηκε και αυτή μέγας αρωγός αφού όπως σημειώνει ο Κωνσταντίνος Βαβούσκος « αυτή υπήρξε το θεμέλιο του πολιτισμού του Έθνους και με αυτή διατήρησε αδούλωτο το υψηλό φρόνημά του» ³³. Και όλος αυτός ο Αγώνας δόθηκε για να έρθει στην επιφάνεια το αυτονόητο, αυτό που κανείς συγγραφέας ή περιηγητής δεν είχε αμφισβητήσει δηλαδή η πνευματική και οικονομική υπεροχή του

31.Αθανάσιος Αγγελόπουλος, *Ο Ελληνισμός της Στραωμνίτισης*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 35.

32.Richard Clogg, *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αθήνα 2012, σ. 144.

33.Κωνσταντίνος Βαβούσκος, *Η συμβολή του Ελληνισμού της Πελαγονίας εις την Ιστορίαν της Νεωτέρας Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 8.

ελληνισμού της Μακεδονίας σε σχέση με τις άλλες εθνότητες έπειτα από τους Μουσουλμάνους³⁴.

Όπως υποστηρίζουν πολλοί μελετητές του Μακεδονικού Αγώνα η βία των Βουλγάρων κατ' ουσίαν έφερε τα αντίθετα από τα αναμενόμενα για αυτούς αποτελέσματα, να σπρώξουν τους «Γραικομάνους» όσους δηλαδή είχαν ελληνικό φρόνημα στην αγκαλιά του ελληνισμού αφού συσπειρώθηκαν για να υπερασπιστούν τη συνείδηση και την ιστορία τους. Ο αγώνας αυτός ήταν επιτακτική ανάγκη για την Ελλάδα και μένει σε περίοπτη θέση στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων. Ένας ολόκληρος λαός ξεσηκώθηκε και διεκδίκησε πεισματικά το δικαίωμά του να νιώθει Έλληνας. Μια Ελλάδα απομονωμένη κατά τη διάρκεια του κατόρθωσε να αποτρέψει τον αφελληνισμό της Μακεδονίας ώστε να μη χάσει τα ιστορικά του δικαιώματα.

Περνώντας στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αυτής θα επικεντρωθούμε σε έναν Μεσσήνιο Μακεδονομάχο, τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο ο οποίος ήταν ένας από αυτούς που προσπάθησε να δυναμώσει το Έθνος του αγωνιζόμενος στη ταλαίπωρη Μακεδονία.

34. Δ.Κ. Βογαζλής, *Το Σχίσμα και οι Γραικομάνοι της Θράκης και της Μακεδονίας*, Αθήνα 1955, σ.8 – 19.

Β' Κεφάλαιο

Από τη γέννησή του ως την κατάταξή του στο στρατό

2.1. Η καταγωγή και η οικογένεια του Μαρίνου Λυμπερόπουλου

Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος γεννήθηκε το 1875 στο Αριστοδήμειο της Μεσσηνίας. Στο μητρώο αρρένων του Δήμου Ιθώμης (Βλ. Παράρτημα) διαθέτει αύξοντα αριθμό αρρένων 1403, δηλώνεται το όνομα του πατέρα του, Παναγιώτης ενώ ως τόπος νόμιμης εγκατάστασης ή καταγωγής έχει δηλωθεί το Χασάμπασα³⁷. Ακόμα, στο δημοτολόγιο καταχωρήθηκε όταν βρισκόταν στην ηλικία των 4 ετών³⁵ Καταγόταν από τη μεγάλη οικογένεια των Λυμπερόπουλων³⁸. Στο βιβλίο του Διονυσίου Κουτσούκαλη « Ζωγραφιές από τη Μακεδονία» αναφέρεται ότι ο Λυμπερόπουλος «εγεννήθη εν Χασάν Πασσά της Μεσσηνίας το 1875»³⁹. Ίσως πρόκειται για τουρκική ονομασία του Αριστοδήμειου. Επίσης, στο βιβλίο του Ιωάννη Σπυρόπουλου για τους τρεις Μεσσήνιους Μακεδονομάχους για τον Λυμπερόπουλο γράφεται πως «ο δοξασμένος ήρωας γεννήθηκε στην ξακουστή Ιθώμη (σημερινό Μαυρομμάτι) της Μεσσηνίας εκεί που είχαν γεννηθεί δύο γενναίοι βασιλιάδες της Μεσσηνίας, ο Αριστόδημος και ο Αριστομένης που πολέμησαν τους Σπαρτιάτες κατά τη διάρκεια των Μεσσηνιακών πολέμων»⁴⁰.

Στην εφημερίδα Ελευθερία διαβάζουμε πως το ψευδώνυμό του « Κρόμπας» ήταν το πρώτο όνομα της οικογένειάς του η οποία ήταν οικογένεια με πλούσια αγωνιστική και πολιτική δράση⁴¹. Μάλιστα, ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος ήταν αδερφός των γνωστών βιβλιοδετών της Καλαμάτας, Κωνσταντίνου και Δημητρίου ενώ ως σήμερα ο απόγονος του διαθέτει το βιβλιοπωλείο Λυμπερόπουλου εντός της Καλαμάτας. Στον τουριστικό οδηγό του Αναπλιώτη⁴² αναφέρεται πως το Αριστοδή-

37.ΓΑΚ Μεσσηνίας, Δημοτολόγιο Αρρένων Δήμου Ιθώμης .

38. Μεσσηνιακά νέα, Μάρτιος 2001, αρ. φύλλου 75, *Οφειλόμενο χρέος στους Μεσσήνιους ήρωες*

39. Δημήτριος Κουτσούκαλης, *Ζωγραφιές απ' τη Μακεδονία*, Πειραιάς 1908, σ. 163.

40. Ιωάννης Σπυρόπουλου, *Τρεις Μεσσήνιοι Μακεδονομάχοι (Σπυρόπουλος -Λυμπερόπουλος – Αγαπηνός)*, Καλαμάτα 1977, σ. 33.

41.Ελευθερία on line, *Οδονυμικά της Μεσσηνίας*, Ηλίας Μπιτσάνης (μέρος 8^ο), <https://eleftheriaonline.gr/local/politismos/history/item/52980-odonymika-messinis-meros-8o>, ημ.δημ.18- 1 -2015, ημ. πρ. 21-6- 2022.

42.Γεώργιος Αναπλιώτης, *Τουριστικός Οδηγός Μεσσηνίας*, Καλαμάτα 1970, σ. 124 – 126.

μειο ήταν από τα πρώτα χωριά που επαναστάτησαν κατά των Τούρκων το 1821 με αρχηγούς τους Παπατσωναίους και το συντοπίτη τους οπλαρχηγό Λυμπέριο – Αναγνώστη Λυμπερόπουλο ή Χασαμπασιώτη και στις 21 Μαρτίου κυριεύσαν την Ανδρούσα εξαναγκάζοντας τους Τούρκους να φύγουν. Ο ίδιος μαζί με άλλους Αριστοδημαίους συμμετείχαν στη μάχη του Βαλτετσίου, στην πολιορκία της Καρύταινας, της Τριπολιτσάς και της Μεθώνης. Ο στερνός του γιος, Κωνσταντίνος εκλεγόταν επί 30 χρόνια δήμαρχος της Ιθώμης και τον αποκαλούσαν γερο – Ιθωματά. Πριν την Επανάσταση υπήρξε Φιλικός και στη συνέχεια διετέλεσε βουλευτής και πληρεξούσιος της Μεσσηνίας ενώ με τον Γιωργάκη Περρωτή ήταν πρωταγωνιστές της εξέγερσης που έγινε το 1848 εναντίον του Όθωνα ⁴³. Απόγονος των δραστήριων αυτών αντρών μας ενημερώνει ο συγγραφέας πως ήταν και ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος αναφέροντας και τις συνθήκες θανάτου του στη Μακεδονία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πληροφορία πως ο Ιμπραήμ είχε στήσει το στρατηγείο του και ήλεγχε τα στρατεύματά του μέσω Πολιανής -Δραμπάλας στην εκστρατεία του κατά της Τριπολιτσάς το 1825 στο Αριστοδήμειο ενώ αυτός και οι συνεργάτες του έμεναν στο αρχοντικό των Λυμπερόπουλων στο οποίο πιο παλιά είχε εγκατασταθεί ο Χασάν – πασάς.

Χρήσιμη πληροφορία ακόμα για τους προγόνους του Μαρίνου Λυμπερόπουλου αντλούμε και στην εφημερίδα Βαλύρα ⁴⁴ (Βλ. Παράρτημα) του 1984 στην οποία υπάρχει άρθρο με τίτλο «Αναμνήσεις πριν από 82 χρόνια» το περιεχόμενο του οποίου αναφέρεται στην επίσκεψη 300 Γάλλων στην Αρχαία

43. Παναγιώτης Παπατσώνης, Απομνημονεύματα, Αθήνα 1960, σ. 127 – 128 διαβάζουμε « Η αποστασία του Γ. Περρωτή γενομένη εν Καλαμαίς την 24 Απριλίου 1848. Μη υπάρχοντος ουδεμίας στρατιωτικής δύναμη εκείσε, εισβαλλόντας (ο Περρωτής) εν Καλαμαίς μετά 200 – 300 ενόπλων ανοίξας τα φυλακιάς απέλυσε τους φυλακισμένους, οίτινες και παρηκολούθησαν αυτόν, καύσας το αρχεϊόν του δικαστηρίου, της νομαρχίας και του ταμείου ανεχώρησεν αυθημερόν, καταργήσας όλας τα αρχάς και διηθύνθη εις το χωρίον Αετόν της Τριφυλίας όπως συνεννοηθή και με τους Τριφυλίους και εκστρατεύσθη δια την Τρίπολιν δια καταστρεπτικούς σκοπούς πάντοτε, αλλά οι Τριφύλιοι αισθανθέντες το βάρος όπερ ήθελεν αναλάβουν δεν τον ακολούθησαν και απελπισθείς έστρεψεν την στρατιάν του κατά την Πύλον, όπως καταλάβη το φρούριον και αρπάση την πυριταποθήκην και τα εν αυτώ του φρουρίου και ουτως απέλθη εις την Επτάνησον αλλά αποτυχών και εκείσε εγύρισεν ταχέως και ησφαλίσθη εις την μονήν του Βουλκάνου και μη ευρών οπαδούς ως ήλπιζεν και περικυκλωθείς πανταχόθεν από τους φιλήσυχους πολίτας, ως τα επίσημα έγγραφα αναφέρονται όπισθεν, νυχτός εκείθεν διελύθη και κατέφυγεν εις σπήλαιον της Αμφείας κρυπτόμενος, έως ου εύρε πλοιον και ανεχώρησε δια την Ζάκυνθον διαμείνας εν εξορία μετά των οπαδών αυτού πέντε έξι οίον τον Ιω. Τομαρόπουλον, τον Κ. Λυμπερόπουλο, τον δήμαρχο Οχαλίας Σταθόπουλον και τον δήμαρχον Ανδανίας Χρίστον Οικονομίδη ένας έτος διαμείνας εν εξορία και αμνησθέντες επανήλθον εις τας οικίας των».

44. Εφημερίδα Βαλύρα, Μάρτης- Απρίλης 1984, αρ. φύλλου 13.

Μεσσήνη το 1902 που επιβιβάστηκαν στον σταθμό Τσεφερεμίνης δηλαδή την σημερινή Βαλύρα. Εκεί ο δήμαρχος; Λυμπέρης Λυμπερόπουλος, είχε συγκεντρώσει πλήθος κόσμου που περίμενε τους περιηγητές πανηγυρικά. Στη συνέχεια άλογα θα τους βοηθούσαν ώστε να πραγματοποιήσουν την ξενάγησή τους.

2.2. Οι σπουδές στη Νομική

Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος είχε μεγάλη αγάπη για τα γράμματα. Τελείωσε στην Καλαμάτα τις «γυμνασιακές του σπουδές». Στο Μαθητολόγιο του Γυμνασίου Καλαμών δηλαδή της Καλαμάτας στο οποίο πραγματοποιείται η καταγραφή των μαθητών από το 1889 και εξής ⁴⁵ (βλ. Παράρτημα) εντοπίζουμε την εγγραφή του ως μαθητή του σχολείου στις 16 Σεπτεμβρίου 1892, σε ηλικία 15 ετών στην Τετάρτη τάξη ενώ ως τεκμήριο εγγραφής του δηλώνεται το ενδεικτικό του από το Γυμνάσιο Γυθείου. Αυτό εάν συνδυαστεί με την πληροφορία που αντλούμε από το Μαθητολόγιο πως ο πατέρας του ήταν αξιωματικός μας κάνει να υποθέσουμε πως ως την τρίτη τάξη του Γυμνασίου οι στρατιωτικές υποχρεώσεις του γονιού του έκαναν την οικογένεια να μείνει προσωρινά στο Γύθειο.

Έπειτα γράφτηκε στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εδώ να προστεθεί πως έως το 1920 η φοίτηση σε κάποια πανεπιστημιακή σχολή δεν προϋπέθετε εισαγωγικές εξετάσεις. Ο μελλοντικός φοιτητής γραφόταν στη σχολή που επιθυμούσε με το απολυτήριο του δημόσιου Γυμνασίου και την εγγύηση κάποιου μόνιμου κατοίκου της πόλης που ήθελε να σπουδάσει, εδώ της Αθήνας. Στο μητρώο του στη Νομική Αθηνών η ημερομηνία εγγραφής του είναι η 15^η Σεπτεμβρίου 1893, έχει αύξοντα ατομικό αριθμό 1224, ως τόπο καταγωγής του έχει δηλωθεί η Μεσσήνη, το ονοματεπώνυμο του ανθρώπου που τον συνέστησε ήταν Αθανάσιος Α.Δουρδούνης με την ιδιότητα του φοιτητή της Νομικής και ως τεκμήριο εγγραφής του προσκόμισε το Απολυτήριο του Γυμνασίου Καλαμών της 28^ς Ιουνίου 1893 με αριθμό 62 και βαθμό αποφοίτησης «Καλώς» ⁴⁶.

Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος, ήταν στο τέταρτο έτος της σχολής του όταν

45.ΓΑΚ Μεσσηνίας, Μαθητολόγιο, Γυμνάσιον εν Καλαμαίς, 1889

46.Πέργαμος - Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (uoa.gr)

κλήθηκε να εκπληρώσει τη στρατιωτική του θητεία και αυτός, αν και τελειόφοιτος, άφησε την επιστήμη του για να ντυθεί Έλληνας στρατιώτης. Στο άρθρο της Ελευθερίας καταλαβαίνουμε πως μόνος διέκοψε τις σπουδές του για να εισαχθεί στο στρατό⁴⁷ ενθουσιασμένος από το επάγγελμα του στρατιωτικού σύμφωνα με τις οικογενειακές του παραδόσεις .

2.3. Η απόφαση παραμονής του στο στρατό

Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος φοίτησε στη Σχολή Εφέδρων αξιωματικών στην Κέρκυρα και τελειώνοντας με πολύ καλές αξιολογήσεις, είχε το βαθμό του Λοχία. Ύστερα, κατατάχθηκε στο Έβδομο Σύνταγμα Πεζικού όπου ως υπαξιωματικός συνέχισε τη θητεία του. Όμως, ο στρατός τον προσέλκυε περισσότερο από τη Νομική επιστήμη και έτσι το 1901 αποφάσισε να γίνει αξιωματικός κατ' επάγγελμα. Ολοκληρώνοντας αυστηρή δοκιμασία μπήκε μεταξύ των πρώτων στη Σχολή Υπαξιωματικών και μετά από τριετή φοίτηση , ολοκλήρωσε το 1904 την εκπαίδευσή του παίρνοντας το βαθμό του ανθυπολοχαγού. Κατατάχθηκε στο 9^ο Πεζικό Σύνταγμα που βρισκόταν στην Καλαμάτα⁴⁸ .

Όπως μαθαίνουμε μέσα από τις πηγές ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος παρά το γεγονός πως είχε μια έτοιμη και στρωμένη ζωή διψούσε για δράση, Διακρινόταν για τη γενναιότητα, την τόλμη και την ψυχραιμία του⁴⁹. Σύμφωνα με τον Σπυρόπουλο είχε έντονη συναίσθηση του καθήκοντος του προς την πατρίδα και στον νεαρό ψυχισμό του ένα ερώτημα επικρατούσε: πώς να προσφέρει και να διαθέσει τον εαυτό του καλύτερα στην υπηρεσία της Πατρίδας του; Μάλιστα, προσθέτει πως η «εμμονή» του αυτή τον έκανε πολλές φορές να φαίνεται «αποκεντρικός» , χαρακτήρας με την έννοια ίσως ότι φαινόταν αντίθετος προς ό,τι ήταν το αποδεκτό της εποχής του , πράγμα που συχνά ήταν αφορμή σε φίλους και συναδέλφους του να τον παρεξηγούν⁵⁰ .

2.4. Η οικία του Μαρίνου Λυμπερόπουλου

Το Αριστοδήμειο ανήκει από το 2010 στο Δήμο Μεσσήνης και στην απογραφή του 2011 είχε 264 μόνιμους κατοίκους. Ως το 1919 ονομαζόταν Χασάμπα-

47.Ελευθερία on line, ό. π.

48.Δ.Κουτσούκαλης, ό. π., σ. 163

49.Παμμεσηνιακή, Απρίλιος 1995.

50.Ι.Σπυρόπουλος, ό. π., σ. 34.

σα από το όνομα του Χασάν Πασά που το διοικούσε επί Τουρκοκρατίας. Το μεταγενέστερο όνομά του το πήρε από τον μυθικό βασιλιά Αριστόδημο του οποίου ο τάφος πιθανολογείται ότι βρίσκεται εκεί. Στο Αριστοδήμειο βρίσκεται η οικία του καπετάν Κρόμπα η οποία έχει χαρακτηριστεί από το Υπουργείο Πολιτισμού διατηρητέο μνημείο. Την επίσκεψή μου σε αυτή μπόρεσα να την κατορθώσω μέσω της βοήθεια του προέδρου της Κοινότητας του Αριστοδήμειου κύριου Δημήτρη Φιλίπουλου και της disέγγοννης του Μακεδονομάχου, Όλγας Λυμπεροπούλου, σημερινή ιδιοκτήτρια του σπιτιού που με μεγάλη προθυμία δέχτηκε να ανοίξει το σπίτι ύστερα από συνεννόηση καθότι δεν βρίσκεται στο χωριό.

Εκεί, μπόρεσα να αποκομίσω φωτογραφικό υλικό (Βλ.Παράρτημα) και να μάθω πως στο ανακαινισμένο τώρα σπίτι υπήρχαν πολεμίστρες και επί τουρκοκρατίας ήταν το σπίτι του Χασάν Πασά.

Εξωτερικά το σπίτι αποτελείται από δύο μέρη. Ένα πέτρινο κτίσμα και ένα τουβλόχτιστο το οποίο δίνει την εντύπωση ότι είναι μεταγενέστερο. Και τα δύο κτίσματα είναι διώροφα. Στο σπίτι υπάρχουν πολλά οικογενειακά κάδρα μεταξύ αυτών και ένας πίνακας του Μαρίνου Λυμπερόπουλου. Πρόκειται για ανακαινισμένο σπίτι το οποίο όμως δεν έχει χάσει την αρχοντιά του και ο καθένας καταλαβαίνει πως η οικογένειες που έζησαν εκεί ήταν από τις επιφανείς του τόπου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το αμπάρι του σπιτιού στο οποίο υπάρχουν αντικείμενα παλαιότερης εποχής, ένας αργαλείος, ένα μαγκάλι και ένα ζύγι τα οποία είναι όλα τους πολύ καλοδιατηρημένα. Στη συζήτηση που είχαμε με τον κύριο Φιλίπουλου που ανέφερε και έναν θρύλο που άκουγε όταν ήταν μικρός και έλεγε πως το αμπάρι του σπιτιού υπήρχε ένα μυστικό τούνελ που έβγαζε στον κάμπο της περιοχής.

Εντύπωση επίσης μου προκάλεσε πως στο χώρο του σαλονιού – κουζίνας, πριν το διάδρομο που οδηγεί στα υπνοδωμάτιο υπάρχει μια πέτρινη ασίδα που επάνω της γράφει χρονολογία το 1852. Το σπίτι διαθέτει ακόμα μεγάλη πέτρινη αυλή και κήπο. Η εικόνα του γίνεται καλύτερα κατανοητή με το φωτογραφικό υλικό που δημοσιεύω. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα γνωρίσουμε όλα αυτά τα κατορθώματα που απέδειξαν τον ηρωισμό του Μαρίνου Λυμπερόπουλου και που τον έκαναν να ανήκει στο πάνθεον των Μακεδονομάχων.

Γ' Κεφάλαιο

Ο αγώνας του στη Μακεδονία

3.1. Η είδηση του θανάτου του Παύλου Μελά

Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο η είδηση του θανάτου του Παύλου Μελά (βλ. Παράρτημα) στις 13 Οκτώβρη 1904 στα Στάτιστα συντάραξε το ελληνικό έθνος. Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος συγκλονίστηκε από τη θυσία του και με την έντονη φιλοπατρία που τον χαρακτήριζε επιθυμούσε να προσχωρήσει στο Μακεδονικό Αγώνα⁵¹ για να συμβάλει και αυτός στην προσπάθεια ανακοπής του βουλγαρικού επεκτατισμού.

Συγχρόνως, οι βουλγαρικές θηριωδίες σόκαραν και συγκλόνιζαν τους Έλληνες και η βοήθεια προς τους Έλληνες της Μακεδονίας ήταν πια ελληνική υπόθεση. Έτσι, η δίψα για εκδίκηση και η βαθιά συναίσθηση του χρέους έκαναν τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο να αφήσει την ήσυχη ζωή του και να πάρει την απόφαση να πολεμήσει ως αντάρτης στα βουνά της Μακεδονίας. Η ώρα λοιπόν που θα μεταβεί στη Μακεδονία πλησιάζει αλλά προηγείται η εκπαίδευσή του για αυτήν.

3.2. Η προετοιμασία του στη Βουλιαγμένη

Την άνοιξη του 1905 ο Ελληνικός Στρατός, ενώ συνεχίζει την αποστολή αξιωματικών, υπαξιωματικών και εθελοντών στη Μακεδονία προβαίνει σε δύο ενέργειες, πρώτον: οργανώνει στη Βουλιαγμένη «Κέντρο Συγκροτήσεως και Εκπαιδεύσεως» των σωμάτων που επρόκειτο να μεταβούν στη Μακεδονία και δεύτερον τοποθετεί μαζικά στελέχη του στη Μακεδονία-Θράκη και Ήπειρο με διάφορες ιδιότητες (π.χ. υπαλλήλων προξενείου, δασκάλων ή στελεχών επιχειρήσεων). Το έργο των στελεχών αυτών ήταν διττό: πρώτον η οργάνωση και η συλλογή πληροφοριών για ενημέρωση του Στρατού και δεύτερον η υποδοχή και η υποστήριξη των σωμάτων⁵².

Σε κέντρο της Βουλιαγμένης εκπαιδεύτηκε και ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος.

51. Βασίλης Λαούρδας, *Μακεδονικά Ανάλεκτα*, σ. 102 - 103 « Η ζωή και ο θάνατος του Παύλου Μελά ήταν παράδειγμα από εδώ και πέρα και για τους Μακεδόνες και για όλους τους άλλους Έλληνες – παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο οι Έλληνες πρέπει να αντιμετωπίσουν τα μεγάλα προβλήματα του Έθνους».

52. Ευάγγελος Μαυρουδής, *Μακεδονία και ο ακήρυκτος πόλεμος του ελληνικού στρατού 1904-1908*, σ. 62 - 63 (εισήγηση).

Η διεύθυνση του κέντρου είχε ανατεθεί στον Υπολοχαγό Κωνσταντίνο Μαζαράκη ο οποίος είχε επιστρέψει από τη Μακεδονία και παρέμεινε για το σκοπό αυτό στην Αθήνα. Το κέντρο δημιουργήθηκε με αρχικές ενέργειες του Μακεδονικού Κομιτάτου και την υποστήριξη της ελληνικής κυβέρνησης. Διακόσιοι περίπου άνδρες θα εκπαιδεύονταν για να επανδρώσουν τον Μακεδονικό Αγώνα. Μετέπειτα θα χωρίζονταν σε τέσσερα σώματα που θα αναχωρούσαν για τη Μακεδονία μέσω θάλασσας έχοντας ως επικεφαλής αξιωματικούς⁵³.

Όσον αφορά την επιλογή των κατάλληλων απεσταλμένων⁵⁴ γνωρίζουμε πως η αποστολή Ελλήνων αξιωματικών αποφοίτων της σχολής Ευελπίδων γινόταν με τη συγκατάθεση του βασιλιά Κωνσταντίνου ο οποίος ήταν και Γενικός Διοικητής του Στρατού ενώ στην Μακεδονία σπανιότερα στέλνονταν και απόφοιτοι του Ναυτικού. Κάποιοι από αυτούς σταδιοδρόμησαν στα επόμενα χρόνια αναλαμβάνοντας υψηλές θέσεις στο Στρατό όπως ο Γεώργιος Κονδύλης, ο Γεώργιος Κατεχάκης και ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης.

Όλοι τους αποδείχθηκαν ικανότατοι, σκληραγωγημένοι στις κακουχίες, κατάλληλοι για μια τόσο δύσκολη και απαιτητική αποστολή, έπαιρναν γρήγορα αποτελεσματικές αποφάσεις, ελίσσονταν με τα σώματά τους επιτυχημένα στρέφοντας πολύ συχνά τους Τούρκους εναντίον των Βουλγάρων. Οι επιχειρήσεις τους γίνονταν αιφνιδιαστικά και ήταν κατά κανόνα επιτυχημένες. Όλοι οι οπλαρχηγοί ακόμη και οι απλοί αντάρτες Μακεδονομάχοι ήταν εθελοντές και οι οποίοι κατά πλειοψηφία προέρχονταν από τη Μάνη και τη Κρήτη. Δεκάδες ήταν οι εθελοντές αξιωματικοί από όλα τα τμήματα του Ελληνικού στρατού που δήλωσαν εθελοντές και η τελική επιλογή γινόταν από τους ιθύνοντες του Μακεδονικού Κομιτάτου. Το γεγονός ότι τα Ελληνικά τμήματα είχαν ως επικεφαλής μόνιμους αξιωματικούς του Ελληνικού στρατού αποτέλεσε ένα σημαντικό πλεονέκτημα που συντέλεσε αποφασιστικά στην υπεροχή των Ελλήνων έναντι των κομιτατζήδων που δρούσαν χωρίς σύστημα και κυρίως με το ηθικό του κατακτητή. Όλοι οι αξιωματικοί έπρεπε να χρησιμοποιούν

53.Γενικό Επιτελείο Στρατού, *ό. π.*, σ. 192.

54.Φίλο – λογικό ιστολόγιο, *Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908)*, Στεφάνου Δημήτριος, <https://blogs.sch.gr/dstefanou/2018/10/15/%CE%BF-%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82-1904-1908/>, ημ. δημ. 15 – 10 – 2015, ημ. πρ. 23- 6 -2022.

ψευδώνυμα στην καθημερινότητα αλλά και στην αλληλογραφία τους ώστε να μην εκτεθούν ο στρατός και η Ελληνική κυβέρνηση δρούσαν χωρίς σύστημα και κυρίως με το ηθικό του κατακτητή. Όλοι οι αξιωματικοί έναντι της Διεθνούς κοινότητας. Η απόφαση τα σώματα να στέλνονται με πλοία τη νύχτα μέσω του Θερμαϊκού κόλπου οφείλεται στις δυσκολίες που υπήρχαν με την χερσαία μετάβαση κατά το πέρασμα της ελληνοτουρκικής μεθορίου.

3.3. Η πρώτη μετάβασή του στη Μακεδονία ως υπαρχηγός

Στη Βουλιαγμένη οι διακόσιοι άνδρες χωρίστηκαν σε τρία μεγάλα σώματα και ένα μικρότερο. Τα τρία μεγάλα ήταν των Μιχαήλ Μωραϊτή (καπετάν Κόδρος), Σπυρίδωνα Σπυρομήλιου (Αθάλης Μπούας)⁵⁵ και Κωνσταντίνου Μαζαράκη (Ακρίτας) ενώ μικρότερο ήταν το σώμα του Μιχαήλ Αναγνωστάκου (Ματαπάς). Στο έργο του Γενικού Επιτελείου Στρατού για τον Μακεδονικό Αγώνα⁵⁶ εξιστορείται η δράση του σώματος του Σπυρομήλιου που είχε ως υπαρχηγό τον Ανθυπολοχαγό Πεζικού Λυμπερόπουλο Μαρίνο αποτελούμενο από 35 άνδρες. Η εγκατάσταση του σώματος είχε προγραμματιστεί να γίνει στην περιοχή της Δυτικής Καρατζόβας με βάση επιχειρήσεων το χωριό Μπάχοβο (Πρόμαχοι). Ο στόχος του σώματος ήταν να αποκαταστήσει τις επικοινωνίες μεταξύ Μοριχόβου και Ανατολικής Καρατζόβας όπου θα βρισκόταν ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Μιχαήλ Αναγνωστάκος. Το Προξενείο είχε την ελπίδα πως με αυτά τα τέσσερα σώματα που θα κατέφθαναν από την Αθήνα και όσα τοπικά θα συγκροτούσε θα μείωνε τη δύναμη ή ακόμα και θα κατατρόπωνε τις τέσσερις μεγάλες βουλγαρικές συμμαχίες της Κεντρικής Μακεδονίας δηλαδή του Λούκα, Καρατάσσου, Χατζηπαύλου και Αποστόλ.

Στις 18/4/ 1905 τα ελληνικά σώματα επιβιβάστηκαν στη Βουλιαγμένη στο ατμόπλοιο «Κεφαλληνία» και αποβιβάστηκαν τα μεσάνυχτα στο Τσαγέζι στις εκβολές του Πηνειού. Έμειναν εκεί για λίγες μέρες καθώς η πρώτη απόπειρα απόβασης στο Θερμαϊκό απέτυχε. Έπειτα στις 27/4/1905, όταν βρέθηκε άλλο πλοίο, το «Αχιλλεύς»

55. Βικιπαίδεια, Σπύρος Σπυρομήλιος, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CF%8D%CF%81%CE%BF%CF%82_%CE%A3%CF%80%CF%85%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82, χ.χ. ημ. πρ. 23-06-2022.

56. Γενικό Επιτελείο Στρατού, *ό. π.*, σ. 193 – 198.

έφθασαν στις ακτές του χωριού Άγιος Ιωάννης , βόρεια του Κορινού με πλοηγούς τους Εμμανουήλ Βατικιώτη και Αννίβα Παπαδόπουλο και των απεσταλμένων του Προξενείου Ιατρού Αντωνάκη, Μιχαήλ Λεόπουλου και Γεωργίου Τάσου. Τα σώματα των Μαζαράκη – Σπυρομήλιου κινήθηκαν μαζί προς τους πρόποδες του Ολύμπου.. Στις 28/4 ξεκίνησαν από τον Άγιο Ιωάννη και πέρασαν από την Πάλιανη- Μονή Μακρυρράχης- Μηλιά – Ράδιανη – Σπουρλίτα. Στις 30 Απριλίου έφτασαν στη Μονή του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου κοντά στον Αλιάκμονα. Εκεί, ανάμεσα στα χωριά Ασώματοι και Κούτλες υπήρχε ένας πόρος του ποταμού που φρουρούσαν οι Τούρκοι. Μαζαράκης και Σπυρομήλιος αποφάσισαν να τους εξοντώσουν και ύστερα να περάσουν τον Αλιάκμονα. Όμως , σύντομα πληροφορήθηκαν από τους κατοίκους πως όλη η περιοχή νότια του Αλιάκμονα είχε κατακλυστεί από Βούλγαρους ανθρακεργάτες, μιλωνάδες και ξυλοκόπους που με την ανοχή των Τούρκων ήταν οργανωμένοι σε κομιτάτα για να μεταφέρουν όπλα, άλλοι προσέφεραν τις υπηρεσίες τους ως κατάσκοποι, οδηγοί και καταδότες των Ελλήνων στους Τούρκους.

Οι δύο αρχηγοί αποφάσισαν να κάνουν εξερεύνηση της περιοχής. Έτσι, τους συνέλαβαν εκκαθαρίζοντας την περιοχή και εξασφαλίζοντας την επικοινωνία των ελληνικών σωμάτων με την ελεύθερη Ελλάδα. Τους δεκάδες Βούλγαρους που συνέλαβαν τους σκότωσαν κατά τη διάβασή τους στον Αλιάκμονα. Η είδηση διαδόθηκε ταχύτατα στην περιοχή με αποτέλεσμα 700 Βούλγαροι ανθρακεργάτες , μιλωνάδες και ξυλοκόποι θεώρησαν τα διαβατήριά τους και γύρισαν στις πατρίδες τους. Στη συνέχεια, χωρίστηκαν σε τρία τμήματα και τη νύχτα της 1^{ης} Μαΐου πέρασαν τον Αλιάκμονα εύκολα καθώς ήταν αφρούρητος.

Σύμφωνα με αφήγηση του Σπυρομήλιου στην Πηνελόπη Δέλτα ⁵⁷, η ένοπλη ομάδα της οποίας ηγούνταν μαζί με τον Κωνσταντίνο Μαζαράκη αιχμαλώτισε γύρω στους 100 Βούλγαρους άοπλους υλοτόμους στον Αλιάκμονα, τους οποίους και διέταξε να εκτελεστούν με πνιγμό. Σύμφωνα με τον Σπυρομήλιο τις επόμενες μέρες ξεβράστηκαν 86 πτώματα, ενώ ο Μαζαράκης στα απομνημονεύματά του αναφέρει 7 και στα ημερολόγια του . Επίσης, ο Μαζαράκης στα απομνημονεύματά του αναφέρει πως η εκτέλεση έγινε από τον Κώστα Γαρέφη με δική του εντολή, ενώ στα ημερολόγια του αφηγείται πως την ανέλαβε ο ίδιος.

57.Βικιπαίδεια, Σπύρος Σπυρομήλιος, ό. π.

Πάντως, σε διάφορα βιβλία για τον Μακεδονικό Αγώνα, οι συγκεκριμένοι υλοτόμοι αναφέρονται ως πληροφοριοδότες του Βουλγαρικού Κομιτάτου. Επιπλέον, στην ίδια αφήγηση προς τη Δέλτα, ο Σπυρομήλιος αναφέρει πως μετά την ανεύρεση των πτωμάτων, περίπου 700 Βούλγαροι καρβουνιάρηδες που εργάζονταν στην περιοχή αποχώρησαν εσπευσμένα προς το Μοναστήρι.

Στις 3 Μαΐου στο Άνω Σέλι συναντήθηκαν με τους πλούσιους τσελιγκάδες του Σαρακατσάνου Καπούλα και του κουτσόβλαχου Χρηστοβασίλη Σέρμπη ώστε να αρχίσουν να οργανώνουν την περιοχή για τον αγώνα από κοινού.

Στις 4 Μαΐου φτάνει στο Άνω Σέλι ο Εμμανουήλ Κατσίγαρης και ο Γιοβάνης. Όλοι μαζί αποφασίζουν να εκδηλωθεί απειλητική ενέργεια κατά των ρουμανιζόντων κουτσόβλαχων στο Κάτω Σέλι για να μην έχουν την υποστήριξη των Βούλγαρων και για να εκκαθαριστεί το Βέρμιο προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως βάση για τα Γιαννιτσα. Αρχικά, στόχος τους ήταν όσοι παραθέριζαν και μετά όσοι βρίσκονταν στη Σαρμανίτσα και στα Καλύβια. Στις 5 Μαΐου τα Καλύβια κυκλώθηκαν και συγκεντρώθηκαν οι κουτσόβλαχοι στους οποίους ο Μαζαράκης μιλούσε για τις υποχρεώσεις τους προς τα ελληνικά σώματα. Τότε, οι παρατηρητές ανήγγειλαν την εμφάνιση των Τούρκων. Οι οπαδοί των Ρουμάνων ειδοποίησαν τις βουλγαρικές συμμορίες για τον δρομολόγιο του ελληνικού σώματος και αυτοί έτρεξαν να το προσβάλλουν. Στη συμπλοκή που έγινε στη Σαμπανίτσα με οθωμανούς στις 5 Μαΐου τραυματίστηκαν 4 αντάρτες ενώ στις 14 Μαΐου τα σώματα Σπυρομήλιου και Μαζαράκη χωρίστηκαν. Με του Σπυρομήλιου θα ήταν και το σώμα Κατσίγαρη ενώ με του Μαζαράκη θα ενωνόταν και του Γαρέφη. Του Σπυρομήλιου θα επικεντρωνόταν στο Μπάχοβο ενώ του Μαζαράκη στην περιοχή του Βερμίου. Ο Σπυρομήλιος ξεκίνησε τη νύχτα και στο χωριό Μπατατσίν, Πάτημα ή Πατατσί οι κομιτατζήδες χτύπησαν το σώμα του από μακριά. Ο ίδιος τραυματίστηκε στο πόδι σκοτώθηκαν 58 κομιτατζήδες και 7 Έλληνες ενώ τραυματίστηκαν 14 Έλληνες. Ανάμεσα στους τραυματίες ήταν και ο Σπυρομήλιος όταν τουρκικά αποσπάσματα προσέβαλαν το σώμα.

Εδώ μαθαίνουμε πως εκείνη τη δύσκολη στιγμή η ψυχραιμία του υπαρχηγού Μαρίνου Λυμπερόπουλου έσωσε το σώμα αφού με τον αρχηγό σε φορείο έφτασε στο Βλάδοβο και κρύφτηκε με τη βοήθεια του Κίτσου Μπούδα.

Στη συνέχεια, ο Μαζαράκης παρέλαβε τον τραυματία Σπυρομήλιο και το σώμα του. Ο Μπούας νοσηλεύτηκε στη Νάουσα για τρεις μήνες και έπειτα επέστρεψε στην Αθήνα με τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο. Οι περισσότεροι από τους άνδρες του προσχώρησαν στο σώμα του Κατσίγαρη

Την παραπάνω πληροφορία επιβεβαιώνει και ο Γεώργιος Μόδης λέγοντας πως ο Σπυρομήλιος βαδίζοντας με το σώμα του προς το Καϊμακτσαλάν χτυπήθηκε από κομιτατζήδες αφού μία σφαίρα του «τσάκισε» το πόδι. Στη συνέχεια, με φορείο μεταφέρθηκε με φορείο από την Άγρα και έμεινε κατάκοιτος στη Μακεδονία πάνω από τρεις μήνες. Η μόνη διαφορά είναι πως κατ'αυτόν το σώμα του Σπυρομήλιου διαλύθηκε και μόνο ένα μικρό του τμήμα είχε μείνει στα βουνά της Έδεσσας ⁵⁸.

Στο βιβλίο του Σπυρόπουλου ⁵⁹ αναφέρεται πως τον Απρίλιο του 1905 ανέβηκε ως καπετάνιος στα μακεδονικά βουνά « έχοντας υπό τις διαταγές του 70 εκλεκτά παλληκάρια» και «όλοι είχαν ορκιστεί να πάρουν εκδίκηση για το αδικοχαμένο αίμα του Μελά, ν' αποκαταστήσουν την πληγωμένη περηφάνεια των Ελλήνων και να τιμωρήσουν σκληρά του Βουλγάρους , για την άτιμη συμπεριφορά τους. Έτσι , σαν άλλοι Ιερολοχίτες του Υψηλάντη. Στην αιματοβαμμένη σημαία τους είχαν γράψει τα συνθήματα: «Ζήτω η Μακεδονία μας και Θάνατος στους Βούλγαρους».

Επίσης, στο ίδιο βιβλίο, ως αιτία της επιστροφής του στο στρατόπεδο της Καλαμάτας στις αρχές του Ιουνίου του 1905 αναφέρεται η « εθνική ανάγκη και η πολιτική σκοπιμότητα» και όχι ο τραυματισμός του Σπυρομήλιου ενώ ο Λυμπερόπουλος αναφέρεται ως αρχηγός. Συμφωνεί με τα παραπάνω και η Ρεβέκκα Μαυρομιχάλη ⁶⁰ στην ομιλία της στην Καλαμάτα το 1984 καθώς τον αποκαλεί και αυτή αρχηγό από την πρώτη φορά που μετέβη στη Μακεδονία και επίσης τονίζει πως η επιστροφή του οφείλεται στην ανάκληση όλων των ανταρτικών σωμάτων που βρίσκονταν στη Μακεδονία. Παρόμοια άποψη αντλούμε και από τον Κουτσούκαλη ⁶¹ ο οποίος αναφέρει « Δυστυχώς ένεκεν της απηνούς καταδιώξεως των αντάρτικων σωμάτων υπό του Τουρκικού στρατού, το Κομιτάτον εθεώρησε καλό να ανακαλέσει τρεις οπλαρχηγούς». Από τα πιο πάνω αναγραφόμενα κατανοούμε πως οι τρεις οπλαρχηγοί είναι ο Σπυρομήλιος, ο Λυμπερόπουλος και ο Βαρδάρης. Πιθανότατα,

58.Γεώργιος Μόδης, *Μακεδονικός Αγών και Μακεδόνες Αρχηγοί*, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 91.

59.Ι.Σπυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 35.

60.Ρεβέκκα Μαυρομιχάλη, *Ο Μακεδονικός Αγώνας, Μεσσήνιοι και Μανιάτες Μακεδονομάχοι* , ομιλία στην Καλαμάτα, 9 -12- 1984 με πρωτοβουλία του «Συλλόγου προς διάδοση των γραμμάτων», σ.9.

61.Δ.Κουτσούκαλη, *ό. π.*, σ. 163.

Βαρδάρης να είναι ο Γεώργιος Τσόντος του οποίου το ψευδώνυμο ήταν καπετάν Βάρδας.

Πριν δούμε τη δεύτερη μετάβαση του Μαρίνου Λυμπερόπουλου στη Μακεδονία χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στις επιστολές του Κωνσταντίνου Μαζαράκη ⁶² προς τον υπάλληλο δακτυλογράφο του Προξενείου Αθανάσιο Εξαδάχτυλο κατά τη διάρκεια όσων συνέβαιναν παραπάνω. Ο καπετάν Ακρίτας λοιπόν ζητά να παίρνουν οι αρχηγοί πρωτοβουλίες αφού γνωρίζουν τις ανάγκες των σωμάτων τους και να μην αναμειγνύονται πολλοί στις αποφάσεις. Στην επιστολή του μάλιστα γράφει πως αυτές οι απόψεις βρίσκουν σύμφωνες και τον Σπυρομήλιο. Σε άλλη επιστολή του βέβαια ζητά συγγνώμη για το θυμό που έδειξε εξαιτίας της έλλειψης συντονισμού και σε ακόλουθη περιγράφει τον εξοπλισμό που έχουν τα σώματά τους αναλυτικά. Σε άλλη επιστολή ζητά να βρεθούν νοσοκόμοι για τους τραυματίες καθώς είχαν φάρμακα και χειρουργικά από τον Ερυθρό Σταυρό ενώ περιγράφει κάποιες διαφωνίες με τον Νταφώτη.

3.4. Τα γεγονότα που μεσολάβησαν

Όπως ειπώθηκε παραπάνω τον Ιούνιο του 1905 ο Λυμπερόπουλος επέστρεψε στο στρατόπεδό του στην Καλαμάτα. Ας δούμε πώς εξελίχθηκε ο Αγώνας κατά την απουσία του ⁶³. Οι κομιτατζήδες απέφευγαν τις άμεσες συγκρούσεις με τους Έλληνες αντάρτες αλλά προς εκδίκηση στρέφονταν με βιαιότητες εναντίον των άμαχων χωρικών. Μία άλλη τακτική τους ήταν να συνεργάζονται συχνά με τους Τούρκους και να προβαίνουν σε προδοσίες έναντι των Ελλήνων. Πλέον, οι Τούρκοι αστυνόμοι, διοικητές και στρατιωτικοί ήταν όργανα των κομιτατζήδων. Αυτό προκάλεσε πολλές καταδιώξεις Ελλήνων. Τον Απρίλιο και Μάιο του 1905 οι Τούρκοι καταδίωξαν τον Νικόστρατο Καλομενόπουλο και τον Χρήστο Τσολακόπουλο στη Μπελκαμένη. Το ίδιο συνέβη με τον Αριστείδη Μαργαρίτη κοντά στη Λόπνιτσα αλλά και τον καπετάν Βάρδα στο Μπλάτσι, Ακόμα, τα σώματα των καπεταναίων Βέργα, Ζάκα,

62.Περιοδικό Νιαούστα, 1995, Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, έτος 19^ο, Γιώργου Τουσίμη, Ανέκδοτη αλληλογραφία Κωνσταντίνου Μαζαράκη με το Προξενείο Θεσσαλονίκης (Μάιος 1905 – Σεπτέμβριος 1905), http://medusa.libver.gr/jspui/bitstream/123456789/2968/14/bitstream_9818.pdf .

63.Χριστόφορος Νάλτσας, *Ο Μακεδονικός αγών εις την Δυτικήν Μακεδονίας* (διάλεξις), Θεσσαλονίκη 1958, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου .Οι πληροφορίες που ακολουθούν έχουν αντληθεί από τη συγκεκριμένη διάλεξη.

και Ρούβα που βρίσκονταν στο Μοναστήρι διαλύθηκαν. Μάλιστα, ο Βάρδας έμεινε μόνο με δύο οπαδούς. Το σώμα του Βασίλη Μανουσόπουλου πολιορκήθηκε στη Νίβιτσα και εξοντώθηκε από τους Τούρκους, το ίδιο και του Καούδη στο Λέχοβο.

Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο ⁶⁴ το καλοκαίρι του 1905 οι συμπλοκές Ελλήνων – Βουλγάρων και Ελλήνων - Τούρκων πολλαπλασιάστηκαν ενώ κορυφαίος οπλαρχηγός αναδείχτηκε ο Γεώργιος Δικώνυμος – Μακρής του οποίου τη δράση ενίσχυσαν σταδιακά πολλά νέα σώματα όπως του Βλαχογιάννη, του Λάκη Πύρζα, του Λεωνίδα Κόκκινου, του Μαρίνου Λυμπερόπουλου, του Λάκη Νταηλάκη και άλλων με στόχο να γίνει μία νέα προσπάθεια για την οργάνωση του Μοναστηρίου.

Στο Μακεδονικό Ημερολόγιο που εκδόθηκε το 1908 ⁶⁵ περιγράφεται η κατάσταση στη Μακεδονία πριν αναλάβει δράση για δεύτερη φορά ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος. Τονίζεται λοιπόν πως το Μορίχοβο, στα ορεινά του Μοναστηρίου, υπήρξε πόλος άγριων, συνεχόμενων και αιματηρών συμπλοκών. Αριθμώντας πάνω από 30 χωριά οι κάτοικοί του επέμεναν ηρωικά να ανήκουν στο Πατριαρχείο πάρα τα τερατώδεις πολλές φορές επιθέσεις των Βουλγάρων παρόλο που μετά την ψευδεπανάσταση του Ήλι – ντεν πολλοί εξαπατήθηκαν και πίστεψαν στις αγαθές προθέσεις των Βουλγάρων. Έτσι, το Μορίχοβο ταλαιπωρήθηκε στα επόμενα χρόνια από τις συμμορίες των «Δήμκου, Τάνε, Βέλκου, Λούκα, Καρατάσσου, Τραϊκου» οι οποίοι προέβησαν σε πολλά κακουργήματα εναντίον των χωρικών ως εκδίκηση για την επιμονή τους στην Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό. Η κατάσταση λοιπόν στο Μορίχοβο ήταν αφόρητη για αυτό και οι πιο θερμοί ντόπιοι αναγκάστηκαν να πάρουν τα όπλα όπως και οι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί που κατέφταναν στην περιοχή. Ένας εξ αυτών ήταν και ο καπετάν Κρόμπας.

Μέσα σε όλη αυτή την κατάσταση οι αναφορές των Προξενείων εντείνονται, Στο βιβλίο της Σοφίας Βουρή ⁶⁶ διαβάζουμε τις αναφορές του Πρόξενου Μοναστηρίου κατά τα έτη 1904 – 1905 προς τον Υπουργό Εξωτερικών Α. Ρωμανό με σκοπό την εκκλησιαστική ενίσχυση, την ενημέρωση για την τακτική των

64.Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 469 – 470.

65.Μακεδονικόν Ημερολόγιον, Αθήνα 1908, σ. 346 – 347.

66.Σοφία Βουρή, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας, εκκλησία και κράτος*, 1889 – 1905, σ. 55 - 72.

Βουλγάρων για να ενισχύσουν την Εξαρχία αλλά και προτάσεις για να καταγγελθούν οι ενέργειες των Βουλγάρων στα Ευρωπαϊκά Κοινοβούλια.

Δεν πρέπει να μας προξενεί εντύπωση ο μεγάλος και πολύχρονος αγώνας με βάση το Μοναστήρι καθώς ήταν το μεγαλύτερο κέντρο του ελληνισμού της Βόρειας Μακεδονίας ενώ σε εκείνη την εποχή ήταν το δεύτερο μεγαλύτερο εμπορικό και οικονομικό κέντρο, μετά τη Θεσσαλονίκη ⁶⁷. Το Μοναστήρι έζησε την όξυνση του βουλγαρικού εθνικισμού ιδίως μετά το 1870 και ήταν μεταξύ των πρώτων πόλεων του ελληνισμού που δραστηριοποιούνταν όποτε παρουσιαζόταν εθνική ανάγκη.

Συνοπτικά οι μάχες που καταγράφηκαν το 1905 ⁶⁸ είναι οι εξής: 19 Φεβρουαρίου 1905: Μάχη Μοριχόβου, 24 Φεβρουαρίου 1905: Μάχη Λεχόβου, 25 Μαρτίου 1905: Μάχη στη Ζαγορίτσιανη, 11 Απριλίου 1905: Μάχη Σουμπανίστης, 8 Μαΐου 1905: Μάχη του Ζελόβου. 22 Αυγούστου 1905: Μάχη στο Γυμνοτόπι, 5 Σεπτεμβρίου 1905: Μάχη στο Στρυμονικό, 14 Σεπτεμβρίου 1905: Ο εικοσάχρονος Μακεδονομάχος Άρμεν Κούπτσιος εκτελείται με απαγχονισμό από τους Τούρκους στον πλάτανο της πλατείας της πόλης της Δράμας.

Τέλος, ας γίνει και μία ξεχωριστή αναφορά στο ρόλο των Προξενείων ⁶⁹ και των Προξένων της Μακεδονίας. Η προσπάθεια των Προξενείων να κινητοποιηθούν για το Μακεδονικό Αγώνα αρχίζει συστηματικά το 1902 με τον Ίωνα Δραγούμη όταν τοποθετείται ως Υποπρόξενος στο Μοναστήρι. Εκεί οργανώνει μυστικά την « Άμυνα» , οργάνωση αντίστοιχης της ΕΜΕΟ. Μία άλλη προσωπικότητα που στήριξε με κάθε τρόπο των Μακεδονικό Αγώνα ήταν ο Λάμπρος Κορομηλάς ο οποίος αρχικά τοποθετήθηκε ως πρόξενος στη Φιλιπούπολη. Στο διάστημα της παραμονής του εκεί παρακολουθούσε τη δράση των κοιμητών και ενημέρωνε την ελληνική κυβέρνηση με τα υπομνήματά του/ Το Σεπτέμβριο του 1904, τοποθετήθηκε ως Γενικός Πρόξενος στη Θεσσαλονίκη. Αφήνοντας πίσω του την παθητική στάση των προκατόχων του, κατά τα έτη 1904-1908 ανέδειξε το κτίριο του Ελληνικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη, σε κέντρο του Μακεδονικού Αγώνα. Το κτίριο του Προξενείου συγκοινωνούσε με τον παρακείμενο στα βόρεια μητροπολιτικό ναό του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά.

67.Χρίστος Ζαφείρης, *Βαλκάνιος Πραγματευτής – Οδοιπορία μνήμης σε ελληνικές κοινότητες και παροικίες*, Αθήνα 1998, σ. 67 – 82.

68.FFILINEPOST, Πρωτεργάτες του Μακεδονικού Αγώνα : Λάμπρος Κορομηλάς, Ανδριάνα Γιάτσιου, <https://www.offlinepost.gr>, ημ. δημ. 10- 12 -2019 , ημ. πρ. 24 -06- 2022.

69.ΤΟ ΠΟΝΤΙΚΙ, *Ο μακεδονικός αγώνας σε μάχες (1902-1908)*, Ξενοφών Μπρουντζάκης www.topontiki.gr, ημ. δημ. 6-03-2019, ημ. πρ. 24- 06 – 2022.

Δινόταν έτσι, λοιπόν, η δυνατότητα στους μακεδονομάχους, αλλά και στον απλό λαό, να εισέρχονται στο Προξενείο χωρίς να κινούν υποψίες. Υπό τη διοίκηση του Λάμπρου Κορομηλά κατάφεραν να συντονιστούν όλες οι ελληνικές οργανώσεις της Μακεδονίας, ώστε να δρουν αποτελεσματικά, υπό ενιαία, σχεδόν, διοίκηση. Το κτίριο του Προξενείου, εκείνη την εποχή, ήταν γνωστό ως το «Κέντρον». Ο πρόξενος, με οδηγίες από την Αθήνα, έφερε νέους αξιωματικούς με ψευδώνυμα (Αβράσογλου, Σπυρομήλιος, Μαζαράκηδες κ.α.), οι οποίοι υποτίθεται πως διορίζονταν ως γραμματείς και γραφείς στο Προξενείο. Οι αξιωματικοί αυτοί συνέλεξαν πληροφορίες, διένειμαν όπλα και περνούσαν μακεδονομάχους από την ελεύθερη Ελλάδα στη Μακεδονία. Περαιτέρω, ο Κορομηλάς ίδρυσε τη μυστική «Οργάνωση Θεσσαλονίκης», που βοηθούσε τα ένοπλα αντάρτικα σώματα. Παράλληλα με τη δουλειά στο Προξενείο, ανέπτυξε μεγάλη κοινωνική δραστηριότητα φροντίζοντας να βρίσκεται σε διαρκή επικοινωνία με τον Ελληνισμό της Θεσσαλονίκης, επισκεπτόταν συχνά τις τουρκικές πολιτικές αρχές του βιλαετίου της Θεσσαλονίκης προς όφελος των ελληνικών συμφερόντων. Το καλοκαίρι του 1906 ύστερα από την πίεση της Υψηλής Πύλης ανακλήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση στην Αθήνα.

Σε γενικές γραμμές, την διεύθυνση του Αγώνα είχε στην Αθήνα το κομιτάτο του Καλαποθάκη για το Μοναστήρι και το Προξενείο Θεσσαλονίκης με τον Κορομηλά για την Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία ⁷⁰.

Αφού αποδόθηκε σε αδρές γραμμές το κλίμα της εποχής ας περάσουμε στη δεύτερη μετάβαση του Μαρίνου Λυμπερόπουλος στη Μακεδονία.

3.5. Η δεύτερη μετάβαση στη Μακεδονία ως αρχηγός σώματος

3.5.1. Τα καθήκοντα των αρχηγών

Τη δεύτερη φορά ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος ⁷¹ θα πήγαινε στη Μακεδονία ως αρχηγός. Η Ελληνομακεδονική Άμυνα σε επιστολή της προς τους αρχηγούς των σωμάτων το 1905 είχε εκδώσει διαταγές για να διορθωθούν οι όποιες αδυναμίες των ελληνικών σωμάτων. Συνοπτικά οι διαταγές αυτές ήταν οι παρακάτω:

70.Γεώργιος Μόδης, *Μακεδονικός αγών και Μακεδόνες αρχηγοί*, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 6.

71.Ερατώ Ζέλλιου – Μαστροκώστα, «*Ανέκδοτα έγγραφα για το Μακεδονικό Αγώνα από τα αρχεία Σ.Γ. Αστεριάδη, Γ.Τσόντου*», στο: *Μακεδονικά*, τχ. 30 (1996), σ. 107 – 110.

- Κάθε αρχηγός να φροντίζει για τη σωστή συμπεριφορά των αντρών του απέναντι στους κατοίκους των περιοχών που πήγαιναν.
- Σε περίπτωση τέλεσης κάποιας ενέργειας αντίθετης με το εθνικό έργο στη Μακεδονία ο αρχηγός είχε δικαίωμα να τιμωρήσει τον παραβάτη και να τον διώξει από το σώμα.
- Κανείς αρχηγός δεν μπορούσε να τοποθετήσει σε άλλο σώμα κάποιον στρατιώτη χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα αλλά ούτε και να δεχθεί κάποιον στο σώμα αν δεν γίνονταν οι έννομες διαδικασίες.
- Για οτιδήποτε επιθυμούσαν να εξοπλιστούν οι στρατιώτες (ενδύματα, υποδήματα ή τρόφιμα)θα έπρεπε να πληρώνουν και όχι να τα αρπάζουν βίαια, με εξαίρεση το ψωμί το οποίο θα μπορούσαν να μην το πληρώσουν.
- Κανείς δεν μπορούσε να εγκαταλείψει το σώμα χωρίς έγγραφη άδεια από τον αρχηγό. Σε περίπτωση θέματος υγείας οι επιτόπιες εθνικές επιτροπές θα αναλάμβαναν την περίθαλψη του ατόμου.
- Απαγορευόταν αυστηρά η δημιουργία νέου σώματος. Αυτό αποτελούσε καθήκον του Ανώτατου Εθνικού Κέντρου. Επιτρεπτή ήταν μόνο η ενσωμάτωση κάποιου άνδρα σε ένα σώμα και αυτό απαιτούσε ταχεία ενημέρωση του Κέντρου.

Ολοκληρώνοντας την επιστολή το Ανώτατο Εθνικό Κέντρο τονίζει πως το Βουλγαρικό Κομιτάτο έκανε απέλπιδες προσπάθειες να οργανωθεί αλλά *«Όταν τό βουλγαρικόν κομιτάτον εύρέθη απέναντι τοῦ Μελά, τοῦ Μωραιῖτη, τοῦ Φραγκοπούλου, τοῦ Λυμπεροπούλου, τοῦ Πραντοῦνα , τοῦ Βλαχάκη, τοῦ Καλογεράκη, τοῦ Σκαλίδου, τοῦ Νικολούδη, τοῦ Γαρέφη, τοῦ Λαμπρινοῦ, τοῦ Πετροπουλάκη καί τόσων άλλων τών ὁποίων τά ονόματα μένουν αθάνατα εἰς τήν μακεδονικήν ἱστορίαν τὴν ὅποιαν τώρα γράφει τό ἐλληνικόν αἷμα, εκατάλαβε ὅτι ἀγών εἰς τόν ὅποιον χρειάζεται αἷμα δεν εἶναι καί τόσον εύκολος».*

3.5.2. Η δράση του καπετάν Κρόμπα ως αρχηγού

Το Σεπτέμβριο του 1905 ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος κλήθηκε από το Μακεδονικό Κομιτάτο να ανέβει στο Μορίχοβο. Πλέον ήταν αρχηγός σώματος και

επιδόθηκε σε έντονη δράση ⁷². Σύμφωνα με τη Ρεβέκκα Μαυρομιχάλη ⁷³ ο καπετάν Κρόμπας «πάτησε γερά» στα βουνά του Μορίχοβου. Ο συντοπίτης του καπετάν Κρόμπα, Γιάννης Λύρας μας πληροφορεί πως θα αντικαθιστούσε στο Μορίχοβο τον ανθυπολοχαγό Τσολακόπουλο ⁷⁴. Σε διάστημα ενός μήνα κατάφερε να συντρίψει τη συμμορία του αρχικομιτατζή Γιαγκώφ και να αιχμαλωτίσει τη συμμορία του δεύτερου δυνατότερου αρχικομιτατζή, του Σόλμα. Μάλιστα, τον τελευταίο τον αφόπλισε ο ίδιος ο Καπετάνιος και ύστερα από σύσκεψη με τα παλικάρια του αποφασίστηκε να εκτελεστεί τόσο ο Σόλμας όσο και οι 17 αιμοσταγείς σύντροφοί του.

Στη συνέχεια, μετά την εκκαθάριση του Μορίχοβου ο γενναίος Μεσσήνιος κατευθύνθηκε προς το Μοναστήρι ενθαρρύνοντας τους Έλληνες και τρομοκρατώντας τους Βουλγάρους. Ο Σπυρόπουλος αναφέρει ⁷⁵ πως ο καπετάν Κρόμπας έφτασε στη Μακεδονία στις 7 Σεπτεμβρη *«αποχαιρετώντας για τελευταία φορά την πατρική γη και, στις 20 του ίδιου μήνα βρισκόταν στα βουνά του Μορίχοβου. Ήταν ο πρώτο Έλληνας Μακεδονομάχος που πάτησε το Μορίχοβο, γιατί ίσαμε κείνη την ημερομηνία, το χωριό κι η περιοχή ήταν γεμάτη από συμμορίες Βουλγάρων κομιτατζήδων. Προτού πατήσει το χωριό και διώξει τους Βούλγαρους, ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος ή καπετάν Κρόμπας, όπως ήταν το ψευδώνυμό του σαν Μακεδονομάχος, μίλησε απλά στους άντρες του με τούτα τα λόγια: « Σήμερα η Πατρίδα ζητά το αίμα μας και μόνο αυτό θα λευτερώσει τη Μακεδονία μας». Με αυτά τα λόγια, που σήμαιναν πολλά, έπεσε σαν σίφουνας πάνω στους Βούλγαρους». Στη συνέχεια, ο Σπυρόπουλος αναφέρεται στις δύο συμμορίες που εξολόθρευσε ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος. Ωστόσο, η δράση του δε σταμάτησε με αυτό του το κατόρθωμα. Πιο κάτω, στο ίδιο έργο, διαβάζουμε *« Η είδηση μαθεύτηκε γρήγορα σ' όλη τη Μακεδονία. Την έμαθαν οι Βούλγαροι που μάχονταν στα βουνά και οι άλλοι που κρατούσαν τα βαλτονέρια της λίμνης (των Γιαντισών). Φόβος και τρόμος έπιασε τους κομιτζήδες. Αποτραβήχτηκαν όσο μπορούσαν το γρηγορότερο από τα βουνά του Μορίχοβου και τότε όλοι οι κάτοικοι των χωριών ανάσαναν από τα κακουργήματά του. Μετά την πρώτη επιτυχία ο Κρόμπας δεν έμεινε με σταυρωμένα τα χέρια. Μπαίνοντας επικεφαλής των Μακεδονομάχων του, κατέβηκε από το Μορίχοβο**

72. Μίμης Η. Φερέτος, *Μεσσηνιακά 1968, Αθήνα 1998*, σ. 578.

73. Ρ. Μαυρομιχάλη, *ό. π.*, σ. 974.

74. Γιάννης Λύρας, *Τοπική Ιστορία Μεσσηνίας, Αριστοδήμειο (Χασάμπασα) Μεσσηνίας*, <http://lyrasi.blogspot.com/2014/11/7-1905.html>, ημ. δημ. 9- 11 – 2014 ημ. πρ. 2-7 – 2022.

75. Ι. Σπυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 35- 36.

και πάτησε την περιοχή του Μοναστηριού , που έβραζε και αυτή από τις ληστοσυμμορίες των κομιτατζήδων. Ο ατρόμητος Μεσσήνιος ήρωας άρχισε να ξεκαθαρίζει την περιοχή και έφτασε ίσαμε το Μοναστήρι. Η τόλμη και η δράση του ενόχλησε πολύ το Ρώσο πρόξενο, που έμενε σε εκείνη την πόλη της Μακεδονία. Σαν Σλάβος υποστήριζε τους Βούλγαρους, που ήταν όργανα του Πανσαλβισμού , γι ' αυτό και άρχισε παραστάσεις στον Τούρκο διοικητή Χιλμή Πασά , ζητώντας απ' αυτόν δίωξη και εξόντωσή του από τον Τουρκικό Στρατό , μια και οι Βουλγαρικές συμμορίες των κομιτατζήδων δεν μπορούσαν να τον αντιμετωπίσουν».

Στο βιβλίο του Διονύσιο Κουτσούκαλη ⁷⁶ μαθαίνουμε πως μερικοί από τους συντρόφους του Κρόμπα στη Μακεδονία ήταν οι: Βαρτσακάκος, Πρεστούρας (αγρότης), Κέντρος, Ζώης, Βαρδάρης, Ρέμπελος, Πρωτοπαπαδάκης, Ζερβουδάκης, Κοκκινάκης, Παπαφώτης (φοιτητής), Ρέρας (φοιτητής και στρατιώτης), Σκορδάκος (φοιτητής), Παπαθανασίου (υποδηματοκαθαριστής), Βέλκος και άλλοι .Μαθαίνουμε ακόμα πως πριν καταφθάνει ο Κρόμπας ήταν αρχηγός ο Ρέμπελος ο οποίος λίγες μέρες αργότερα παρέδωσε την αρχηγία στους Κρόμπα και Βαρδάρη και αναχώρησε με λίγους άνδρες για την Ελλάδα. Γενικά, όσοι ήταν καιρό είχαν εξαντληθεί και έπαιρναν το δρόμο της επιστροφής. Από αυτούς που έμειναν ο Φιωτάκης και ο Φαρμάκης έγιναν υπαρχηγοί του Κρόμπα και ο Τρομάρας και ο Περδίκας υπαρχηγοί του Βαρδάρη. Οι δύο αρχηγοί μοιράστηκαν το Μορίχοβο ως εξής: Ο Βαρδάρης πήρε την περιοχή από τη Γρασδενίτσα και βόρεια, ενώ ο Κρόμπας την νότια περιοχή. Στις 8 Οκτωβρίου Κρόμπας και Βαρδάρης αφήνουν το Μοναστήρι και ένας οδηγός τους κατευθύνει στους βράχους του Ίβεν. Ο Κρόμπας και ο Φαρμάκης πρότειναν να περιμένουν ως το βράδυ και όταν έπεφτε η νύχτα να περνούσαν το ποτάμι για να πάνε στη Γρούνιστα. Τότε ένας 18χρονος φοιτητής, ο Γιάννης Σκορδάκος του λέει:

- *Ωστε θα χάσουμε μια ημέρα , υπέλαβεν ο 18ετης φοιτητής Γιάννης Σκορδάκος , και παρατηρεί περίλυπος το ντουφέκι του που με τα δυο του χέρια κρατούσε λάβει μέρος όσον το δυνατόν ταχύτερον στην άγρια συναυλία του πολέμου.*
- *Έχε υπομονή παιδί μου του απαντά ο Κρόμπας.*

Ο μικρός εκδικητής διέκοψε τη μυστική κουβέντα με το ντουφέκι του και εκύτταζε άφωνος τον Καπετάνιο του στα μάτια.

Ο Κρόμπας σκεφτικός μ' ένα υπεργείου γλυκύτητος βλέμμα τον παρατηρεί και αυτός ιταμώς, σα να προησθάνετο τη βαρειά μοίρα ήτις τους ανέμενε όλους, και σα να του έλεγε

76. Δ. Κουτσούκαλη, ό. π., σ. 146 – 152.

«μη βιάζεσαι στενάχωρο παιδί μου και η ίδια μοίρα μας περιμένει...».

Ένα άλλο περιστατικό από τη ζωή του γενναίου οπλαρχηγού στα Μακεδονικά βουνά παρμένο από το ίδιο βιβλίο είναι πως όταν τα νέα παλικάρια του συγκεντρώθηκαν συγκινημένα με σκοπό να ορκιστούν να μην εγκαταλείψουν ποτέ το Μορίχοβο ακόμα και αν χρειαζόταν αυτός ο τόπος να γίνει ο τάφος τους υπερασπίζοντας την εκκαθάριση της Μακεδονίας από τους Βούλγαρους ο Κρόμπας έτυχε να τους ακούσει και συγκινημένος είπε: *«Δόξα σοι ο θεός η Ελλάς προώερισται να ζήση και θα ζήση διότο ποτέ δεν εφαντάζετο ότι ευρίσκετο μεταξύ τοιούτων ηρώων. Και τρελλός από τη χαρά του τρέχει στα παλληκάρια.*

- *Και εγώ να ορκισθώ μαζί σας παιδιά του λέγει και εγώ!*
- *Όχι Καπετάνιε εσένα άλλη είνε η θέση σου, δεν κάνει να ορκισθής τον ιδικό μας όρκο γιατί η πατρίδα θα λάβει πολλές φορές την ανάγκη σου του απαντούν τα παλληκάρια.*
- *Μεγαλύτερη από τη σημερινή;! Και γονατίσας θέτει το χέρι του επάνω στην πυραμίδα των ντουφεκιών και λέγει του Ρέρα.*
- *Επανάλαβε τον όρκο Μήτσο».*

Έτσι ορκίστηκε μαζί με τα παλικάρια του ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος και πατριωτικά συναισθήματα είχαν πλημμυρίσει την ηρωική του ψυχή. Όπως είχαν συμφωνήσει το βράδυ θα κατευθύνονταν στη Γρούνιστα για να επιδοθούν και εκεί στον αγώνα κατά των Βουλγάρων.

Ο Κουτσούκαλης συνεχίζει την αφήγησή του και όταν το σώμα του Κρόμπα έφτασε στη Γρούνιστα και μετά. Εκεί, συνάντησαν τον καπετάν Φαρμάκη (Βλ. Παράρτημα) με τους άνδρες του που αγκαλιάζονταν συγκινημένοι με τους άνδρες του σώματος του Κρόμπα. Τότε έφυγαν οι πιο παλιοί και ταλαιπωρημένοι και ο Φαρμάκης εστίασε τη δράση του στη Γρασδένιτσα ενώ ο Κρόμπας νότια της Γρούνιτσας. Το έργο του λόγω του βαρύ χειμώνα ήταν δύσκολο αλλά οι « νέοι εκδικηταί» όπως τους αποκαλεί ο συγγραφέας δεν πτοούνταν από τις δυσμενείς συνθήκες. Πρώτη τους δουλειά ήταν να έρθουν σε επαφή με τους κατοίκους της περιοχής και να γνωρίσουν τα λημέρια. Ως το τέλος του Οκτώβρη και οι δυο αρχηγοί ασχολήθηκαν με την οργάνωση της χειμερινής εργασίας.

Κατά τον Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο, ο Λυμπερόπουλος Μαρίνος ως

άρχηγός εδρασεν στην περιφέρεια Κοζάνης καί Φλωρίνης. Διεξήγαγε πολλές μάχες κατά τών Τούρκων καί κοιμηταζήδων πάντοτε εις βάρος του ἔχθρου μέ τούς Γκούραν (Παπαβιέρο Δ.), Φούφα (Ἄνδροῦτσον Ζάχ.), Καψάλη (Πραντουναν Χρήστ.), καί άλλους.

Ας δούμε όμως πώς αντιμετώπισαν οι ντόπιοι τη δράση του Κρόμπα ⁷⁸. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του Κρόμπα ήταν η ευγένεια της ψυχής του και ο ανδρείος του χαρακτήρας. Η δράση του στα χωριά Πόλοκ, Ντομπρόνι, Μπροτ και άλλα έμεινε ιστορική αφενός επειδή ήταν τολμηρός και αγηφούσε τον κίνδυνο αφετέρου γιατί στους κατοίκους συμπεριφέρθηκε με καλοσύνη και χρησιμοποιώντας την πειθώ και όχι τη βία προσπαθούσε να τους επαναφέρει στην Ορθοδοξία. Όπως τονίζει ο Φερέτος ποτέ ο Κρόμπας και οι άλλοι οπλαρχηγοί δεν συμπεριφέρθηκαν στους ντόπιους ως κατακτητές. Γράφει χαρακτηριστικά τα λόγια του Κουτσούκαλη « με ενθουσιασμό, με λαχτάρα και πόνο , με αυταπάρνηση που οδηγεί τις μεγάλες ψυχές στα άφθαρτα παλάτια της δόξας, έκανε την εθνική του κατήχηση μέσα στις εκκλησιές κάτω από το μυστηριώδες φως των κανδηλιών. Μιλούσε στους αναγκαστικά αρνησιπάτριδες κατοίκους των χωριών της περιοχής πατρικά, τους παρηγορούσε για τα έως τότε δεινοπαθήματά τους από τους Βουλγάρους και τους εκάλει να επανέλθουν στους κόλπους της Ορθοδοξίας και της Ελλάδας».

Όταν ο Τούρκος διοικητής Χιλμή Πασάς , πιεζόμενος από το Ρώσο πρόξενο της περιοχής , αποφάσισε να στείλει εναντίον του τα περίφημα Τάγματα των Κυνηγών (αβτζήδων) ,τα οποία ήταν εκλεκτά σώματα των Τούρκων των οποίων η κύρια δραστηριότητα ήταν να χτυπούν τους Έλληνες και τους Βουλγάρους , η αντίστροφη μέτρηση για το τέλος της ζωής του ατρόμητου καπετάνιου είχε αρχίσει. Ύστερα από προδοσία θα του κοβόταν το νήμα της ζωής πολύ νωρίς και πολύ άδικα.

3.6. Η συμπλοκή στο Πεταλίνο και το τέλος του

Στην εφημερίδα Εμπρός του Καλαποθάκη ⁷⁹ που με τα πύρινα άρθρα της στήριζε των Ελλήνων αγώνα στη Μακεδονία στις 14/11/ 1905 γίνεται η αναγγελία του θανάτου του καπετάν Κρόμπα περιέχοντας όλες τις λεπτομέρειες της συμπλοκής με τους Τούρκους. Σύμφωνα με το άρθρο του ανταποκριτή της εφημερίδας στις 11

78.Μίμης.Η Φερέτος, ό. π., σ. 578 - 581.

79. Εφημερίδα Εμπρός, 14/11/1905, Τελευταία ώρα συμπλοκή Ελληνομακεδόνων μετά του Τουρκικού στρατού- Θάνατος ανδρείου Έλληνος οπλαρχηγού – Ο μισελληνισμός του Ρώσσου Προξένου.

Νοεμβρίου ο Μαρίνος Λυμπερης – έτσι τον αναγράφει η εφημερίδα – μαζί με επτά οπαδούς του φονεύθηκε από τον τουρκικό στρατό στο χωριό Πεταλίνο του Μοριχόβου αφού περικυκλώθηκε από τον τουρκικό στρατό έπειτα από προδοσία . Μάλιστα, προηγουμένως το σώμα του είχε καταφέρει να σκοτώσει δεκατέσσερις Τούρκους και να τραυματίσει πολλούς. Από το σώμα του Λυμπερόπουλου αιχμαλωτίστηκε μόνο ένας πληγωμένος άνδρας που το πιο πιθανόν είναι λίγες ώρες μετά να απεβίωσε. Στη συνέχεια , το άρθρο δίνει μερικές λεπτομέρειες της συμπλοκής.

Συγκεκριμένα, οι Βούλγαροι δύο μέρες πριν είχαν πυρπολήσει τη μονή του χωριού Δράγος πραγματοποιώντας τη συμβουλή του Ρώσου προξένου στην περιοχή ο οποίος υποτίθεται πως έφτασε στο Μοναστήρι για να διενεργήσει ανάκριση για το περιστατικό αλλά στην πραγματικότητα εξαπόλυσε επίθεση εναντίον του Βαλή για τους δολοφονηθέντες Βούλγαρους που επιχείρησαν αυτή τη δράση και κατηγορώντας τον ότι δείχνει ανοχή προς τους Έλληνες. Έτσι, ο Βαλής ενίσχυσε το κυνηγητό του προς τα ελληνομακεδονικά σώματα με τα Τάγματα των Κυνηγών και με την ύπαρξη επιπλέον στρατού ο οποίος εξερεύνησε εξονυχιστικά την περιοχή.

Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος με άλλους επτά άνδρες του βρισκόταν στο χωριό Πεταλίνο το οποίο φρουρούσαν από τους Βούλγαρους που πριν τέσσερις μήνες το είχαν πυρπολήσει και εν μέρει λεηλατήσει. Ο Λυμπερόπουλος προδομένος από τους Βουλγάρους και περικυκλωμένος από τουρκικό στρατό έπεσε ένδοξα. Το άρθρο προσθέτει και δύο ακόμα γνωστούς οπλαρχηγούς που ήταν μαζί του, τους Φαρμάκη και Φιωτάκη οι οποίοι θεωρεί ότι είχαν την τύχη του καπετάν Κρόμπα.

Λίγες μέρες αργότερα στις 13/12/ 1905, στην ίδια εφημερίδα ⁸⁰ δημοσιεύονται περισσότερες λεπτομέρειες για τη συμπλοκή στο Πεταλίνο. Το άρθρο περιγράφει πως στις 6- 7 Νοεμβρίου ο καπετάν Κρόμπας διανυκτέρευσε στο Πεταλίνο καθότι δεκαπέντε μέρες εργαζόταν ακούραστος στην περιοχή εναντίον των Βουλγάρων. Ο καπετάνιος ήταν αρχηγός στο Νοτιοανατολικό Μορίχοβο και με την παρουσία του οι ελληνικοί πληθυσμοί επωφελήθηκαν και ανακουφίστηκαν σε μεγάλο βαθμό αποκτώντας μεγάλη φήμη στις γύρω περιοχές όχι μόνο στους Πατριαρχικούς αλλά και στους Τούρκους και τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων ως μεγάλη απειλή των Βουλγάρων που διαρκώς ηττούνταν από τον ίδιο. Μη μπορώντας λοιπόν

80.Εμπρός, 13/12/1905, Λεπτομερέστατην αφήγησις μια συγκρούσεως εν Μακεδονία, ο Ηρωικός θάνατος του καπετάν Κρόμπα, ποιοι συντροφοί του εφονεύθησαν συγκινητικών επεισόδων ενός Γορτόνιου.

να τον αντιμετωπίσουν οργάνωσαν προδοτικό δίκτυο ώστε να ηττηθεί από τον τουρκικό στρατο.

Το άρθρο συνεχίζει αποδίδοντας τις κινήσεις των Τούρκων οι οποίοι κατάφεραν καλά να κρύψουν την πορεία βαδίζοντας τη νύχτα και γινόμενοι αντιληπτοί μόλις αφού είχαν πολιορκήσει τα γύρω χωριά όπως ο στρατός Βεδολίστης πολιορκήσε την Γραδεσνίτσαν, ο στρατός Ντούνιας την Ψώνισταν και ο στρατός του Σουόδελ και Μακόβου το Ζόβικ. Δύο ώρες πριν να ξημερώσει κάποιοι ειδοποίησαν τον Κρόμπα για το ότι οι Τούρκοι κατέφθναν στο Πεταλίνο . Τότε ο Κρόμπας πήρε τα παλικάρια του ξεκίνησε να καταλάβει ένα δάσος που βρισκόταν 100 μέτρα από το χωριό.

Προπορευόταν ένας Μακεδόνας διότι γνώριζε καλά τα εκεί μέρη και ακολουθούσε από κοντά του ο Λυμπερόπουλος και ο Βασίλειος Μπρεστούρας. Η πορεία τους γινόταν ταχύτατα για να προλάβουν τους Τούρκους αλλά με κάθε δυνατή προφύλαξη. Μόλις όμως ετοιμάζονταν να εισέλθουν στο δάσος ένας πυροβολισμός ανέκοψε την πορεία τους.

Οι πυροβολισμοί συνεχίστηκαν και ο πρώτος που έπεσε ήταν ο Μπρεστούρας ενώ ακολούθησε ο Μακεδόνας που προπορευόταν του σώματος. Ο Κρόμπας, ο Φαρμάκης και ο Γορτύνιος Παπαθανασίου δέχονταν βροχή από σφαίρες ενώ και οι ίδιοι πυροβολούσαν με κάθε τους δύναμη εναντίον των εχθρών. Η μάχη ήταν εντελώς άνιση όμως οι Έλληνες δεν το έβαζαν κάτω αδιαφορώντας για τον θάνατο. Ο Κρόμπας είχε ήδη δεχθεί έξι σφαίρες και τέσσερις ο Παπαθανασίου.

Παρά τα τόσα τραύματά του ο Κρόμπας συνέχισε να πυροβολεί με το περίστροφό του ώσπου το άδειασε. Συγχρόνως, διέταξε τον Φαρμάκη να μεταβεί στην απέναντι όχθη του ρεύματος σώζοντας όσους άνδρες μπορούσε. Ο Φαρμάκης έσπευσε να εκτελέσει τη διαταγή του καπετάνιου, ο Παπαθανασίου είχε περικυκλωθεί από τους Τούρκους ενώ ένας Μακεδόνας από το χωριό Ίβεν ο Χρήστος Νεβέλκος είχε περιτριγυριστεί από Τούρκους που του ζητούσαν να παραδοθεί. Αυτός φώναξε «Ζήτω η Ελλάς» και επιτέθηκε κατά των Τούρκων. Μετά από λίγο έπεσε δεχόμενος αμέτρητες σφαίρες.

Όταν δύο σφαίρες βρήκαν το στήθος του Κρόμπα και δύο το κεφάλι του ο ήρωας μας έπεσε πίσω νεκρός. Μόλις οι Τούρκοι αντιλήφθηκαν τον θάνατο του Κρόμπα καλούσαν τον Παπαθανασίου να παραδοθεί και αυτός κραυγάζοντας τη Γορτύνια καταγωγή του και παρά τα τραύματά του πυροβόλησε έναν Τούρκο στρατιώτη. Τότε οι Τούρκοι οργισμένοι έριξαν ένα σωρό σφαίρες καταπάνω του και χάθηκε και αυτός για τη σωτηρία της Μακεδονίας.

Όσον αφορά τον Φαρμάκη μόλις πέρασε στην απέναντι όχθη του ρέματος αντίκρυσε δέκα Τούρκους να έχουν καταλάβει το σημείο και αμέσως έπεσε στο ποταμό. Ακολουθώντας τη ροή του είδε δύο άνδρες που του είπαν να τους ακολουθήσει. Ο ένας ήταν ο Παναγιώτης Φιώτης και ο άλλος ένας Μακεδόνας οι οποίοι είχαν προσπαθήσει να σπάσουν τη ζώνη πολιορκίας των Τούρκων. Τόσο αυτοί όσο και ο Φαρμάκης σώθηκαν από τη συμπλοκή. Ιδιαίτερα ο Φαρμάκης αν και ακολούθησε εν τέλει άλλη διαδρομή από τους άλλους δύο επιστρέφοντας στο χωριό, δέχτηκε σωρό από σφαίρες αλλά κατόρθωσε τελικά να χάσουν οι Τούρκοι τα ίχνη του πηγαίνοντας πολύ μακριά.

Τέλος, το άρθρο του Εμπρός αναφέρει και τους άλλους άνδρες που δολοφονήθηκαν από τους Τούρκους: ο Χρήστος Γιοβάν από το χωριό Τσίγελι, δύο χωρικοί από την Ντεμπροβένη, ένας από το Σκέτσεβεβερ και ένας από Πεταλίνο. Αιχμαλωτίστηκε ο Ηλίας Μυλωνάκης ο οποίος κατά την επιστροφή του στο χωριό συνελήφθη από του Τούρκους.

Για τον Σπυρόπουλο ⁸¹ ο Μεσσήνιος Μακεδονομάχος ενώ θα μπορούσε να φύγει από το Μοναστήρι αυτός θέλησε να συνεχίσει τη δράση του κατά των Βουλγάρων όμως εκείνη πρόδοσαν την παρουσία του στα Τάγματα των Κυνηγών και κυκλώνοντας το χωριό ο Κρόμπας θέλησε να κάνει ηρωική έξοδο. Ο απτόητος αρχηγός με τα γενναία παλικάρια του ρίχτηκαν στους Τούρκους με ορμή και πρώτος λαβώθηκε ο καπετάν Κρόμπας και ακολούθως ένας – ένας οι σύντροφοί του. Ο Σπυρόπουλος αναφέρει πως οι σύντροφοί του ήταν δέκα και σώθηκε από αυτούς μόνο ο Φαρμάκης στον οποίο ο Κρόμπας έδωσε την αλληλογραφία του.

Ο Χριστόφορος Νάλτσας στη διάλεξή του ⁸² αναφέρει « Το σώμα του καπετάν Κρόμπα (Μαρίνου Λυμπερόπουλου) πολιορκηθέν εις το χωριό Πεταλίαν του Μοριχόβου, κατόπιν προδοσίας των ρουμανιζόντων, κατόρθωσε να διασπάση τας εχθρικής γραμμάς και να διαλυθή. Τα διαλυόμενα όμως σώματα αντικαθίσταντο αμέσως από νεοσυγκροτούμενων, εις τρόπον ώστε κατ' ουδέν να μειωθεί η μαχητική δύναμις της ελληνικής αμύνης».

Ο Γεώργιος Μόδης παρουσιάζει και μία άλλη οπτική ⁸³. Αναφέρει λοιπόν

81. Ι. Σπυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 36 - 37.

82. Χριστόφορος Νάλτσας, *Ο Μακεδονικός αγών εις την Δυτική Μακεδονίαν*, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 28.

83. Γεώργιος Μόδης, *Μακεδονικός αγών και η νεώτερη Μακεδονική ιστορία*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 307.

πως ο Κρόμπας έπεσε από τουρκικές σφαίρες στις 8 Νοεμβρίου του 1905. Νωρίτερα, είχε πάει σε ένα χωριό δύο ώρες μακριά από το Πεταλίνο να πιάσει έναν κομιτατζή που ονομαζόταν Ηλίας. Αφού τον βρήκαν σε ένα μαντρί στο οποίο τον είχαν οδηγήσει οι δυο αγροφύλακες του χωριού. Ενώ πολλοί σύντροφοί του διαμαρτυρήθηκαν ο Κρόμπας ζήτησε να τον πάρουν στα λημέρια τους για να τον ανακρίνει ώστε να καταλάβει αν όντως εξυπηρετούσε το κομιτάτο. Στο δρόμο όμως αυτός το έσκασε και παρακολουθώντας τους από μακριά ειδοποίησε τον τουρκικό λόχο. Ο συγγραφέας συνεχίζει λέγοντας πως το δεύτερο λάθος του Κρόμπα ήταν να μείνει τη νύχτα στο Πεταλίνο διότι έπεφτε χιόνι. Έτσι δύσκολα θα γλύτωναν αφού οι Τούρκοι είχαν πλησιάσει πολύ κοντά, Ο Μόδης γράφει και τα ονόματα των πεσόντων εκτός του Κρόμπα: ο Αθανάσιος Μπινέκος από το Μοναστήρι, πρώην κομιτατζής που αηδίασε με τις βιαιότητες των Βουλγάρων και τους άφησε, ο Τρύφων Πετκάνης από το Πεταλίνο, ο Μπάμπαρης από τη Γρούνιτσα, ο Χρίστος Σκόλιος από το Τσίγκελι και ο Χρίστος Σουγαράκης απ' το Ίβεν.

Ο Κουτσούκαλης ⁸⁴ περιγράφει με μία λογοτεχνική χροιά το τέλος του Κρόμπα και των παλικαριών του. Θυμίζουμε εδώ πως σχεδόν όλα τα παλαιά παλικάρια του είχαν φύγει και στο πλάι του είχαν μείνει μερικοί άπειροι χωρικοί. Στις 4 Νοεμβρίου το σώμα του διψώντας για δράση περνά το Μαύρο προς τα χωριά της Βουλγαρίας για να τρομάξει το Βέλκο που αρνήθηκε την πατρίδα του και του Βουλγάρους. Ο Κρόμπας ανυπομονούσε να σκοτωθεί με ηρωισμό. Μόλις είδαν τον Βέλκο απέναντι από το ποτάμι όρμησαν ο Φαρμάκης και ο Κρόμπας και αυτός τράπηκε σε φυγή. Περίπου στις 6 το απόγευμα έφτασαν έξω από το Πολόκ σίγουροι πως λόγω καιρικών συνθηκών δε θα υπήρχαν κομιτατζήδες στο χωριό. Τότε ο Κρόμπας είπε στα παλικάρια του:

-Παιδιά, απόψε θα δείξετε εάν είσθε οι γεννναίοι εσείς Μακεδόνες, και αν είσθε άξιοι των ταλαιπωριών τας οποίας εμείς περνούμε προς χάριν σας. Θα μπούμε απόψε στο χωριό, δε θα μπούμε για να σφάζουμε αόπλους και γυναικόπαιδα ' αν είνε μέσα κομιτατζήδες θα τους πολεμήσουμε και θα συστήσουμε εις τους χωρικούς να επανέλθουν στον ίσιο δρόμο των πατέρων των. Οποιος φοβάται, ας μένει έξω.

-Όχι Καπετάνιε θα μας ιδής ποιοι είμαστε απαντούν, όλοι μαζί σου, και τοποθετήσαντες караούλια υπό την επίβλεψιν του Φιωτάκη εισέρχονται στο Πόλοκ.

Στο Πόλοκ συγκέντρωσε τους κατοίκους στην εκκλησία και τους κατηχού-

84. Δ. Κουτσούκαλης, ό. π., σ. 155 – 163.

σε για να επανέλθουν στην Ορθοδοξία τονώνοντας το ελληνικό τους φρόνημα. Στις 6 Νοεμβρίου πέρασαν πάλι στο Μαύρο και εισήλθαν στο βουλγαρικό χωριό Ντομπροβένι σκορπίζοντας τον τρόμο σε Βούλγαρους και Τούρκους καθώς στον τόπο αυτό είχαν να πατήσουν Έλληνες εδώ και 15 χρόνια. Στο Ντομπροβένι συνέλαβαν τα παλικάρια του 25 προεστούς και τους οδήγησαν στην εκκλησία όπου ήταν ο Κρόμπας. Αυτοί τον φαντάζονταν σκληρό και αδυσώπυτο αλλά προς έκπληξή τους είδαν έναν γλυκύτατο άνδρα με μεγάλη ευγένεια. Τους όρκισε λοιπόν να επανέλθουν στον ελληνισμό και στην ορθοδοξία μέσα σε τρεις μέρες αλλιώς θα τους έκαιγε το χωριό. Μάλιστα, πήρε πέντε αιχμαλώτους και γύρισε στο Πεταλίνο. Όμως, κατά τη νυχτερινή τους πορεία δραπέτευσαν δύο αιχμάλωτοι και αυτό τους ανησύχησε πολύ για προδοσία όμως έπεφτε χιόνι και αυτό τους καθυσάχαζε καθώς θεωρούσαν πως δύσκολα οι Τούρκοι θα πλησίαζαν με τέτοιες καιρικές συνθήκες. Ο Κρόμπας έμεινε μαζί με τον Φαρμάκη και τον Πριστούρα.

Ξαφνικά, ο Πέτκος έτρεξε προς το Φιωτάκη και του είπε πως οι Τούρκοι πλησιάζουν. Αυτός, συγχυσμένος, χωρίς να ειδοποιήσει τον Κρόμπα και τους υπόλοιπους πήρε τον Μυλωνάκη και έτρεξαν να φύγουν από το Πεταλίνο. Γυρνώντας πίσω ο Μυλωνάκης για να πάρει την τσάντα με την αλληλογραφία του Φιωτάκη ενημερώνει τον Κρόμπα για τον ερχομό των Βουλγάρων και αυτοί, αφού προσευχήθηκαν, έτρεξαν προς το δάσος να μην τους προλάβουν οι Τούρκοι. Οι σφαίρες όμως τους πρόλαβαν, τρεις χτύπησαν τον Κρόμπα και όταν όλοι έτρεξαν κοντά του αυτός τους είπε :

-Δεν είναι τίποτα παιδιά εμπρός! Θα τους τσακίσουμε.

Ακόμα και λαβωμένος ο Κρόμπας πυροβολούσε και όταν ο Τούρκος Ταγματάρχης του ζήτησε να παραδοθεί για να σώσει τη ζωή των παλικαριών του αυτός απάντησε με μπαταριές και συνέχισε να δίνει διαταγές στους άντρες του. Όταν άρχισαν να πέφτουν νεκροί οι πρώτοι η μάχη με τους Τουρκαλβανούς έγινε ακόμα πιο μανιασμένη ώσπου έξι σφαίρες λάβωσαν το στήθος του Κρόμπα.

Ο συγγραφέας γράφει « Το σώμα όμως εκείνου που γενναία η ψυχή του δεν εγνώρισε ποτέ τι έχει να πη δειλία και θάνατος, κλονίζεται και πέφτει στο χώμα». Ο Κρόμπας άνοιξε μία τελευταία φορά τα μάτια του και τους είπε να μη χάνουν το κουράγιο τους ενώ όρισε αρχηγό τους τον Φαρμάκη. Έπειτα ξεψύχησε και η μάχη συνεχίστηκε. Οι μόνοι που σώθηκαν ήταν ο Φαρμάκης και ο Παπαθανασίου, Οι κάτοικοι του Ντομπροβενίου πράγματι επανήλθαν στον ελληνισμό και έθαψαν τους νεκρούς του Πεταλίνου φυτεύοντας στους τάφους τους εννέα κυπαρίσσια.

Σύμφωνα με τη Μαυρομιχάλη ⁸⁵ ο Κρόμπας πήγε στο Πεταλίνο για να το προστατεύσει από τις βουλγαρικές συμμορίες. Όταν όμως τον αντιλήφθηκαν οι Βούλγαροι ειδοποίησαν τα Τάγματα των Κυνηγών και στη μάχη που δόθηκε «ξαναζωντάνεψε το Μεσολόγγι» αφού όλοι πολέμησαν «σαν γίγαντες». Σήμερα, λέει η συγγραφέας, ο τάφος του καπετάν Κρόμπα και των δέκα συντρόφων του είναι ιερός τόπος προσκυνήματος.

Στο ατομικό δελτίο πεσόντα αντλημένο από τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού ⁸⁶ (Βλ.Παράρτημα) ως ημερομηνία θανάτου έχει δηλωθεί η 1 Ιανουαρίου 1906, τόπος θανάτου το «Μουτάλινον Μοριχόβου» και η αιτία θανάτου ο θάνατος επάνω στη μάχη.

Στη σελίδα Πάμισος – Μεσσήνη γράφεται πως ο Κρόμπας βρισκόταν στο Πεταλίνο για να συλλάβει τον αρχικομιτατζή Ηλία Τσίγγελο από τα Σκόπια ⁸⁷.

Τέλος, στο Μακεδονικό Ημερολόγιο του 1908 ⁸⁸ διαπιστώνεται με πίκρα πως ο Κρόμπας δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει τα ιδεώδη του καθώς στις 8 Νοεμβρίου 1905 200 Τούρκοι πλησίασαν στο Πεταλίνο, πυροβόλησαν και σκότωσαν αμέσως 10 Μακεδόνες και ο Κρόμπας τραυματισμένος αρχικά ελαφρώς συνέχισε να πυροβολεί έχοντας δίπλα του μόνο τρεις οπαδούς. Στο δεύτερό του τραύμα γονάτισε και όταν οι Τούρκοι πήγαν να τον συλλάβουν με όση δύναμη του είχε απομείνει πυροβόλησε έναν Τούρκο που τον πλησίαζε. Τότε οι Τούρκοι τον αποτέλειωσαν και δεν άφησαν ζωντανό κανέναν από τους συντρόφους του. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του Ημερολογίου για τον Κρόμπα «Τοιούτον υπήρξε το τέλος του λεοντοθύμου ανδρός αντάξιο της φήμης και του γοήτρου του παρά τοις χωρικούς, οίτινες επί πολύ εθρήνησαν και επί μακρόν θα ενθυμώνται τον τόσον παρ'αυτών αγαπηθέντα Κρόμπη»

Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος έπεσε ηρωικά σε ηλικία μόλις 30 χρονών έχονταςβάλει στόχο της ζωής του έναν ανώτερο σκοπό, τη θυσία για ηρωικά ιδανικά

85. Ρ. Μαυρομιχάλη, *ό. π.*, σ. 10.

86. Μακεδονικό Ημερολόγιο 1908, *ό. π.*, σ. 348.

87. Διεύθυνση Ιστορία Στρατού, Ατομικό Δελτίο Πεσόντα Μαρίνου Λυμπερόπουλου.

88. Πάμισος – Μεσσήνη, Σταγόνες ελληνικής ιστορίας, <https://www.pamisos-messini.gr/uncategorized/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%BD-%CE%BA%CF%81%CF%8C%CE%BC%CF%80/>, Μιχάλης Γαβράς, ημ. δημ. 12 -11 -2021, ημ. πρ. 2 – 7 – 2-22.

και για την αγάπη προς την πατρίδα του. Αναγνωρίστηκε ως Μακεδονομάχος με τον Αναγκαστικό Νόμο 76/1936⁸⁹.

3.7. Τα μνημόσυνά του

Στο φύλλο της εφημερίδας Εμπρός με ημερομηνία 21/11/1905⁹⁰ εντοπίζουμε ένα άρθρο με τίτλο «Το χθεσινόν μνημόσυνον υπερ του Λυμπερόπουλου». Σύμφωνα με αυτό, την προηγούμενη μέρα το πρωί είχε τελεστεί στην Αθήνα επιμνημόσυνη δέηση για τον αδικοχαμένο ήρωα από τους Μεσσήνιους που ήταν εγκατεστημένοι στην Αθήνα. Η συρροή του κόσμου στο ναό ήταν μεγάλη με άτομα κάθε τάξης και επαγγέλματος που συγκινημένοι πήγαν να αποχαιρετήσουν τον πρόμαχο της Μεγάλης Ιδέας και τους οπαδούς του. Στη συνέχεια, το άρθρο αναφέρεται στους επισήμους που παρευρέθηκαν στο μνημόσυνο. Αρχικά, ο ιερέας ήταν ο Επίσκοπος Γυθείου και Οιτύλου κ. Παρθένιος Μητσόπουλος,. Στο ναό ήταν ο Πρωθυπουργός Ράλλης, ο Δραγούμης, η χήρα του Παύλου Μελά, ο Α.Σιμόπουλος, ο Σπύρος Κουμουνδούρος, οι Στάης, Λεβίδης, Μερλόπουλος, Πολίτης, τα αδέρφια του Λυμπερόπουλου, πάρα πολλοί αξιωματικοί, συμπατριώτες του και άλλα εξέχοντα μέλη της κοινωνίας μας.

Στο τέλος του μνημοσύνου ο επίσκοπος είπε τα παρακάτω λόγια: «Υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του Μαρίνου Λυμπερόπουλου του τέκνου τούτου της ευάνδρου Μεσσηνίας, του ηρωικώς και ενδόξως υπέρ πίστεως και πατρίδος πεσόντος εν Μακεδονία ας ευχηθώμεν και των συν αυτώ πεσόντων φιλοτίμων και φιλογενών νέων .Αιωνία των η μνήμη». Όλοι τότε συγκινημένοι και γεμάτοι δάκρυα επαναλάμβαναν τα λόγια του ιεράρχη,

Στο ίδιο άρθρο μαθαίνουμε και για τα στεφάνια που έβαλαν για τη μνήμη του οι συμπατριώτες του αλλά και μέλη του Μακεδονικού Κομιτάτου. Στις κορδέλες τους έγραφε «Τω εν Μακεδονία ηρωικώς πεσόντι Λυμπεροπούλω οι συμπατριώται αυτού Μεσσηνίου» και «Το Μακεδονικόν Κομιτάτον εις τον ενδόξως εν Μακεδονία πεσόντα Μ. Λυμπερόπουλο. Το στεφάνι του Κομιτάτου ήταν μεγαλοπρεπές και περιείχε τα χρώματα του Βυζαντίου, μαύρο και κίτρινο. Όλοι αποχώρησαν

89 Νόμος 76 / 1936 .Νόμος που ψηφίστηκε επί Ιωάννη Μεταξά με πρόεδρο τον αντιστράτηγο Δημήτριο Καθενιώτη και μέλη το Συνταγματάρχη Πυροβολικού Χαράλαμπο Γερολυμάτο και τον Συνταγματάρχη Πεζικού Θεόδωρο Μαντούβαλο. Καταρτίστηκαν, αφού αναθεωρήθηκαν, δύο πίνακες με Μακεδονομάχους, ένας με όσους επέζησαν και ένας με τους πεσόντες.

90.Εμπρός, 21/11/1905.

συγκινημένοι και περήφανοι που ακόμα δρούσαν τέτοιοι ένδοξοι ήρωες.

Η Εμπρός δημοσιεύει και δύο τηλεγραφήματα που έλαβε, το ένα από το «Νησί» δηλαδή τη Μεσσήνη και το άλλο από την Καλαμάτα. Στο πρώτο, με ημερομηνία 20 Νοεμβρίου πληροφορούμαστε για το μνημόσυνο που έλαβε χώρα στη Μεσσήνη προς τιμήν του καπετάν Κρόμπα με πρωτοβουλία του τότε Δημάρχου Καρατζά και με έξοδα του δημοσίου. Παρόντες ήταν όλες οι αρχές της πόλης, οι περισσότεροι Δήμαρχοι με τα Δημοτικά Συμβούλια, μαθητές και αμέτρητος κόσμος. Επίσης, το Δημαρχείο είχε διακοσμηθεί με πένθιμο τρόπο και τα καταστήματα ήταν κλειστά σε ένδειξη πένθους. Λόγο εκφώνησε ο δικηγόρος Γερασιμόπουλος και μετά πένθιμης και ηρωικής μουσικής οι παρόντες μετέβησαν στο Δημαρχείο για να μοιραστούν τα κόλυβα,.

Το δεύτερο τηλεγράφημα, προερχόμενο από την Καλαμάτα στις 20 Νοεμβρίου ενημερώνει και αυτό για μνημόσυνο εξαιτίας της θλιβερής απώλειας του Κρόμπα στον Μητροπολιτικό Ναό. Στο τηλεγράφημα δηλώνονται συναισθήματα θαυμασμού και συγκίνησης για τον γενναίο Μακεδονομάχο. Όλοι – αξιωματικοί, πολιτικοί, κληρικοί και απλοί πολίτες – έδωσαν το παρόν οι καμπάνες χτυπούσαν πένθιμα συνεχώς και όλα τα μαγαζιά δεν λειτουργούσαν. Για όλα τα παραπάνω είχε φροντίσει επιτροπή αποτελούμενη από τον δήμαρχο της Καλαμάτας Κουτσομητόπουλο, τον Παπαγεωργίου, ταγματάρχη, τον Καπετανάκη, δικηγόρο, τον Παπαφωτεινό, αντιπρόεδρο και τον Μπουρατινό, δικηγόρο.

Στην εφημερίδα Σκριπ ⁹¹ επίσης δημοσιεύονται στις 21/11/1905 τα τηλεγραφήματα που έφτασαν από την Καλαμάτα και τη Μεσσήνη για τα μνημόσυνα του Μαρίνου Λυμπερόπουλο και των υπόλοιπους νεκρών του Πεταλίνου.

3.8. Τιμές προς τη μνήμη του Μαρίνου Λυμπερόπουλου

Η προσφορά του Μαρίνου Λυμπερόπουλου αναγνωρίστηκε και αναγνωρίζεται έως σήμερα. Πηγαίνοντας στην κεντρική πλατεία της Μεσσήνης συναντά κανείς την προτομή του (Βλ. Παράρτημα) και οδοί με το όνομά του υπάρχουν στη Μεσσήνη, στην Καλαμάτα και στην Φλώρινα. Επίσης, πολλά ποιήματα έχουν γραφτεί για να τιμήσουν τον Μεσσήνιο ήρωα. Ένα από αυτά το συναντάμε στο βιβλίο

91.Σκριπ, 21/11/1905.

του Παύλου Γύπαρη ⁹² :

*Πέφτει και ο Λυμπερόπουλος με
τ' όνομα Μαρίνος
που ήταν εις τον αγώνα μας
σαν μυρισμένος κρίνος ...
Μέσ' το Νοέμβρη έπεσε
1905, και έπεσεν ανδρίστικα,
ως πέφτουν οι λεβέντες...
Με το βαθμό του αρχηγού
και με καρδιά μεγάλη
είχε στα χέρια του σπαθί,
μυαλό εις το κεφάλι.*

Στο ίδιο έργο συναντάμε ένα ακόμη ποίημα που για τον Λυμπερόπουλο έχει την εξής αναφορά:

*Μάρκος (Μαρίνος) Λυμπερόπουλος
Ένα σωστό ξεφτέρι.*

Και η ποίηση δεν σταματά να γράφει για αυτόν. Τα παρακάτω ποιήματα μαθαίνουμε από τον Σοφοκλή Αγγελίδη ⁹³ πως ήταν γραμμένο στον τάφο του. Το πρώτο:

*Λυμπερόπουλε Μαρίνε, τ' όνομά σου θέλει είναι
στους αιώνας των αιώνων σύμβολο των Μακεδόνων.*

Το δεύτερο:

*Μαρίνε Λυμπερόπουλε, από τη Μεσσηνία,
Πρόθυμα θυσιάστηκες για τη Μακεδονία*

92.Π. Γύπαρης, ό. π., σ. 263 και σ. 73.

93.Σοφοκλής Αγγελίδης, ό. π., σ. 94.

*Κι η Ιθώμη υπερήφανη για το ηρωικό παιδί της
νοιώθει τη Μακεδονία μας σαν αδερφή δική της.*

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και το εξής ένα θεατρικό έργο με τίτλο «ΜΑΡΙΝ. ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ «Καπετάν Κρόμπας»» μαθαίνουμε ότι προβλήθηκε από την Ελληνική Αδελφότητα η «Μεσσηνία» στο Σικάγο στο Eighth Street Theatre λογικά κατά τα έτη του Μακεδονικού αγώνα (Βλ.Παράρτημα). Την αφίσα του θεατρικού έργου στη βρίσκουμε στην εφημερίδα «Μεσσηνιακός Λόγος» του 2001 ⁹⁴.

Στα «Μεσσηνιακά» του 1968 ⁹⁵ μαθαίνουμε πως το εν λόγω έργο ήταν του Σπ.Τασιόπουλου, ένα εθνικό δράμα σε τρεις πράξεις, ανέκδοτο το οποίο είναι άγνωστο πού βρίσκεται. Ο συγγραφέας του είχε αναφέρει πως το έργο ανέβηκε το Μάρτιο του 1908 χωρίς όμως να δίνει πληροφορίες για το μέρος, το χρόνο και για το θίασο.

Αυτό που ύστερα από αρκετό καιρό μπόρεσα να βρω είναι επίσης ένα θεατρικό έργο με κεντρικό ήρωα τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο το οποίο έγραψε ο Ιωάννης Κοσμοπούλος και για το οποίο θα γίνει λόγος αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

Τα εγκωμιαστικά λόγια προς τιμή του ήρωα δεν σταματούν εδώ. Ο Αθανάσιος Σουλιώτης Νικολαΐδης στα Απομνημονεύματά του αναφέρει τα ονόματα όσων πεσόντων θεωρεί καλύτερους. Αμέσως μετά τον Παύλο Μελά τοποθετεί τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο ⁹⁶.

Ο Βαγιακάκος στο έργο του για τη συμβολή της Μάνης στα γεγονότα της Μακεδονίας γράφει «για τους Μακεδονομάχους εκ του Ταυγέτου ή της ηρωικής Ιθώμης που ακολούθησαν το παράδειγμα του Βλαχάκη, του Πετροπουλάκη και του Κρόμπα, σαν αληθινοί απόγονοι του Λεωνίδα και του Αριστομένη» ⁹⁷.

Στην Νομαρχία Μεσσηνίας που βρίσκεται στην Καλαμάτα, στην ανατολική πλευρά υπάρχει το μνημείο των πεσόντων Μεσσηνίων Μακεδονομάχων που αποτελεί δωρεά των Μεσσηνίων Βορείου Ελλάδας και τα εγκαίνιά του έγιναν στις 6- 5 – 2001

94.Μεσσηνιακός Λόγος, αρ. φύλλου 565, 18-1- 2001.

95.Μεσσηνιακά 1968, ό. π., σ. 581.

96.Αθανάσιος Σουλιώτης – Νικολαΐδης, *Ο Μακεδονικός Αγώνας (Απομνημονεύματα)*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 291.

97. Δημήτρης Βαγιακάκος, *Η συμβολή της Μάνης εις τον Μακεδονικός Αγώνα*, σ.106 – 107, Αθήνα 1986.

με γλύπτη τον Ευθύμη Καλέβρα συναντάμε και το όνομα του ανθυπολοχαγού Μαρίνου Λυμπερόπουλου (Βλ.Παράρτημα).

Τέλος, σε πολλά μέρη της χώρας λαμβάνουν χώρα επιμνημόσυνες δεήσεις για τους Μακεδονομάχους είτε ως σύνολο είτε μεμονωμένα.

3.9. Ένα θεατρικό έργο για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο ⁹⁸

Ο Ιωάννης Κοσμόπουλος υπήρξε γιατρός στο σώμα του Μαρίνου Λυμπερόπουλου και τους συνέδεσε μία μεγάλη φιλία. Έγραψε ένα θεατρικό έργο με πρωταγωνιστή τον καπετάν Κρόμπα με τίτλο « Μαρίνος Λυμπερόπουλος, δράμα σε 4 πράξεις» το οποίο βρίσκεται στη Μπενάκειο Βιβλιοθήκη. Μέσα από αυτό αντλούμε πολλά στοιχεία για την προσωπικότητα του Ανθυπολοχαγού. Αναμφισβήτητα, το θεατρικό ως λογοτεχνικό έργο ενδεχομένως να περιέχει και φανταστικά στοιχεία αλλά το παρέθεσα ακριβώς γιατί ο συγγραφέας του έζησε μαζί με το πρόσωπο αυτής εδώ της εργασίας.

Ήδη από την εισαγωγή ο Κοσμόπουλος αφού περιγράψει το κλίμα που επικρατούσε στη Μακεδονία και το ελεύθερο ελληνικό κράτος εξηγεί τι τον έκανε να γράψει ένα έργο για το Μαρίνο Λυμπερόπουλο. Εξηγεί λοιπόν πως αρχικά συμμετείχε τον Μάρτιο του 1905 ως ιατρός στο σώμα του Γεωργίου Ζούκη με υπαρχηγούς τους Βασίλειο Βαρδή, ανθυπίλαρχο και Μαρίνο Λυμπερόπουλο, ανθυπολοχαγό Πυροβολικού. Έπειτα επικεντρώνεται στον δεύτερο εξηγώντας πως απέκτησαν αδελφική σχέση με την πρώτη τους γνωριμία στην Καισαριανή. Τον περιγράφει ως εξής « Ήτο νέος, ηλιοκαής, συνετός, ολιγόλογος. Πάντοτε φιλομείδης και κατέκτα την εκτίμησιν πάντα σχετιζόμενην μετ' αυτού». Στη συνέχεια, ο συγγραφέας εξηγεί πως ο ίδιος έμεινε στη Θεσσαλία ενώ ο Λυμπερόπουλος πήγε στην Αθήνα και ξαναγύρισε τον Οκτώβριο του 1905 ως αρχηγός σώματος ώσπου φονεύθηκε στο Πέτρινο μαζί με τους φοιτητές που είχε κοντά του όπως ο Πάντος, ο Φαρμάκης, ο Σταθόπουλος, ο Σκορδάκης, και ο Κουλουφάκος.

Ο συγγραφέας κλείνει λέγοντας πως ήταν ιερή του υποχρέωση να κάνει ένα έργο με θέμα τον Λυμπερόπουλο τόσο επειδή ήταν αγαπητός του φίλος όσο και γιατί ήταν ένας αξιος ήρωας της Μακεδονίας. Όσον αφορά το περιεχόμενο του έργου και όσα μπορούμε να αντλήσουμε για τον Κρόμπα: στην πρώτη πράξη παρακολουθούμε

98. Ιωάννης Κοσμόπουλος, *Μαρίνος Λυμπερόπουλος (δράμα σε 4 πράξεις)*, Αθήνα 1981, σ. 3 – 65.

τον γιατρό με τον Μαρίνο να συζητούν σε πατριωτικό κλίμα και ύστερα να κατάφθάνουν φοιτητές που θέλουν να καταταγούν στο σώμα του Κρόμπα. Αφού λοιπόν του εξηγούν τους λόγους, ο Καπετάνιος τους δέχεται και είναι χαρούμενος πως η φλόγα της νέας γενιάς παραμένει άσβεστη. Στη σκηνή εμφανίζεται ο Πόπας, ένας Βουλγαρόφιλος Μακεδόνας που παριστάνει πως θέλει να ενταχθεί στο σώμα του Κρόμπα αυτός όμως είναι επιφυλακτικός μαζί του και βάζει έναν άλλο αντάρτη, τον Κώστα να τον παρακολουθήσει. Έπειτα εμφανίζεται ένας βουλευτής, ο Κούπρας που προσπαθεί να πείσει τον Κρόμπα πως ο αγώνας τους είναι μάταιος αλλά αυτός του απαντά μιλώντας του για υψηλά ιδανικά και αρετές, τα στοιχεία δηλαδή που υποκινούσαν τις ενέργειές του. Ακολουθεί διάλογος με τον Γιάννη και τους φοιτητές τους οποίους συμβουλεύουν για να γίνουν σωστοί και ατρόμητοι πολεμιστές. Στο μεταξύ, ο Κώστας γυρνά και αποκαλύπτει πως όντως ο επισκέπτης ήταν Βούλγαρος κατάσκοπος ενώ φέρνει ένα γράμμα από τον βουλευτή ο οποίος δηλώνει το θαυμασμό του στο Κρόμπα και την επιθυμία του να γίνει και αυτός αντάρτης. Επίσης, τους στέλνει κρέας για να φάει το σώμα. Η πρώτη πράξη τελειώνει με τον αποχαιρετισμό ενός από τους φοιτητές στην περήφανη μητέρα του και τον περήφανο όρκο όλων των ανταρτών πριν ξεκινήσουν την βραδινή τους πορεία.

Η δεύτερη πράξη διαδραματίζεται στο δάσος. Εκεί επισκέπτεται τον Λυμπερόπουλο ένας φοβισμένος δάσκαλος που του εκφράζει τους φόβους του για Βούλγαρους, ρουμανίζοντες και Τούρκους. Ο Λυμπερόπουλος προσπαθεί να τον καθησυχάσει λέγοντας του πως πρέπει να σμιλεύει τις ψυχές των παιδιών και αποτρέποντάς τον από την επιθυμία του να αφήσει το σχολείο και να γίνει αντάρτης, Ο δάσκαλος όμως εμμένει στην απόφασή του. Στην πορεία ο βουλγαρομακεδόνας βρίσκει πάλι τον Λυμπερόπουλο και όταν παραδέχεται πως είναι κομιτατζής ακολουθεί θερμός διάλογος στην οποία ο Καπετάνιος του εξηγεί πως δεν γίνεται να ηρεμήσουν τα πνεύματα αν δεν σταματήσουν τις σφαγές και τις καταστροφές οι Βούλγαροι. Ύστερα από μακρά συζήτηση ο Πόπας συνειδητοποιεί πως είναι Έλληνας στην ψυχή και μετανιωμένος παραδέχεται πως εξαγοράστηκε από τους Βούλγαρους. Ακολουθεί ασπασμός με τον Κρόμπα. Ο δάσκαλος ξαναγυρνά οπλισμένος και στη συζήτηση που ακολουθεί ο Λυμπερόπουλος τους συμβουλεύει ο πατριωτισμός να συνοδεύεται από αγάπη για τον άνθρωπο, να μην είναι σκληροί εκδικητές αλλά να έχουν και αρετές και υψηλό φρόνημα ταυτόχρονα με τα υπόλοιπα. Στη σκηνή παρουσιάζεται ο Αλβανός Ντόλιας που θέλει και αυτός να καταταγεί στο σώμα του Κρόμπα και όλοι τον δέχονται με χαρά. Ένα ακόμη πρόσωπο του έργου είναι η γενναία δασκάλα Αγγελική, που οι

Ρουμάνοι την έδωξαν από το χωριό της για να βάλουν δικό τους δάσκαλο και είναι έτοιμη να θυσιάσει για την Ελλάδα. Ο Κρόμπας τη συμβουλεύει να απουσιάσει για λίγες μέρες ώστε να προστατευτεί. Μετά, φτάνει ένα έγγραφο στα χέρια του το οποίο διατάζει να απομακρυνθούν από την περιοχή που βρίσκονται καθώς πλησιάζουν οι Τούρκοι. Ο Κρόμπας εφαρμόζει τη διαταγή και ανακοινώνει την απόφαση να διαλυθούν για λίγες μέρες για να προστατευτούν.

Η τρίτη πράξη φέρνει άσχημα νέα στους πολεμιστές καθότι ένα παιδί φέρνει γράμμα για τον πρώην κομιτατζή γεμάτο απειλές προς όλο το σώμα. Είχε προηγηθεί ή αρπαγή του δασκάλου, του προέδρου του χωριού και του πατέρα του μικρού που όπως όλοι έλεγαν τους έσφαξαν οι Βούλγαροι. Ξαφνικά εμφανίζεται ο Λυμπερόπουλος ο οποίος τους ενημερώνει για τις κινήσεις τους όσο ήταν χώρια και το πώς έσωσαν αυτούς που άρπαξαν οι Τούρκοι. Το μικρό παιδί τον ευχαριστεί και δηλώνει πως θέλει να πολεμήσει μαζί τους και αυτοί το κάνουν κατάσκοπο. Ακολουθεί η συνάντηση του Κρόμπα με έναν Ελβετό χωροφύλακα που είναι κατά της αγριότητας που λάμβανε χώρα στα μακεδονικά εδάφη και ο Κρόμπας τον πείθει πως οι αγριότητες είναι έργο των Βουλγάρων ενώ ο ρόλος ο δικός τους είναι να προστατεύουν το δίκιο. Στη συζήτηση συμμετέχει και η δασκάλα με τα επιχειρήματά της να εστιάζουν στην ελληνικότητα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Μια άλλη δασκάλα επιθυμεί να πολεμήσει στα βουνά της Μακεδονίας και ο Κρόμπας της τονίζει τις δυσκολίες. Στη συνέχεια, κανονίζουν τι θα κάνει ο καθένας και η καθεμιά στον αγώνα και η τρίτη πράξη κλείνει με τον μικρό Γιώτα να ειδοποιεί πως έρχεται στρατός.

Στην τέταρτη και τελευταία πράξη, ο πρώην κομιτατζής έχει κακό προαίσθημα που το εξομολογείται στον αντάρτη Κώστα. Στη σκηνή εμφανίζεται ο μικρός Γιώτας ανήσυχος καθώς οι Βούλγαροι όπως λέει έχουν κάψει ήδη τρία χωριά και προχωρούν. Ύστερα, τους βρίσκει ο Λυμπερόπουλος με τους άντρες του σώματός του και τους αναθέτει τα πόστα τους αφού έχει μάθει πως οι Βούλγαροι πλησιάζουν. Τον Πόπα βρίσκει η δασκάλα Αγγελική που έχει γίνει αντάρτισσα στα βουνά και του εξομολογείται την αγάπη της αλλά αυτός την ενημερώνει πως είναι ταγμένος στο καθήκον του για την πατρίδα. Από μακριά ακούγεται φασαρία και ντουφεκιές και ο Πόπας ταραγμένος προβλέπει το θάνατο του γενναίου Λυμπερόπουλου. Σε αυτόν φτάνει από έναν γέροντα η διαταγή του Λυμπερόπουλου να παραμείνει εκεί που βρίσκεται. Αμέσως μετά, φτάνει η είδηση του θανάτου του Λυμπερόπουλου και όλοι τον θρηνούν, αυτόν και τους άντρες του. Επίσης, αναφέρουν ότι συνολικά έξι άτομα θα θαφτούν από τους χωρικούς. Ο Πόπας, δηλαδή ο πρώην κομιτατζής θέλει να πάρει

εκδίκηση για το θάνατο του αρχηγού του. Στο τέλος, ο αντάρτης Κώστας φέρνει ένα γράμμα από τον Ρέμπελο το οποίο ενημερώνει για τις ενέργειες των Βουλγάρων και διατάζει το σώμα να ενωθεί για κοινή ενέργεια. Το δράμα κλείνει με ένα τραγούδι και όχι με μοιρολόι, είναι το εξής:

Ο συγγραφέας υπογράφει το τέλος του θεατρικού στις 10 Μαΐου 1939 στην Ανδρίτσαινα.

3.10. Άλλοι Μεσσήνιοι Μακεδονομάχοι

Η Μεσσηνία έδωσε δυνατό παρόν στο Μακεδονικό αγώνα βοηθώντας να σωθεί η Μακεδονική γη. Παρακάτω γράφονται ονομαστικά οι Μεσσήνιοι Μακεδονομάχοι και ο τόπος καταγωγής τους ⁹⁹ :Σαράντος Αγαπηνός ή Καπ. Τέλλος Άγρας (Μεσσηνία) Ευ. Μπαϊρακταρέας ή Καπ. Ακύλας (Μεσσηνία) Βας. Τσιμπιδάρος ή Καπ. Τσιμπιδας (Μεσσηνία) Αντώνης Τσίτουρας ή Καπ. Ντούρας (Μεσσηνία) Γρηγ. Φραγκέας ή Καπ. Ζάκας (Μεσσηνία) Γεώρ. Φράγκαλος ή καπ. Μαλέας (Μεσσηνία) Νικ.Βασιλάκης ή καπ. Μαλέκος (Μεσσηνία) Ιωαν. Δεμέστιχας ή καπ. Νικηφόρος (Μεσσηνία) Ν. Φουρίδης ή καπ. Λίμπερδος (Μεσσηνία) Οι Ιερομόναχοι π. Νείλος Γιαννούκος και π. Γρηγόριος Καψαλόπουλος.(Μεσσήνιοι).Και άλλα 50 ονόματα: Αρ. Κωστόπουλος Λοχαγός, Αλ. Λυμπερόπουλος εθελοντής, Ν. Μπαξεβανάκης εθελοντής, Τ. Νικηφόρος, Κ. Νικολακόπουλος, Γ. Νταϊφώτης, Ν. Παπαδόπουλος, Π. Παπατζανετέας, Αν. Ρουμेलιώτης Συνταγματάρχης, Γ. Σκαρμούτσος, Γ. Σκοπετέας, Σ. Σκοπετέας, Δ. Σπίνος, Ν. Σπυρόπουλος, Π. Σταματέλος, Σ. Τσετσέκος, Ι. Τσιλίκας, Γ. Τσινάκης, Αρ. Φίλος, Π. Χαραλαμπόπουλος, Ι. Χριστόπουλος, Δ. Ανδροβιτσανέας Συνταγματάρχης, Εμ. Βετσόγλου, Ν. Δαμηλάτης, Ν. Δαμιανέας, Ζ. Δημούλης, Η. Δίκαιος Συνταγματάρχης, Π. Δικαιάκος Ανθυπολοχαγός, Δ. Δραγωνάς, Δ. Κακκαβός, Χ. Καμινέας, Εμ. Καμπούρης, Γ. Κανελλόπουλος, Π. Καπετανάκης, Π. Καρβέλας Υπολοχαγός, Αρ. Καρτσάλης, Φ. Κιτρινιάρης Συνταγματάρχης, Π. Κομούτσος, Γ. Κοιλιάκος, Σ. Κομπολίρης, Γ. Κορμάς, Π. Κούκης, Γ. Κουκούτσης, Γ.

99.Πτολεμαίος, Μακεδονομάχοι από την Πελοπόννησο, Ιωάννης Π. Μπασέας, <https://e-ptolemeos.gr/%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%BF/>, ημ.δημ. 6 – 12 -13 , ημ. πρ. 23 -6 -2022

Κουμουνδουρέας, Δ. Κουρέας Τχης, Γ. Κοντροβίδας Συνταγματάρχης, Ξ. Κωστέας Ταγματάρχης, Ν. Μάταλας, Δ. Νικηταράκος, Δ. Τρούπης Λοχαγός.

3.11. Η ζωή των Μακεδονομάχων

Θα διαφώτιζε ακόμα πιο αποτελεσματικά τη ζωή του Μαρίνου Λυμπερόπουλου ως Μακεδονομάχου η περιγραφή της ζωής των πολεμιστών του Μακεδονικού αγώνα μέσα από τα έργα μελετητών. Σύμφωνα με τον Ιάκωβο Μιχαηλίδη¹⁰⁰ η μετάβαση στο μακεδονικό μέτωπο σήμαινε έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής για τους μαχητές αφού οι συνθήκες διαβίωσής τους ήταν εξαιρετικά δύσκολες. Οι πολεμικές επιχειρήσεις διεξάγονταν από την άνοιξη έως το φθινόπωρο. Τον χειμώνα τα σώματα είτε αποσύρονταν σε ελληνικό έδαφος είτε διέμεναν σε καθαρά ελληνικές περιοχές της Μακεδονίας. Ο Μιχαηλίδης προσθέτει ακόμα πως ο ρόλος του Καπετάνιου ήταν να ενισχύει το ηθικό, την πίστη και την υπακοή των αντρών του σε αυτόν. Κάνει ακόμα αναφορά στον καπετάν Κόρακα που θυμόταν πως την παραμονή της μετάβασης του σώματός του στη Μακεδονία λειτουργήθηκε και κοινώνησε σύσσωμο και στη συνέχεια, ο ιερέας τους ευλόγησε όλους. Μία επιπλέον σημαντική αλλαγή στις συνήθειες των αγωνιστών ήταν πως οι κινήσεις τους έπρεπε να γίνονται τη νύχτα για να μη γίνονται αντιληπτοί ενώ την ημέρα συνήθιζαν να ξεκουράζονται. Αναπόφευκτα όμως, λόγω των αντίξοων συνθηκών οι στρατιώτες ήταν κατάκοποι για αυτό και ο καπετάνιος ήταν απαραίτητο να αγρυπνά και να βρίσκεται σε ετοιμότητα. Μέχρι και τις ώρες του ύπνου δεν αναπαύονταν πλήρως όμως αφού έπρεπε να είναι διαρκώς με το τουφέκι και να έχουν κατά νου μήπως τους επιτεθεί κάποιος εχθρός. Στον ελάχιστο ελεύθερο χρόνο που είχαν φρόντιζαν τον εξοπλισμό τους αλλά και ασχολούνταν με την καθαριότητά τους – κυρίως κατά τη νύχτα-.

Τα ελληνικά μακεδονικά σώματα τηρούσαν με ευλάβεια τα θρησκευτικά έθιμα συνοδευόμενα με γλέντι ώστε να ξεφύγουν για λίγο από τη σκληρή πραγματικότητα. Γεγονός είναι ακόμα πως οι αρρώστιες ήταν συχνές, από απλά κρυολογήματα και ψείρες έως ελονοσία. Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες τους Μακεδονικού Κομιτάτου δεν είχε δημιουργηθεί έστω και πρόχειρα ένα κέντρο περίθαλψης. Η φροντίδα των τραυματιών και των ασθενών εναπόκειντο κυρίως σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες και στην αλληλοστήριξη των αγωνιστών.

100. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *Η καθημερινή ζωή των Μακεδονομάχων αγωνιστών*, διάλεξη, σ. 154 – 159.

Σχετικά με τον τρόπο σίτισής τους στο ίδιο άρθρο διαβάζουμε πως οι πολεμιστές μαζί τους ήταν αδύνατον να κουβαλούν πολλά τρόφιμα για αυτό είτε πλήρωναν για αυτά είτε σιτίζονταν από τα χωριά στα οποία δρούσαν , πράγμα δύσκολο αφού καταδοκούσαν οι Τούρκοι. Πολλές μέρες έμεναν νηστικοί και η συνηθισμένη τους τροφή ήταν ψωμί με τυρί. Πάντως σημαντικό είναι πως τόσο σε θέματα υγείας όσο και σε θέματα διατροφής βοήθησαν πολλοί οι Σαρακατσάνοι. Χιόνια, κρύο, ώρες πορείες ακόμα και νηστικοί και μικρά διαλείμματα ξεκούρασης για έναν καφέ (κάποιοι είχαν μαζί τους καμινέτα) ή για κάπνισμα.

Όσον αφορά τον τρόπο ένδυσής τους υπήρχαν δύο επιλογές, ο ένας ήταν ο ντουλαμάς που περιλάμβανε φουστανέλα, πουκάμισο και τσαρούχια και ο άλλος παντελόνι, μπλούζα και μπότες. Και στις δύο περιπτώσεις ήταν απαραίτητη η κάπα για να προφυλάσσει από το κρύο ή τη ζέστη του καλοκαιριού. Πάντως ο ντουλαμάς ήταν πιο αποδεκτός από τους κατοίκους.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει πως η καθημερινότητα του Μακεδονικού αγώνα απέδειξε πως η ζωή των ανταρτών περισσότερο προσιδίαζε στην κλεφταρματολική παράδοση παρά στις τακτικές πολεμικές επιχειρήσεις και ότι όλα αυτά που τη συνοδεύουν , όπως η αγάπη για την πατρίδα , οι δυναμικές πρωτοβουλίες και η τόλμη αποδείχτηκαν ικανά στοιχεία για να καλύψουν τα όποια κενά της οργάνωσης του ελληνικού αγώνα.

Ο Δασκαρόλης διερευνά τις δυσκολίες του αγώνα ¹⁰¹ τονίζοντας πως όταν πια οι Τούρκοι άρχισαν να κυνηγούν του Έλληνες μετά τις πρώτες τους επιτυχίες προχωρούσαν πολλές φορές σε επικηρύξεις των αγωνιστών δίνοντας μεγάλα ποσά πράγμα που ανάγκαζε τα σώματα να ακολουθούν πιο περίπλοκες διαδρομές για να ξεφύγουν. Μέσα σε όλα αυτά είχαν να αντιμετωπίσουν και το ότι δεν γνώριζαν το έδαφος οι αξιωματικοί πράγμα που αντιμετωπίστηκε με την πολύτιμη συμβολή των εντοπίων. Επιπροσθέτως, την κατάσταση δυσχέραινε η ασυνεννοησία Κομιτάτου και Προξενείων που έχει ήδη αναφερθεί αφού το πρώτο δεν υποχωρούσε και επιθυμούσε εκτός από την οργάνωση και αποστολή σωμάτων να συντονίζει και τις δράσεις των σωμάτων στη Μακεδονία πράγμα αδύνατο αφού η περιορισμένη επικοινωνία εμπόδιζε

101.Ιωάννης Δασκαρόλης, Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908), https://www.academia.edu/44134198/%CE%9F_%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%91%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82_1904_1908_ , ημ. δημ.14- 10 -2018, ημ. πρ. 24- 6 -2022.

το να συμβαδίζει το Κομιτάτο με τις εξελίξεις. Η Κυβέρνηση, προσθέτει ο Δασκαρόλης, αδυνατούσε να στείλει εύκολα τρόφιμα και οπλισμό. Ασχολήθηκε κυρίως με το δεύτερο, την αποστολή πολεμοφοδίων η οποία γινόταν από τις εκβολές του Πηνειού με μικρά πλοία στο Θερμαϊκό κόλπο με την σπουδαία συμβολή των Προξενείων.

Κακουχίες, δύσκολες πεζοπορίες σε χιονισμένα βουνά της Μακεδονίας, ελλιπής σίτιση , αρρώστιες , νεκροί και τραυματίες, πεσμένο ηθικό ορισμένες φορές λόγω εσωτερικών διενέξεων και φυσικά , εξωτερικών απειλών δεν κατάφεραν να κάμψουν την αγωνιστικότητα των Ελλήνων αξιωματικών και των ντόπιων Ελλήνων. Όλοι τους έδωσαν τον καλύτερο σου εαυτό συμβάλλοντας στην προστασία της Μακεδονίας.

Επίλογος

Η ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα υπήρξε σκληρότατη αλλά αναγκαία για την Ελλάδα. Ο αγώνας για την απόδειξη του αυτονόητου ήταν ένας αγώνας ιδιόμορφος που είχε δύο μέτωπα, το βουλγαρικό και το τουρκικό. Αξιοθαύμαστη ήταν η αυτοθυσία ντόπιων και εθελοντών από την ελεύθερη Ελλάδα που έτρεξαν να συνδράμουν τον Αγώνα των Μακεδόνων ανταρτών. Η γνώση και οι εμπειρίες που αποκτήθηκαν κατά τα έτη 1904 – 1908 για το χώρο της Μακεδονίας και την οργάνωση που χρειάζονταν τα Μακεδονικά εδάφη αποδείχτηκαν πολύτιμα εφόδια για τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους του 1912 – 1913. Παράλληλα, υψώθηκε το ταπεινωμένο από τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο ελληνικό φρόνημα και ο λαός ανέκτησε την εμπιστοσύνη του προς τις ελληνικές δυνάμεις. Ταυτόχρονα, ο ελληνισμός της Μακεδονίας αντιλήφθηκε εμπράκτως τη στήριξη της ελεύθερης Ελλάδας και φούντωσε πάλι η σπίθα της Μεγάλης Ιδέας. Βέβαια, έπρεπε να προηγηθεί ο μοναχικός Αγώνας της Μακεδονίας με τον Ίωνα Δραγούμη, τον Γερμανό Καραβαγγέλη και τα πρώτα τοπικά σώματα με αρχηγούς όπως τον καπετάν Κώττα για να αρχίσει το 1904 δειλά αλλά σταθερά το ελληνικό κράτος να στηρίζει τη Μακεδονία.

Κορυφαία στιγμή του Αγώνα υπήρξε ο θάνατος του Παύλου Μελά το 1904. Η απήγησή του ήταν τέτοια που έκανε πολλούς νέους αξιωματικούς της γενιάς του να θέλουν να παλέψουν για τη σωτηρία της Μακεδονίας. Ένα από αυτούς τους αξιωματικούς ήταν και ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος ο οποίος αφήφισε τη σιγουριά και τις ανέσεις της μεγαλοαστικής κοινωνίας στην οποία άνηκε και προσφέρθηκε εθελοντικά να πολεμήσει στα βουνά της Μακεδονίας. Ο Λυμπερόπουλος είχε βαθιά συναίσθηση του χρέους και του τι εκπροσωπούσε. Αυτό σε συνδυασμό με την παλικαριά που τον χαρακτήριζε τον έκανε να ανέβει δύο φορές τα μακεδονικά βουνά και να αφοσιωθεί στον Αγώνα με ένα τρόπο όμως ανθρώπινο και ευγενή πράγμα που έκανε τόσο τους άντρες του όσο και τους ντόπιους να τον σέβονται και να τον εμπιστεύονται.

Η πρακτική συμβολή του στην προσπάθεια εκκαθάρισης των βιλαετιών της Μακεδονίας από τους Βούλγαρους υπήρξε σημαντική παρά το μικρό διάστημα που έδρασε. Όπως αναφέρθηκε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, ο καπετάν Κρόμπας κατόρθωσε να κάνει κυρίαρχη την ελληνική παρουσία στο Μορίχοβο εκτοπίζοντας τους

κομιτατζήδες που ζούσαν εκεί και σκορπούσαν τον τρόμο στους Έλληνες χρησιμοποιώντας τη βία.

Δυστυχώς, ο γενναίος Μεσσήνιος έφυγε πολύ νέος και εύλογα σκέφτεται κανείς πόσα ακόμα θα είχε καταφέρει αν οι συνθήκες ήταν πιο ευνοϊκές μαζί του.

Από τον Τύπο της εποχής και την βιβλιογραφία που τον αφορά είναι αντιληπτό πως η προσφορά και η ανδρεία του Μαρίνου Λυμπερόπουλου αναγνωρίστηκαν ταυτόχρονα με την δράση του εξού και τα φλογερά άρθρα αφιερωμένα σε αυτόν και στη δράση του, οι λογοτεχνικές και καθαρά ιστορικές αναφορές για αυτόν αλλά και ότι ο τόπος μας τον μνημονεύει έως σήμερα ως εξαιρετικό πρότυπο νέου ανθρώπου

Αυτό το τελευταίο με οδηγεί σε σκέψεις που έχουν να κάνουν με το πόσο σημαντικό είναι οι νέες γενιές να μάθουν για τέτοιου είδους προσωπικότητες που δεν κοίταξαν μόνο τα στενά περιθώρια της προσωπικής τους ζωής αλλά σκεπτόμενοι συλλογικά και πατριωτικά κινητοποιήθηκαν. Τέτοιος ήταν και ο καπετάν Κρόμπας.

Με αφορμή την εργασία που έκανα έχοντάς τον ως θέμα συνειδητοποίησα πως ο Μακεδονικός αγώνας, που δεν είναι μόνο η ένοπλη φάση του και φυσικά συνεχίζεται με διαφορετικούς τρόπους ως τις μέρες μας. Αυτός ο Αγώνας λοιπόν πρέπει να πάρει τη θέση που του αρμόζει στην ιστορία μας, δεν έχει τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από άλλους αγώνες του Έθνους για να διεκδικήσει όσα δικαιωματικά του ανήκουν. Για πολλά χρόνια, ο Μακεδονικός Αγώνας δεν είχε μία επέτειο. Το 1984 καθιερώθηκε η πρώτη Κυριακή μετά τις 13 Οκτωβρίου. Στα σχολικά βιβλία, ακόμα και σήμερα δεν αξιοποιείται επαρκώς για την ενίσχυση της ελληνικής ιστορικής συνείδησης των μαθητών. Βέβαια, υπάρχουν « φάροι » όπως λέει ο πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών Νικόλαος Μέρτζος όπως είναι η προαναφερθείσα Εταιρεία, το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα και το Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου αλλά και πολλοί μελετητές που φώτιζαν και φωτίζουν πτυχές του Μακεδονικού Αγώνα. Όμως, χρήσιμο θα ήταν να ενισχυθεί και στις βαθμίδες της εκπαίδευσης η γνώση της ιστορίας της Μακεδονίας αλλά και τοπικά να γίνονται δράσεις και εκδηλώσεις ανοιχτές στο ευρύ κοινό για τους Μακεδονομάχους της περιοχής του, το ιστορικό του Αγώνα, τις φώτιζαν μορφές του κλπ. Το θετικό είναι πως *«αναγνωρίζεται δικαιολογημένα ως αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ιστορικοί και εκπαιδευτικοί της Βαλκανικής κατορθώνουν να συνομιλούν με νηφαλιότητα και να συμφωνούν κιόλας σε ουσιώδη κεφάλαια»*¹⁰².

102.Αχιλλεύς Λαζάρου, Ελληνισμός και Λαοί Νοτιοανατολικής Ευρώπης, σ. 107 – 108

Πρόσφατα, στις 22 Ιουνίου 2022 στη Νότια Κυνουρία έλαβε χώρα μνημόσυνο για τον Ζαχαρία Ανδρούτσο – Παπαδά γνωστό ως Καπετάν Φούφα. Παρόμοιες εκδηλώσεις θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν και στο Νομό μας τόσο για τους Μεσσήνιους Μακεδονομάχους όσο και για Μεσσήνιους ήρωες άλλων εποχών ενισχύοντας τες με οπτικοακουστικά μέσα και ενδεχομένως και με συνεργασία σχολείων.

Συγκεκριμένα, για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο θα μπορούσε να αξιοποιηθεί η οικία του με υλικό που τον αφορά ώστε να είναι ανοιχτή προς το κοινό η «γνωριμία» μαζί του. Είναι σημαντικό να καταλάβουμε πως σε κάθε στιγμή του Ελληνισμού ο νομός μας ήταν παρών δυναμικά και ο πρωταγωνιστής αυτής της εργασίας είναι μία καλή ευκαιρία.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που αντιμετωπίσα και θα μπορούσαν να αναζητηθούν από κάποιον άλλο συνάδελφο είναι οι εξής: δυστυχώς δεν μπόρεσα να βρω το ένα θεατρικό έργο που γράφτηκε για τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο αλλά ούτε και την αλληλογραφία του που όπως αναφέρεται στην βιβλιογραφία παρέδωσε στον συμπολεμιστή του , Φαρμάκη.

Παρά τις δυσκολίες όμως το συμπέρασμα είναι πως ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος υπήρξε μία ευγενική και ηρωική παρουσία που με θάρρος και αυτοθυσία έπεσε στα Μακεδονικά βουνά και αυτή η εργασία είναι ένας ελάχιστος φόρος τιμής προς το πρόσωπό του που αγωνίστηκε όχι για κάποια ανταμοιβή αλλά για τις αξίες και τα ιδανικά του.

Κλείνοντας, παραθέτω τα λόγια του Νικόλαου Μέρτζου που αποτυπώνουν με σαφήνεια τι συνέβη κατά το 1904 – 1908 *«(Ο Παύλος Μελάς)υπήρξε ο Αμνός του Γένους. Και η θυσία του έφερε την Ανάσταση. Μέσα σέ 4 χρόνια οι Έλληνες επικράτησαν στην αιματηρή αναμέτρησή τους με τους Βουλγάρους, έσωσαν την Μακεδονία και, μετά άλλα 4 μόλις χρόνια, την ελευθέρωσαν. Είχαν μεταλάβει των Αχράντων Μυστηρίων: ήθος, αγάπη, πίστη, αυτοθυσία. Είχαν το παράδειγμα και το ενστερνίσθηκαν θερμά. Είδαν με τα μάτια τους ότι οι πρώτοι της Αθήνας έρριζαν πρώτα στη φωτιά τα δικά τους παιδιά. Και, τότε, ρίχτηκαν όλοι μαζί ασυγκράτητοι».*

Ελπίζω με την εργασία αυτή να συνέβαλα στην δημιουργία μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας για τον Μακεδονομάχο Μαρίνο Λυμπερόπουλο.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσίευτες Πηγές

Γενικό Επιτελείο Στρατού (ΓΕΣ) -Αρχείο Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ)

Ατομικό Δελτίο Πεσόντα Μαρίνου Λυμπερόπουλου.

ΓΑΚ Μεσσηνίας

Δημοτολόγιο Αρρένων Δήμου Ιθώμης.

ΓΑΚ Μεσσηνίας

Μαθητολόγιον, Γυμνάσιον εν Καλαμαίς, 1889.

Ιστορικό αρχείο του ερευνητή και ιστοριοδίφη Γιάννη Λύρα.

Ιστορικό αρχείο του δημοσιογράφου και ιστοριοδίφη Ηλία Μπιτσάνη.

Ιστορικό αρχείο του ερευνητή και ιστοριοδίφη Νίκου Ρούτση.

2. Δημοσιευμένες Πηγές

Βουλή των Ελλήνων, Μπενάκειος βιβλιοθήκη

Θεατρικό έργο του Κοσμόπουλου Ιωάννη, *Μαρίνος Λυμπερόπουλος (Δράμα σε 4 πράξεις)*, Αθήνα 1981.

3. Απομνημονεύματα, Ημερολόγια και Εκθέσεις Συγχρόνων

Αρχείο Μακεδονικού αγώνα Πηνελόπης Δέλτα, *Απομνημονεύματα Γερμανού Καραβαγγέλη, Γεωργίου Δικόνυμου Μακρή, Παναγιώτη Παπατζανετέα*, Θεσσαλονίκη 1968.

Παπατσώνης Παναγιώτης, *Απομνημονεύματα (Από των χρόνων της Τουρκοκρατίας μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου Α')*, Αθήνα 1960.

Σουλιώτης – Νικολαΐδης Αθανάσιος, *Ο Μακεδονικός αγώνας (Απομνημονεύματα)*, Θεσσαλονίκη 1993.

4. Προφορικές Μαρτυρίες

Πληροφορίες από τον Δημήτρη Φιλίοπουλο (Αριστοδήμειο Μεσσηνίας: 23-7-2022).

5. Εφημερίδες

Βαλύρα

Εμπρός

Μεσσηνιακός Λόγος

Μεσσηνιακά Νέα

Παμμεσηνιακή

Σκριπ

6.Περιοδικά

Γιώργος Τουσίμης, , «*Αρχείο του Μακεδονικού Αγώνα περιοχής Ναούσης*», στο: Νιαούστα, 1995, Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, τ. 9, τχ.73, Οκτώβριος, Νοέμβριος ,Δεκέμβριος 1995.

(http://medusa.libver.gr/jspui/bitstream/123456789/2968/14/bitstream_9818.pdf) .

Ερατώ Ζέλλιου – Μαστροκώστα, «*Ανέκδοτα έγγραφα για το Μακεδονικό Αγώνα από τα αρχεία Σ.Γ. Αστεριάδη, Γ.Τσόντου*», στο: *Μακεδονικά*, τ. 30 , αρ.1, 1996.

7. Εγκυκλοπαίδειες – Λεξικά

Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια (ΜΕΕ).

8. Οπτικοακουστικά Μέσα – Ντοκυμανταίρ

Μηχανή του Χρόνου ,Η μάχη στο Ζέλοβο, <https://www.mixanitouxronou.gr/tag/i-machi-sto-zelovo/> , ημερομηνία προσπέλασης 19-6-202.

9. Διαδικτυακές Πηγές

Διαδικτυακή ιστοσελίδα Βικιπαίδεια, λήμμα : Σπύρος Σπυρομήλιος , https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CF%8D%CF%81%CE%BF%CF%82_%CE%A3%CF%80%CF%85%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE%CE%B%CE%B9%CE%BF%CF%82, ημερομηνία προσπέλασης 23.06.2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα Πτολεμαίος, στο λήμμα: Μακεδονομάχοι από την Πελοπόννησο, , <https://e-ptolemeos.gr/%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%BF/>, ημερομηνία προσπέλασης 23.06.2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα Πολιτιστικό Ρέθυμνο , ΟΤΑΝ ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΠΟΤΙΖΑΝ ΜΕ ΑΙΜΑ ΤΟ ΧΩΜΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, Έγραψαν ιστορία και οι Ρεθεμνιώτες Μακεδονομάχοι - Πολιτιστικό Ρέθυμνο (politistiko-rethymno.org) , ημερομηνία προσπέλασης 20.06.2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα ACADEMIA, Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908), https://www.academia.edu/44134198/%CE%9F_%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%91%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82_1904_1908_, ημερομηνία προσπέλασης 24.06.2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα ΤΟ ΠΟΝΤΙΚΙ, Ο μακεδονικός αγώνας σε μάχες (1902-1908), www.topontiki.gr , ημερομηνία προσπέλασης 24.06.2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα Τοπική Ιστορία Μεσσηνίας, Αριστοδήμειο (Χασάμπασα) Μεσσηνίας του Ιωάννη Λύρα , <http://lyrasi.blogspot.com/2014/11/7-1905.html> , ημερομηνία προσπέλασης 2.07.2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα FFILINEPOST, Πρωτεργάτες του Μακεδονικού Αγώνα : Λάμπρος Κορομηλάς, Ανδριάνα Γιάτσιου, <https://www.offlinepost.gr> , ημερομηνία προσπέλασης 24 .06. 2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα Φίλο – λογικό ιστολόγιο, Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908, <https://blogs.sch.gr/dstefanou/2018/10/15/%CE%BF-%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82->

[%CE%B1%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82-1904-1908/](https://www.pamisos-messini.gr/uncategorized/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%BD-%CE%BA%CF%81%CF%8C%CE%BC%CF%80/) ,
ημερομηνία προσπέλασης 7. 07. 2022.

Διαδικτυακή ιστοσελίδα Πάμισος – Μεσσήνη, Σταγόνες ελληνικής ιστορίας,
<https://www.pamisos-messini.gr/uncategorized/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%BD-%CE%BA%CF%81%CF%8C%CE%BC%CF%80/>, ημερομηνία προσπέλασης 2. 07.2022.

B. Βιβλιογραφία

Αγγελίδης Σοφοκλής, *Μακεδονικός Αγώνας: Διαλέξεις για τα 80 χρόνια*, Θεσσαλονίκη 1986.

Αγγελόπουλος Αθανάσιος, *Βόρειος Μακεδονία – Ο Ελληνισμός της Στρωμνίτσης* , Θεσσαλονίκη 1980.

Αναπλιώτης Γιάννης, *Τουριστικός Οδηγός Μεσσηνίας* , Καλαμάτα 1970.

Βαγιακάκος Δικαίος, *Η συμβολή της Μάνης εις τον Μακεδονικός Αγώνα , 1904 -1908*, Αθήνα 1994

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Νέα ελληνική ιστορία, 1204- 1985*, Θεσσαλονίκη 2005

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος , *Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρόιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878 – 1894), Απομνημονεύματα Αναστάσιου Πηγεώνα*, Θεσσαλονίκη 1983.

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Μακεδονικά*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, τόμος 19, Θεσσαλονίκη 1979.

Γενικό Επιτελείο Στρατού / Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)*, Αθήνα 1998.

Γούναρης Βασίλης, *Ο Μακεδονικός Αγώνας μέσα από τις φωτογραφίες του (1904-1908)*, χ.τ. 2001.

Δραγούμης Ίων, *Μαρτύρων και Ηρώων Αίμα*, Αθήνα 1941.

- Δρογίδης Δημήτρης, *Βαλκάνια η Γη της Φωτιάς*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Εθνικό Κέντρο Χαρτών και Χαρτογραφικής κληρονομιάς, *Η ελληνική Χαρτογραφική Πορεία προς τη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 2011.
- Ευρυγένης Δημήτριος, *Ο Ίων Δραγούμης και ο Μακεδονικός αγών*, Θεσσαλονίκη 1993.
- Ζαφείρης Χρίστος, *Βαλκάνιος Πραματευτής – Οδοιπορία μνήμης σε ελληνικές κοινότητες και παροικίες*, Αθήνα 1998.
- Κουτσούκαλης Δημήτριος, *Ζωγραφιές απ' τη Μακεδονία*, Πειραιάς 1908, σ. 163
- Λαζάρου Αχιλλεύς, *Ελληνισμός και Λαοί Νοτιανατολικής (ΝΑ) Ευρώπης*, Αθήνα 2009.
- Λαούρδας Βασίλειος, *Μακεδονικά Ανάλεκτα*, Θεσσαλονίκη 1980.
- Λυριτζής Γεώργιος, *Η Εθνική Εταιρεία και η δράσις αυτής*, Κοζάνη 1970
- Μαζαράκης - Αινιάν Κωνσταντίνος, *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 2004.
Μακεδονικόν Ημερολόγιον, Αθήνα 1908.
- Μάρκος Ηλίας, *Ιστορική αλήθεια δια το Μακεδονικόν*, Αθήνα 1998.
- Μαυρομιχάλη Ρεβέκκα, *Ο Μακεδονικός αγώνας – Μεσσήνιοι και Μανιάτες Μακεδονομάχοι*, Καλαμάτα 1984 (ομιλία).
- Μαυρουδής, *Μακεδονία και ο ακήρυκτος πόλεμος του ελληνικού στρατού 1904-1908*, (εισήγηση).
- Φερέτος Μ.Η., *Μεσσηνιακά 1968*, Αθήνα 1998.
- Μέρτζος Νικόλαος, *Εμείς οι Μακεδόνες*, Αθήνα 1992.
- Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *Η καθημερινή ζωή των Μακεδονομάχων αγωνιστών*, στα: *Πρακτικά του Επιστημονικού Συνεδρίου της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών «Εκατό χρόνια από τον θάνατο του Παύλου Μελά»*, Θεσσαλονίκη 12 – 13 Νοεμβρίου 2004, σ.167 – 173
- Μόδης Γεώργιος, *Μακεδονικός αγών και η νεότερη Μακεδονική ιστορία*, Θεσσαλονίκη 1967.
- Μόδης Γεώργιος, *Μακεδονικός αγών και Μακεδόνες αρχηγοί*, Θεσσαλονίκη 1950.

Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, *Η ελληνική αντεπίθεση στη Μακεδονία (1905 – 1906)*, 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 1997.

Νάλτσας Χριστόφορος , *Ο Μακεδονικός αγών εις την Δυτικής Μακεδονίαν (Διάλεξις)*, Θεσσαλονίκη .

Ζάικος Νίκος, Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *Αλφαβητάρι του Μακεδονικού Ζητήματος*, Θεσσαλονίκη 2018.

Ριζάς Σωτήριος, *Η μετάβαση της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 2020.

Σπυρόπουλου Ιωάννης, *Τρεις Μεσσήνιοι Μακεδονομάχοι (Σπυρόπουλος - Λυμπερόπουλος – Αγαπηνός)*, Καλαμάτα 1977.

Τσάλλης Παντελής, *Σελίδες εκ του μακεδονικού αγώνος – Το δοξασμένο Μοναστήρι ήτοι Ιστορία της Πατριωτικής Δράσεως της πόλεως Μοναστηρίου και των Περιχώρων (1830 – 1903)*, Θεσσαλονίκη 1932.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ΟΕΔΒ , *Μακεδονία – Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 1992 .

Χρήστου Θανάσης , *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου(1947)*, Αθήνα 1999.

Χρήστου Θανάσης, *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες 1830 – 1947*, τ. 1 , Αθήνα 1999.

Χρήστου Θανάσης, *Προσεγγίσεις στη Νεώτερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757 – 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940 – 1941)*, Αθήνα 2001.

Clogg Richard, *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αθήνα 1984.

Dakin Douglas, *Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 1985.

Παράρτημα

ΜΗΤΡΩΟΝ ΤΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ
Τοῦ Δήμου Ἰθώμης κατατεθέν ἐν ἔτει 1870 ἀνακομὴν 3' ἐν ἔτει 1885. 81

Αριθμὸς ἀρρένων	Τοῦ ἀρρένου :		ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.	ἐποχὴ γέννησμοῦ τοῦ ἀρρένου			ὄνομα πελάτος ἡ γέννησι τοῦ ἀρρένου καὶ τοῦ μὲν ἐμοῦ ἐγκριτικῶς ἡ καταγωγῆς τοῦ ἀρρένου
	ἑπώνυμον	ὄνομα		Μῆν	ἡμέρ	ἔτος	
1372	Ανδριόπουλος	Βασίλειος	1375			1875	4 Σμύρνα
1373	Ανδριόπουλος	Νικόλαος	Ανδρέας				4 Πεντά
1374	Αναστασόπουλος	Παναγιώτης	Γεώργιος				4 Μαυρομακά
1375	Αργυρόπουλος	Δημήτριος	Πέτρος				4
1376	Ανδριόπουλος	Αλέξανδρος	Αργύριος				4 Κωνσταντίνος
1377	Αναστασόπουλος	Παναγιώτης	Κωνσταντίνος				4 Κορυμμένος
1378	Γεωργιόπουλος	Γεώργιος	Αλέξανδρος				4 Νεοφύτριον
1379	Γεωργιόπουλος	Γεώργιος	Αλέξανδρος				4 Μαυρομάτι
1380	Παναγιόπουλος	Γεώργιος	Αλέξανδρος				4
1381	Γεωργιόπουλος	Γεώργιος	Αλέξανδρος				4 Καλοφραγγί
1382	Γεωργιόπουλος	Γεώργιος	Αλέξανδρος				4 Δρόβη
1383	Δημητρίου	Δημήτριος	Αλέξανδρος				4 Μαυρομακά
1384	Διάνης	Αλέξανδρος	Αλέξανδρος				4 Νεοφύτριον
1385	Δημητρίου	Δημήτριος	Αλέξανδρος				4 Κόλημα
1386	Αναστασόπουλος	Αναστάσιος	Αναστάσιος				4 Μόσχι
1387	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Κασομπασα
1388	Καραγιώργης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μαυρομάτι
1389	Κωνσταντοπούλου	Αλέξανδρος	Αλέξανδρος				4 Βουρνούτσιον
1390	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Καλοφραγγί
1391	Κουτσογιάννης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4
1392	Κωνσταντοπούλου	Αλέξανδρος	Αλέξανδρος				4 Ζαγάρνα
1393	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Δρόβη
1394	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μαυρομακά
1395	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μαυρομακά
1396	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μαυρομακά
1397	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Ζερμπισία
1398	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μήλα
1399	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Ζερμπισία
1400	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Ζαγάρνα
1401	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Κόλημα
1402	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Κασομπασα
1403	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Σμύρνα
1404	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4
1405	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4
1406	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μαυρομάτι
1407	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4
1408	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Βουρνούτσιον
1409	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Λόβη
1410	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4
1411	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Ζερμπισία
1412	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μήλα
1413	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Πεντά
1414	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Λόβη
1415	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Μαυρομακά
1416	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Κασομπασα
1417	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Σμύρνα
1418	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Πεντά
1419	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4 Δρόβη
1420	Κουτούρης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος				4

1.Μητρώο αρρένων Δήμου Ιθώμης κατά το 1875. Με αύξοντα αριθμό αρρένων 1403 έχει δηλωθεί ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος.

(Πηγή: Γενικά Αρχεία Κράτους ν. Μεσσηνίας)

ΜΑΘΗΤΟ ΛΟΓΙΟΝ 53

Αριθμὸς μαθητῶν	ὄνομα μαθητῶν	ὄνομα πατρὸς	ὄνομα μητρός	ὄνομα πατρὸς	ὄνομα μητρός	ὄνομα πατρὸς	ὄνομα μητρός	ὄνομα πατρὸς	ὄνομα μητρός
10	Μαρίνος Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος
11	Κωνσταντίνος Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος
12	Γεώργιος Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος	Λυμπερόπουλος

2.Η εγγραφή του Μαρίνου Λυμπερόπουλου στο Μαθητολόγιο του Γυμνασίου Καλαμάτας το 1892.

(Πηγή: Γενικά Αρχεία Κράτους νομού Μεσσηνίας)

ΜΑΘΗΤΟ							
Αριθμ. αριθμός	ΟΝΟΜΑ ΜΑΘΗΤΟΥ	Τόπος γεννήσεως, είνθα αναγράφεται και το θρήσκευμα, εάν τυγχάνη ετερόδοτος	Ηλικία	Επάγγελμα πατρός	Χρόνος εγγραφής	Τόπος εγγραφής	
12	Μαρίνος Λυμπερόπουλος	Κασσώπης	15	αβραμικός	16	φεβρίτ 1892	Καλαμάτα

ΛΟΓΙΟΝ		53	ΕΧΘΑΙΚΟΝ ΕΤΟΣ
ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΓΓΡΑΦΗΣ	Όνομα κηδεμόνος	Αριθμός διπλώσεως που εγγραφής	Χρονολογία διπλώσεως
		Μήν	Ημέρα
		Ετος	Όνομα ταμίου ή εισπράκτορος
Επ. Τεχ. Γυμνάσιον Καλαμάτας 23.	Μητρικός		

3. Από το Μαθητολόγιο του Γυμνασίου Καλαμάτας. Η φωτογραφία εστιάζει στα στοιχεία του Μαρίνου Λυμπερόπουλου.

4. Παύλος Μελάς. Ο θάνατός του ύστερα από προδοσία των Βουλγάρων υπήρξε το εναρκτήριο σάλπισμα για την αφύπνιση των Ελλήνων με σκοπό την έμπρακτη υποστήριξη της Μακεδονίας.

(Πηγή: Διαδικτυακή ιστοσελίδα Βικιπαίδεια, λήμμα :Παύλος Μελάς , https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%82_%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AC%CF%82 , ημερομηνία προσπέλασης 15. 6.2022).

5. Σώματα Νταφώτη και Μπουκουβάλα στο κέντρο εκπαίδευσης της Βουλιαγμένης.

(Πηγή: Διαδικτυακή ιστοσελίδα Ψηφιοποιημένες συλλογές Ελιά, http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/L143.379.JPG, ημερομηνία προσπέλασης: 1 – 7 -2022)

6. Τα σώματα Σπυρομήλιου, Μαζαράκη, Αναγνωστάκου και Μωραΐτη αποβιβάζονται στο πλοίο «Κεφαλληνία» με προορισμό τη Μακεδονία.

(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, σ. 91)

6. Σπυρίδων Σπυρομήλιος (Καπετάν Μπούας ή Αθαλής Μπούας). Ο αρχηγός του σώματος στο οποίο ανήκε ως υπαρχηγός ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος.

(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, σ. 91)

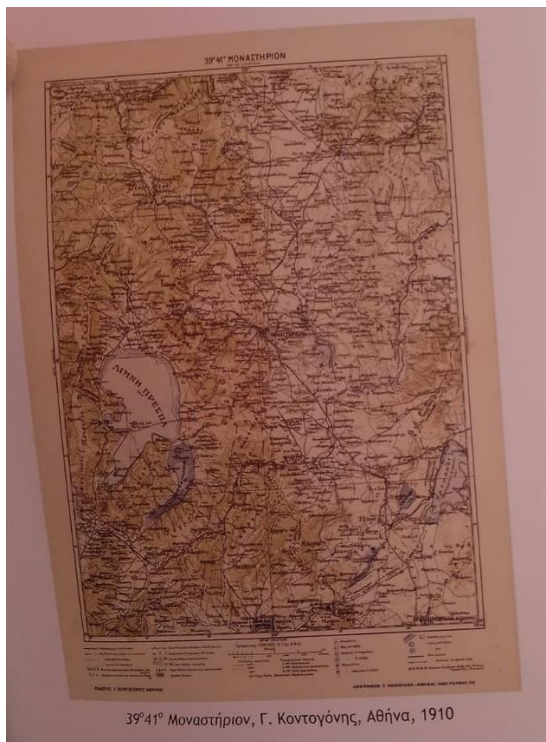
7.Ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης (Καπετάν Ακρίτας). Το σώμα στο οποίο ανήκε ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος ως υπαρχηγός τον Απρίλιο του 1905 ήταν ενωμένο με το δικό του μέχρι τον τραυματισμό του Σπυρίδωνα Σπυρομήλιου.

(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, σ. 87)

8.Ο παραπάνω χάρτης δημοσιεύτηκε το 1906 στη Γαλλία. Απεικονίζονται με κόκκινο τα ελληνικά σχολεία των βιλαετιών της Μακεδονίας ενώ με πράσινο είναι τα βουλγαρικά. Τα σχολεία υπήρξε η καλύτερη απόδειξη του ακμαίου πληθυσμού της Μακεδονίας και δεν αμφισβητήθηκε ποτέ.

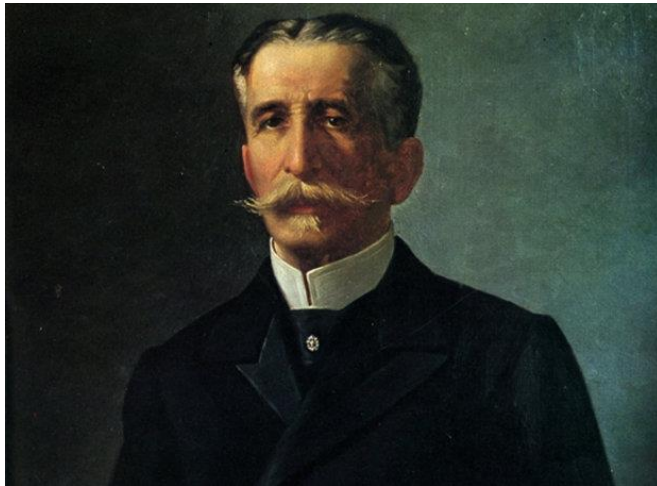
(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, σ. 8 - 9)

39° 41' Μοναστήριον, Γ. Κοντογόνης, Αθήνα, 1910

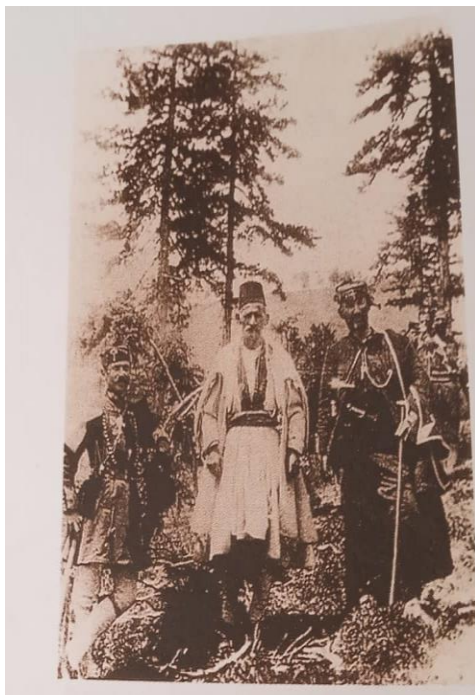
9.Το Μοναστήρι

(Πηγή: Γενικό Επιτελείο Στρατού, Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904 -1908), σ. 61)

10. Γεώργιος Θεοτόκης. Κατά την προθυπουργία του πραγματοποιήθηκε ο Μακεδονικός Αγώνας και ήταν επιτακτική ανάγκη να πάρει σπουδαίες αποφάσεις για αυτόν.

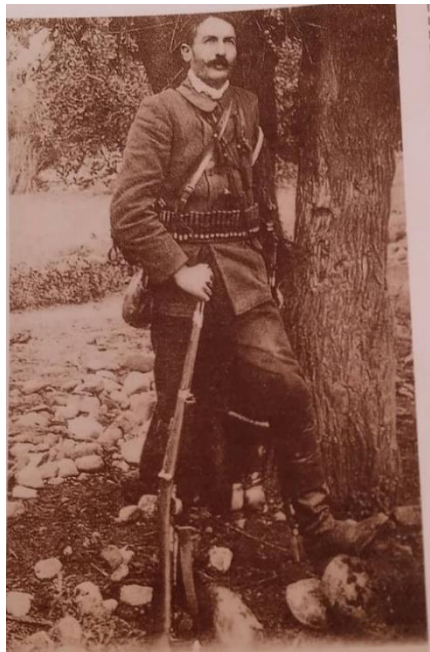
(Πηγή: Διαδικτυακή ιστοσελίδα Σαν σήμερα, Λήμμα : Γεώργιος Θεοτόκης, <https://www.sansimera.gr/biographies/382>)

11. Μαζαράκης Κωνσταντίνος, Σπύρος Σπυρομήλιος και Χρήστος Βασίλης Σέρμπης , ένας από τους μεγαλύτερους τσελιγκάδες της Μακεδονίας. Υπήρξε

μάλιστα μεγάλος εχθρός των Ρουμάνων και θεωρούνταν αρχηγός των βλαχόφωνων Ελλήνων.

(Πηγή: Βασίλης Γούναρης, Ο Μακεδονικός Αγώνας μέσα από τις φωτογραφίες του (1904- 1908), χ.τ., 2001)

12. Ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος στο Μορίχοβο λίγο πριν φονευθεί από Τούρκους στο Πεταλίνο.

(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, σ. 102)

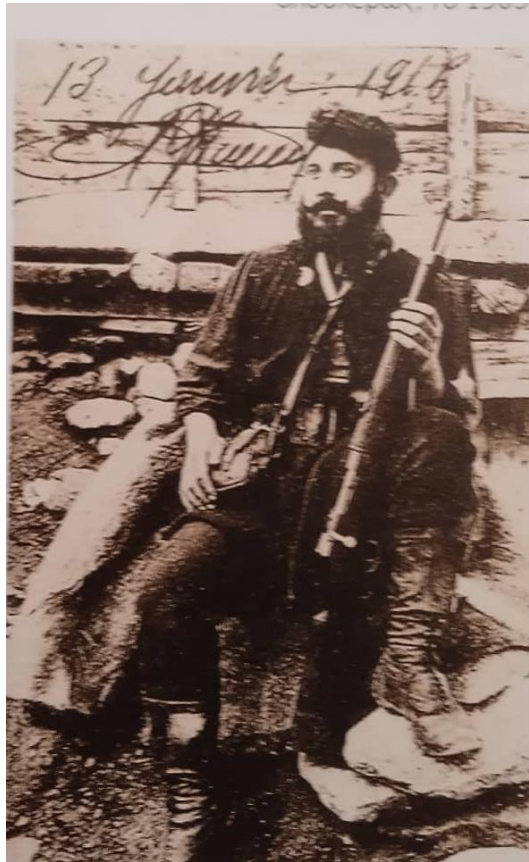
13. «Ο γενναίος αρχηγός Κρόμπας και το ηρωικό σώμα του» στο πεδίο δράσης τους.

(Πηγή: Βασίλης Γούναρης, Ο Μακεδονικός Αγώνας μέσα από τις φωτογραφίες του (1904-1908), χ.τ. 2001,σ. 62)

14. Ο αρχηγός Σπυρίδων Σπυρομήλιος

(Πηγή: Γύπαρης Παύλος, Οι πρωτοπόροι του Μακεδονικού Αγώνος (1903- 1909), Αθήνα 1962, σ. 263)

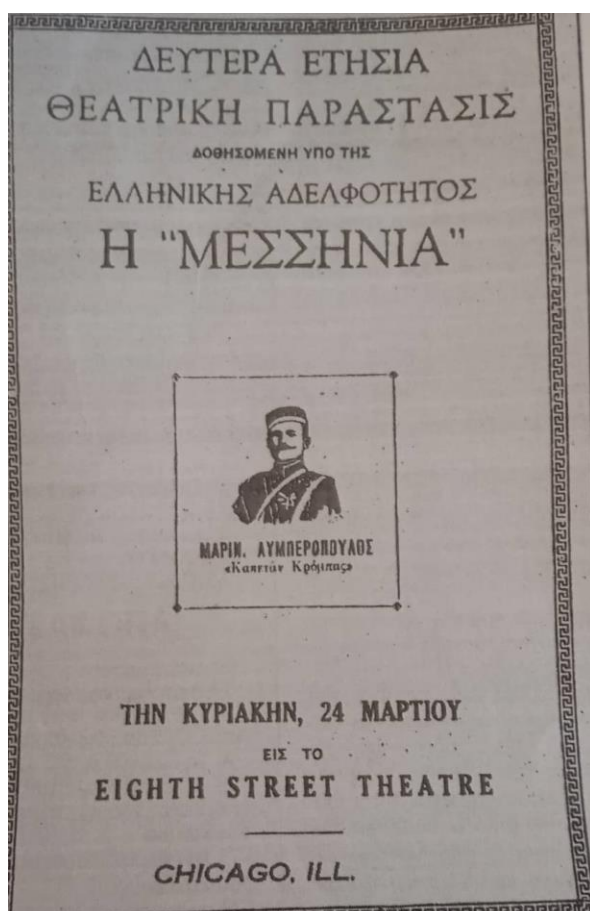
15. Ο συμπολεμιστής του Μαρίνου Λυμπερόπουλου Ηλίας Φαρμάκης που σώθηκε από καθαρή τύχη στη μάχη του Πεταλίνου.

(Πηγή: Βασίλης Γούναρης, Ο Μακεδονικός Αγώνας μέσα από τις φωτογραφίες του (1904-1908), χ.τ. 2001, σ. 82)

16. Ατομικό Δελτίο Πεσόνα

(Πηγή: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Επετηρίδα Μακεδονομάχων 1903 - 1909)

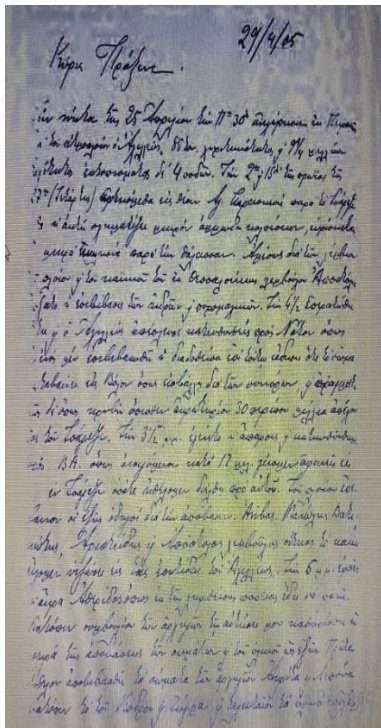

17. Η αφίσα της παράστασης με περιεχόμενο τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο.

(Πηγή: Εφημερίδα Μεσσηνιακός Λόγος, 18.1.2001, αρ. φύλλου 565)

18. Μνημείο για τους Μεσσήνιους Μακεδονομάχους έξω από τη Νομαρχία Καλαμάτας.

19. Αλληλογραφία Κωνσταντίνου Μαζαράκη με το Προξενείο Θεσσαλονίκης.

(Πηγή: Περιοδικό Νιαούστα, 1995, Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, έτος 19^ο , Γιώργου Τουσίμη, Ανέκδοτη αλληλογραφία Κωνσταντίνου Μαζαράκη με το Προξενείο Θεσσαλονίκης (Μάιος 1905 – Σεπτέμβριος 1905), http://medusa.libver.gr/jspui/bitstream/123456789/2968/14/bitstream_9818.pdf)

20. Προτομή του Μαρίνου

Λυμπερόπουλου στο Μεσοχώρι Φλώρινα

(Πηγή: Οδός Ελλήνων, Φωτογραφίες από την προτομή του Μαρίνου Λυμπερόπουλου στο Μεσοχώρι Φλώρινας, <https://odosell.blogspot.com/2018/03/marinos-lymperopoulos-mesoxori-florina.html>, _ημερομηνία προσπέλασης: 22 – 6 - 2022)

21. «Ο εθνικός ήρωας
Μαρίνος Λυμπερόπουλος- Πεσών Ενδόξως εν Πεταλίω της Μακεδονίας»

(Πηγή: Πάμισος Μεσσήνη, Μαρίνος Λυμπερόπουλος, <https://www.pamisos-messini.gr/uncategorized/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%BD-%CE%BA%CF%81%CF%8C%CE%BC%CF%80/>, ημερομηνία προσπέλασης 20 – 06 - 2022)

22. Πίνακας του Μαρίνου Λυμπερόπουλου

(Πηγή: Πάμισος Μεσσήνη, Μαρίνος Λυμπερόπουλος, <https://www.pamisos-messini.gr/uncategorized/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%BD-%CE%BA%CF%81%CF%8C%CE%BC%CF%80/>, ημερομηνία προσπέλασης 20 – 06 - 2022)

23. Φωτογραφία του Μαρίνου

Λυμπερόπουλου

(Πηγή: Διαδικτυακή ιστοσελίδα Ελληνοϊστορεΐν – Ελληνικό Ημερολόγιο, λήμμα:
Μακεδονομάχοι – Μαρίνος Λυμπερόπουλος (Καπετάν Κρόμπας)
<https://ellinoistorin.gr/?p=63530>)

●●●●●●●●

ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΣΤΑΤΗ ΑΦΗΓΗΣΙΣ

ΜΙΑΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΣ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ο ΗΡΩΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΚΡΟΜΠΑ

ΠΟΙΟΙ ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΤΟΥ ΕΦΟΝΕΥΘΗΣΑΝ

ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΟΝ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΕΝΟΣ ΓΟΡΤΥΝΙΟΥ

Χθεσιναι αναμφισβητήτου πληροφορίαί εκ Μακεδονίας αναγγέλλουσι τας εξής λως νέας και αγνώστους λεπτομερείας του ήρωικού θανάτου του καπετάν Κρόμπα και των συντρόφων του:

Την 6-7 Νοεμβρίου ο καπετάν Κρόμπας διευκτέρευσε εις το χωρίον Πετάλιον, διότι υπό 15 ημερών περιέτριχε τὰ περίξ εργαζόμενος άκαταπονήτως εναντίον των Βουλγάρων. Ο καπετάν Κρόμπας ήτο άρχηγός της προς τὸ ΝΑ μερος του Μοριχόβου περιφερείας και μόλις ανεφάνη εκει ήλθε οί έλληνοί πληθυσμοί ήσθάνθησαν τὰ άθιά αποτελέσματα της θράσεως του. Διά τοῦτο ή φήμη του ήρσε να μεγαλύνεται τόσο, ώστε ύνομά του έγινετο γνωστόν

ό του Μωρόντ και Σκίτσου, τὸ Πετάλιον.

ΒΡΑΔΥΝΑΣΑ ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ο τουρκικός στρατός όδεύσας ολόκληρον την νύκτα κατώρθωσε να αποκρούση τας κινήσεις του τούτου, ώστε άφοῦ πλέον είχε τελείως πολιορκήσει τὰ άνωτέρω χωρία, τότε μάγον έγινετο αντίληπτός. Έπεισον 2 ώραι ακόμη περίπου διά να εξημερώση, ότε έφθάσαν άνθρωποι τινες και ειθίποίησαν τὸν καπετάν Κρόμπαν, ότι ο τουρκικός στρατός εύρίσκετο άλίγον έξωθε του Πεταλίου.

Ο γενναίος άρχηγός του ΝΑ τμήματος του Μοριχόβου μόλις έλθε τὸν εἶδεν

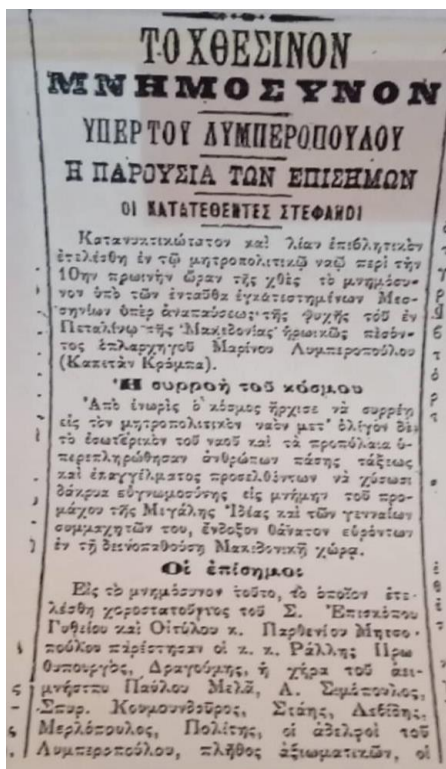
24. Εκτενές άρθρο στην εφημερίδα Εμπρός στις 13.12.1905 στο οποίο περιγράφεται αναλυτικά η σύγκρουση στο Πεταλίνο.

(Πηγή: Αρχείο του δημοσιογράφου κύριου Ηλία Μπιτσάνη)

25. Άρθρο στην εφημερίδα Εμπρός στις 13.12.1905 στο οποίο αναγγέλλεται ο θάνατος του «ανδρείου Έλληνος οπλαρχηγού», Καπετάν Κρόμπα.

(Πηγή: Αρχείο του δημοσιογράφου κύριου Ηλία Μπιτσάνη)

26. Περιγραφή του μνημοσύνου του καπετάν Κρόμπα στην εφημερίδα Εμπρός , 21.11.1905

(Πηγή: Αρχείο του δημοσιογράφου κυρίου Ηλία Μπιτσάνη)

27.Άρθρο στην εφημερίδα Σκριπ ,21.11.1905 για το μνημόσυνο στη μνήμη του Μαρίνου Λυμπερόπουλου.

(Πηγή: Αρχείο του δημοσιογράφου κύριου Ηλία Μπιτσάνη)

ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ ΝΕΑ
 Περίοδος Β' - Έτος 1977 - Αρ. φύλ. 45
 ΜΑΡΤΙΟΣ 2001

**ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΟ ΧΡΕΟΣ
 ΣΤΟΥΣ
 ΜΕΣΣΗΝΙΟΥΣ ΗΡΩΕΣ**

Από το καλαίσθητο "ΗΜΕ-
 ΡΟΛΟΙΟ" του συλλόγου
 "Η ΜΕΣΣΗΝΗ" (Το Νησί)

Ένας ακόμη συναγωνιστής του Τέ-
 λου Αγρα, ο Μακεδονομάχος μας Κα-
 πετάν Κρόμπας (Μαρίνος Λυμπερό-
 πουλος)

Αξιωματικός-Μακεδονομάχος.
 Γόνος της μεγάλης οικογένειας
 Λυμπεροπούλων εκ Μεσσή-
 νης γεννήθηκε στο Αριτοδήμιο
 Μεσσήνης το 1875.

Φλεγόμενος από ακατάσβεστη φι-
 λοπατρία εγκαταλείπει τις σπου-
 δές του στη Νομική Αθηνών και
 προσχωρεί στον Μακεδονικό Α-
 γώνα. Ως αρχηγός σώματος με το-
 μέα ευθύνης το Μορίχοβο εκτοπί-
 ζει τους Βούλγαρους Κομιτατζή-
 δες από την περιοχή. Στις 7 Νοεμ-
 βρίου 1905 εγκλωβίζεται στο χω-
 ριό Πεταλίνο στα σημερινά Σκό-
 πια. Έπειτα από σκληρή αλλά ά-
 νιση μάχη μάχη το σώμα του απο-
 δεκατίζεται από τους Τουρκαλβα-
 νούς, ενώ ο ήρωας Μαρίνος Λυ-
 μπερόπουλος θα πέσει ηρωικά υ-
 πέρ Πατρίδος για την Μακεδονία
 μας.

**28. Άρθρο στα Μεσσηνιακά Νέα τον Μάρτιο 2001
 στο οποίο γίνεται λόγος στο χρέος που οφείλουμε στους Μεσσηνίους ήρωες.**

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Νίκου Ρούτση)

Εσσηνιακός Λόγος" Χρόνος: 11^{ος} - Αριθ. Φύλλ.: 502 Πέμπτη 7 Οκτωβρίου 1999

Αναδρομές στο βιβλίο του Ι.Ν. Σπυροπούλου
ΤΡΕΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ
 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΓΑΠΗΝΟΣ)

Πολλές φορές, κοιτώντας το χάρτη της Ελλάδας, είχα τη γνώμη πόσο μικρή και φτωχή θα ήταν η Πατρίδα μας, εάν δεν είχε αυτό το ωραίο και εύφορο διαμέρισμα που λέγεται Μακεδονία!

Αλλά και με πόσες θυσίες, αγώνες, δάκρυα και αίμα δεν έχει πιστωθεί αυτό ο χώρος, για να είναι σήμερα λεύτερος και να αποτελεί αναπόσπαστο εθνικό τμήμα της Ηπικρατικής Ελλάδας!

Για την λευτεριά του τμήματος αυτού πολλοί εργάστηκαν και πολέμησαν από την Παλαιά Ελλάδα. Ιδιαίτερη δε σημασία έχει, και πρέπει να έχει, ότι εμείς οι νεότεροι πρέπει να αποδώσουμε τον οφειλόμενο σεβασμό στους πρωτομάρτυρες και πρωτοπόρους, που άνοιξαν το δρόμο για τη λευτεριά της Μακεδονίας.

Μεταξύ των αγωνιστών και εθνομαρτύρων συγκαταλέγεται ο γνωστός ήρωας Μακεδονομάχος Παύλος Μελάς, που σκοτώθηκε στην Ζιάτιστα. Αλλά και η Μεσσηνία έδωσε το "παράν" στο εθνικό προσκλήτηριο για την απελευθέρωση της Μακεδονίας με τρεις αγωνιστές της, τους αξιωματικούς: Νικόλαο Ίβαν, Σπυρόπουλο (1896), τον Μαρίνο Λυμπερόπουλο ή καπετάν Κρόμπα (1905) και τον Τέλο Αγαπήνο ή καπετάν Αγρα (1907).

ΠΡΟΣΦΟΡΑ
 ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

**ΤΡΕΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΟΙ
 ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ**
 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΓΑΠΗΝΟΣ)

ΚΑΛΑΜΑΤΑ
 1977

για την κατάκτηση της Μακεδονίας και την προσάρτησή της στη Βουλγαρία: Το μέσον αυτή ήταν ο προσηλυτισμός των κατοίκων της με κάθε τρόπο, παθιά ή βία. Οργάνωσε, λοιπόν, ανάρτικα Σώματα, που ονομάστηκαν κομιτατζήδες, και τα έστειλε να δράσουν στην Τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, έχοντας σαν ορμητήριό τους τη λίμνη των Γιαντισίων και τα βουνά της Μακεδονίας.

Οι Έλληνες και πάλι δεν έμειναν με σταυρωμένα τα χέρια βλέποντας τον κίνδυνο που διέτρεχαν οι Μακεδόνες, οργάνωσαν κι αυτοί παρόμοια Σώματα με σκοπό να χτυπήσουν και να εμποδίσουν τους Βουλγάρους και να γλιτώσουν από τα νύχια τους την ωραία εκείνη Ελληνική χώρα. Οι άντρες των Ελληνικών ανταρτικών Σωμάτων, που στάλθηκαν στη Μακεδονία, ονομάστηκαν "Μακεδονομάχοι". Ετσι άρχισε ο "Μακεδονικό Αγώνας" σιωπηρός στην αρχή (1895), φανερός δε στην περίοδο του 1903-1909. Στην πρώτη φάση του πήρε μέρος ο Μακεδονομάχος Σπυρόπουλος, που αναφέρεται στο βιβλίο μας, η δεύτερη φάση πήραν μέρος Λυμπερόπουλος (καπετάν Κρόμπα) και ο Αγαπήνος (Τέλο Αγρα).

Κύριος οργανωτής των ητταζήδων ήταν ο μισέλλης Ιγνάτιεφ και των Ελλήνων

βολος εκείνος αυτοκράτορας θέλησε να ενώσει όλους τους Σλαβόφωνους λαούς της Ευρώπης και της Βαλκανικής σ' ένα μεγάλο Σλαβικό Κράτος, που και της Γερμανίας.

Με τη συνθήκη αυτή, εκτός πολλών άλλων, αναγνωριζόταν η δημιουργία ενός μεγάλου Βουλγαρικού Κράτους, που στα

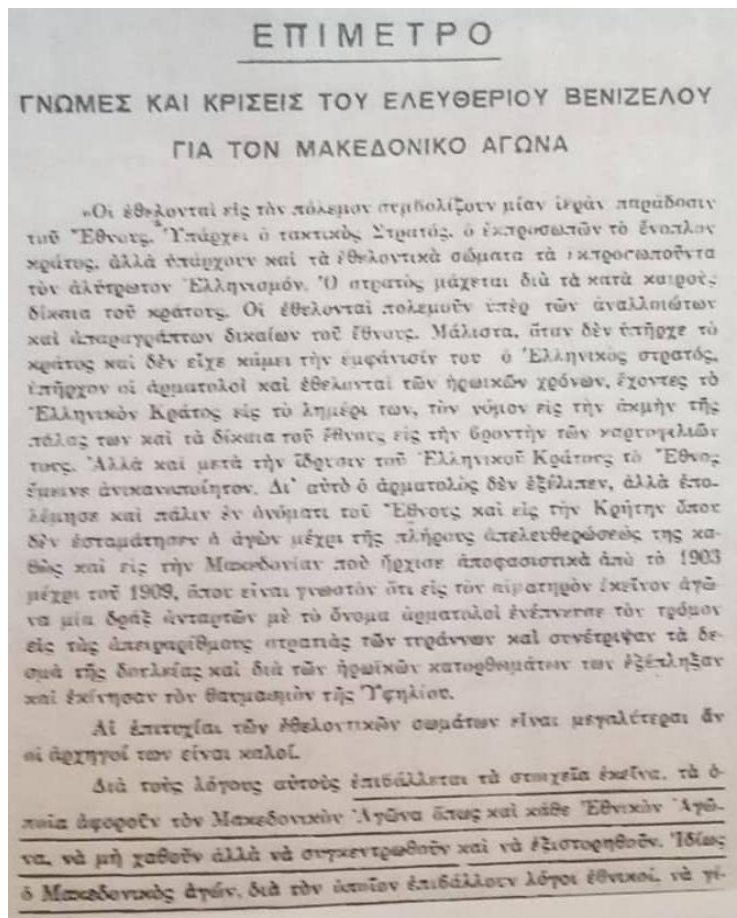
29. Στην εφημερίδα Μεσσηνιακός Λόγος 7.10.1999, αρ. φύλλου 502 γίνεται πολυσέλιδη αναφορά στο βιβλίο του Ιωάννη Σπυρόπουλου «Τρεις Μεσσηνιοί Μακεδονομάχοι.

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Νίκου Ρούτση)

30. Σε επόμενο φύλλο της εφημερίδας Μεσσηνιακός Λόγος, 28.8.1999, αρ. φύλλου 505, περιέχεται όλο το απόσπασμα του βιβλίου που αναφέρεται στο Μαρίνο Λυμπερόπουλο.

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Νίκου Ρούτση)

31. Στον Μεσσηνιακό Λόγο, στις 11.11.1999. αρ. φύλλου 507 δημοσιεύεται και αξίζει να διαβαστεί η γνώμη του Ελευθερίου Βενιζέλου για το Μακεδονικό Αγώνα.

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Νίκου Ρούτση)

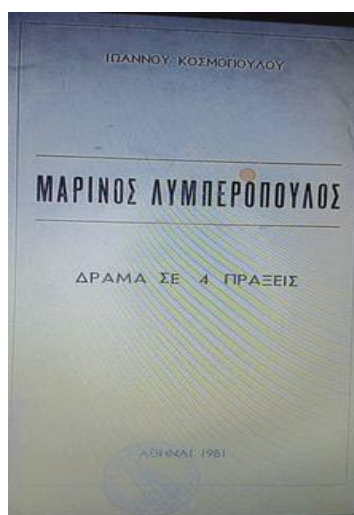
32. Φωτογραφίες στον Μεσσηνιακό Λόγο, 12.4.200, των Μακεδονομάχων Μαρίνου Λυμπερόπουλου και Νικόλαου Σπυρόπουλου, Μεσσήνιων που αγωνίστηκαν στο Μακεδονικό μέτωπο.

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Νίκου Ρούτση)

33. Μερικοί από τους θυσιασθέντες για το Μακεδονικό Αγώνα μακεδονομάχοι. Στο νούμερο 12, δεξιά του Παύλου Μελά, ο Μαρίνος Λυμπερόπουλος.

(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, σ. 190)

34. Το θεατρικό έργο «Μαρίνος Λυμπερόπουλος (δράμα σε 4 πράξεις)» του Ιωάννη Κοσμόπουλου.

(Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη)

35. Η πρόσοψη της Κοινότητας Αριστοδήμειου.

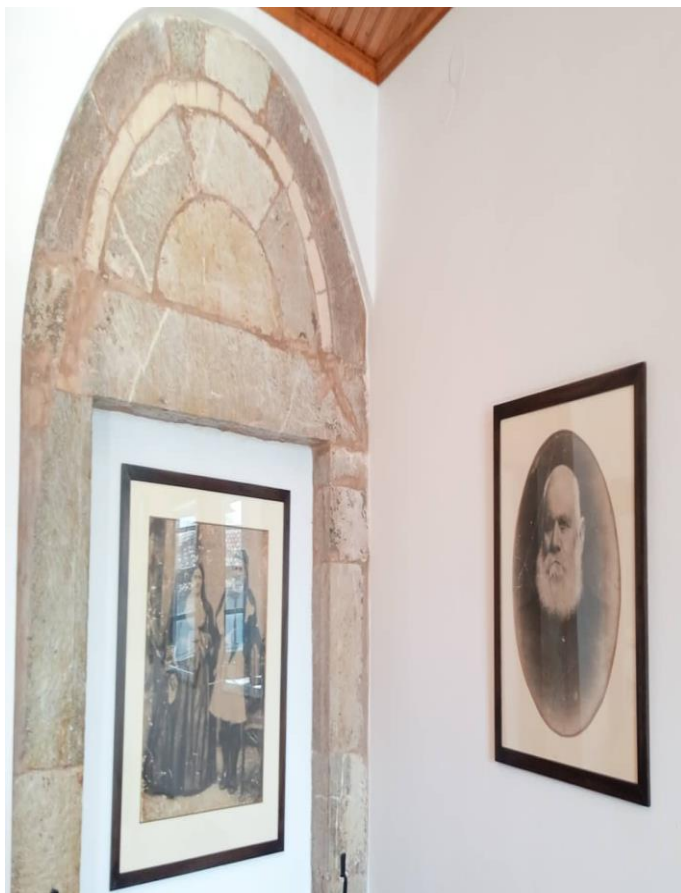
(Από την επίσκεψη στο Αριστοδέμειο, γενέθλια γη του Μαρίνου Λυμπερόπουλου. Όλες οι εικόνες που ακολουθούν προέρχονται από την είσοδο στην οικία του)

36,37. Η είσοδος στην αυλή του σπιτιού και άποψη του εξωτερικού του.

38. Ο χώρος του σαλονιού με φωτογραφίες της οικογένειας.

38. Ζευγάρι της οικογένειας με ενδύματα της εποχής και δίπλα ενδεχομένως κάποιος πρόγονος των Λυμπεροπουλαίων.

39. Πίνακας του Μαρίνου Λυμπερόπουλου που κοσμεί τον κεντρικό χώρο του σπιτιού.

40. Η πέτρινη είσοδος στο διάδρομο του σπιτιού κατασκευασμένη το 1852.

41. Κοντινή φωτογραφία της εισόδου στο διάδρομο όπου φαίνεται ένας μεγαλύτερος και δύο μικρότεροι σταυροί και η χρονολογία 1852.

42. Φωτογραφία στρατιωτών.

43. Στην αποθήκη του σπιτιού ένας καλοδιατηρημένος αργαλειός.

44, 45. Σεντούκια για αποθήκευση.

46. Ζύγι παλαιότερης εποχής.

47. Σκεύη μαγειρικής (λεβέτι, μαγκάλι).

48. Η αυλή της οικίας του Μαρίνου Λυμπερόπουλου.

48. Η εφημερίδα Βαλύρα του Συλλόγου Βαλυραίων Αθήνας αρ. φύλλου 13, Μάρτης – Απρίλης 1984.

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Γιάννη Λύρα)

49.Άρθρο της εφημερίδας που αναφέρεται στον Λυμπέρη Λυμπερόπουλο, δήμαρχο Ιθώμης του 1902, αρ. φύλλου 13, 1984, σελ.2,

(Πηγή: Αρχείο του ερευνητή κύριου Γιάννη Λύρα)

Περίληψη

Η παρούσα διατριβή δοκιμάζει να αποτυπώσει την πορεία του γενναίου Μεσσήνιου Μακεδονομάχου, Μαρίνου Λυμπερόπουλου (Καπετάν Κρόμπα). Αναφέρεται συνοπτικά στο γενικό πλαίσιο του Μακεδονικού Αγώνα (1904 -1908) και σε έναν σύντομο απολογισμό του. Στη συνέχεια, επικεντρώνεται στον Μαρίνο Λυμπερόπουλο αρχίζοντας από τη γέννησή του στο Αριστοδήμειο Μεσσηνίας ,συνεχίζοντας με την απόφασή του να παραμείνει στο στρατό και να έπειτα να μεταβεί στο μακεδονικό μέτωπο όπου κατορθώνει ως υπαρχηγός και έπειτα ως αρχηγός να προφυλάξει τους κατοίκους από τους Βούλγαρους. Τέλος, εξιστορείται ο θάνατός του μαζί με τους άντρες του ύστερα από προδοσία και το πώς διατηρείται ζωντανή η μνήμη του σήμερα.